

АГРОСВІТ

№ 11 червень 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуґушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11 червень 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:

*Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою

редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 10.06.21р.

Підписано до друку 10.06.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 11,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1006/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 11 червень 2021 р.

У НОМЕРІ:

<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Гетманьчик І. П., Гунько Л. А.</u> Поняття та сутність економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні	3
<u>Канцедал Н. А., Лега О. В.</u> Інформаційна роль обліку в результативності інвестиційної стратегії аграрних підприємств	11
<u>Пивовар П. В., Пивовар А. М.</u> Формування визначення поняття "сільські території" як економічної категорії	21
<u>Бусарева Т. Г.</u> Шляхи транснаціоналізації національних компаній України	34
<u>Галаган Т. І., Величко А. Є.</u> Економічні, екологічні та соціальні аспекти рекультивації земель під сільськогосподарське виробництво	41
<u>Данькевич С. М.</u> Потенціал розвитку екосистемних послуг лісів України як фінансового інструмент у забезпечення збалансованого землекористування	45
<u>Самборський О. В., Гласов П. В.</u> Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи	57
<u>Михальчинець Г. Т.</u> Моделювання секторальної результативності фінансового ринку	65
<u>Довгань П. О.</u> Основи класифікації необоротних активів та підходи до їх удосконалення	73
<u>Лошакова Ю. А.</u> Наукове обґрунтування індикаторів оцінки сталого землекористування на регіональному рівні	82

№11 / 2021

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Hetmanchuk I., Hunko L.</u> THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE ECONOMY OF LAND ORGANIZATION AND LAND PLANNING IN UKRAINE	3
<u>Kantsedal N., Leha O.</u> INFORMATIVE ROLE OF ACCOUNTING IN EFFECTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES' INVESTMENT STRATEGY	11
<u>Pyvovar P., Pyvovar A.</u> FORMATION OF THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF "RURAL AREAS" AS AN ECONOMIC CATEGORY	21
<u>Busarieva T.</u> WAYS OF TRANSNATIONALIZATION OF NATIONAL UKRAINIAN COMPANIES	34
<u>Galagan T., Velichko A.</u> ECONOMIC, ECOLOGICAL AND SOCIAL ASPECTS OF LAND RECLAMATION FOR AGRICULTURAL PRODUCTION	41
<u>Dankevych S.</u> DEVELOPMENT POTENTIAL OF FOREST ECOSYSTEM SERVICES IN UKRAINE AS A FINANCIAL TOOL TO ENSURE BALANCED LAND USE	45
<u>Samborskyi O., Hlasov P.</u> MODERN CLUSTER POLICY OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS	57
<u>Mykhalchynets H.</u> MODELING OF THE SECTORIAL PERFORMANCE OF THE FINANCIAL MARKET	65
<u>Dovhan P.</u> FUNDAMENTALS OF CLASSIFICATION OF NON-CURRENT ASSETS AND APPROACHES TO THEIR IMPROVEMENT	73
<u>Loshakova Y.</u> SCIENTIFIC FOUNDATION OF INDICATORS OF SUSTAINABLE LAND USE ASSESSMENT AT THE REGIONAL LEVEL	82

УДК 332.2.01

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,
 професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру,
 Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,
 Сумський національний аграрний університет
 ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

І. П. Гетманьчик,

к. е. н., заступник директора, ВСП "Боярський фаховий коледж
 Національного університету біоресурсів і природокористування України"
 ORCID ID: 0000-0003-2321-2420

Л. А. Гунько,

к. е. н., доцент кафедри землевпорядного проектування,
 Національний університет біоресурсів і природокористування України
 ORCID ID: 0000-0002-9454-744X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.3

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy
 and Land Management, Sumy National Agrarian University

I. Hetmanchuk,

PhD in Economics, Deputy Director, Detached Subdivision "Boyarka Professional
 College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

L. Hunko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of land-use planning,
 National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE ECONOMY OF LAND ORGANIZATION AND LAND PLANNING IN UKRAINE

Обґрунтовано, що під поняттям економіка землеустрою та землевпорядкування необхідно розуміти науку, яка вивчає відносини людей в процесі землевпорядної діяльності (проектування та реалізації документації із землеустрою) щодо пошуку, узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень із планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодінь і землекористувань, відносин власності на землю для виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості земельних ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих і необмежених потреб людини. Також у прикладному аспекті економіку землеустрою та землевпорядкування необхідно розглядати як сферу діяльності (наукова, технічна, виробнича та управлінська) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється із реалізації державної політики щодо використання та охорони земель, здійснення земельної реформи, вдосконалення земельних відносин, наукового обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо. Встановлено, що сутність економіки земле-

устрою та землевпорядкування як одного з методів планування розвитку земельних відносин та землекористування полягає в плануванні розвитку діяльності у сфері землеустрою та землевпорядкування, обліку розробленої земельно-впорядної документації, якою регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, для задоволення потреб, обміні земельною інформацією між окремими суб'єктами економічної діяльності. Розроблено логічно-змістовну модель сутності економіки землеустрою та землевпорядкування. Обґрунтовано необхідність розвитку економіки землеустрою та землевпорядкування як фундаментальної науки.

It is substantiated that the concept of economics of land organization and land planning should be understood as a science that studies the relations of people in the process of land planning activities (design and implementation of land organization documentation) on finding, coordinating interests and making effective decisions on planning the use and protection of land and other natural resources (land use) and organization of land tenure and land use, land ownership relations for the production of material goods and services in conditions of rarity and limited land resources in order to best meet the ever-growing and unlimited human needs. Also, in the applied aspect, the economics of land organization and land planning should be considered as a sphere of activity (scientific, technical, production and management) of public authorities, local governments, legal entities and individuals, implementing state policy on land use and protection, land reforms, improvement of land relations, scientific substantiation of land distribution by purpose taking into account state, public and private interests, formation of a rational system of land tenure and land use, creation of ecologically sustainable agricultural landscapes, etc. It was found that the essence of economics of land organization and land planning as one of the methods of planning the development of land relations and land use is to plan the development of land organization and land planning, document management for developed land planning documentation governing the use and protection of state, communal and private lands, exchange of land information between individual economic entities. A logical model of the essence of the economy of land organization and land planning has been developed.

It is substantiated that the economic efficiency of land management and land management should be considered in several aspects — in relation to the environment, to material production and to society as a whole. However, their effectiveness should be considered in the following blocks: 1) economic, characterized by economic (commercial), budgetary and social efficiency; 2) social, characterized by institutional efficiency; 3) ecological, characterized by ecological and ecological-economic efficiency. The necessity of development of economics of land organization and land planning as a fundamental science is substantiated.

Ключові слова: землеустрій, землевпорядкування, економіка землеустрою та землевпорядкування, економічна ефективність.

Key words: land organization, land planning, economics of land organization and land planning, economic efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний землеустрій та землевпорядкування є багатогранною діяльністю, яка охоплює наукове обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, організацію раціонального використання і охорони земель, регулювання земельних та екологічних відносин, формування сталого (збалансованого) землекористування та раціональної системи землеволодіння, вироблення земельної політики тощо.

Уже в період зародження землевпорядної науки (кінець XIX — початок XX ст.) [1] багато фахівців вказували на необхідність включення у неї комплексу наукових дисциплін. До їх числа було віднесено:

— економіку землеустрою та землевпорядкування, що вивчає землевпорядкування як соціально економічне явище, з аналізом його

сутності і причин, а також вплив землеустрою та землевпорядкування на землекористування, яка визначає економічно доцільні методи землеустрою та землевпорядкування;

— техніку землеустрою та землевпорядкування, що включає технічні питання поділу, вимірювання та обчислення площ ділянок, а також методи землеустрою та землевпорядкування (розподіл земель, виділення, укрупнення та поділ земельних ділянок і ін.);

— землевпорядний процес — дисципліну, яка розглядає порядок порушення, складання, розгляду, затвердження та виконання земельно-впорядної документації в ув'язці з діючими земельно-правовими нормами;

— організацію землеустрою та землевпорядкування, що вивчає питання планування і організації землевпорядних робіт, їх фінансування та раціонального проведення.

У цьому переліку економіка землеустрою та землевпорядкування вважалася базовою і належала до теоретичних землевпорядних дисциплін.

Враховуючи, що поняття землеустрою в законі України "Про землеустрій" [2] визначено у межах українського правового поля з врахуванням національних традицій та особливостей, то і визначення терміну "економіка землеустрою та землевпорядкування" потребує відповідного наукового обґрунтування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема трактування терміну "економіка землеустрою та землевпорядкування" порушувалася в роботах таких науковців: С.М. Волков, В.М. Другак, А.М. Третяк та ін. Проте й досі залишається відкритим питання чіткого та однозначного визначення "економіка землеустрою та землевпорядкування" та сутності цієї сфери діяльності, особливо теоретичних засад в умовах нових земельних відносин як базової основи формування та адміністрування сталого (збалансованого) розвитку землекористування територій об'єднаних територіальних громад.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження поняття та сутності економіки землеустрою та землевпорядкування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "економіка землевпорядкування" появився в працях С.М. Волкова [3] (2000 р.) та А.М. Третяка і В.М. Другак [4] (2003 р.). Проте досі його поняття та сутність не досліджувалися.

Для визначення поняття "економіка землеустрою та землевпорядкування", розглянемо визначення терміну економіка. Зокрема, в економічному словнику термін "економіка" визначений як — "сукупність суспільних відносин як у виробничій, так і у невиробничій сферах, тобто економічний базис певного суспільного ладу" [5] та визначено, що терміном економіка позначають науки, які вивчають специфіку виробничих відносин у певній галузі або сфері суспільного виробництва. Виходячи із визначення, що економіка як "наука, вивчає взаємодію людей в процесі пошуку ефективних шляхів виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості ресурсів з метою максимального задоволення постійно зроста-

ючих і необмежених потреб людини і суспільства" [6] то можна сформулювати таке розуміння економіки землеустрою та землевпорядкування: це наука, яка вивчає відносини людей у процесі землевпорядної діяльності (проекування та реалізації документації із землеустрою) щодо пошуку, узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень із планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодінь і землекористувань, відносин власності на землю для виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості земельних ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих і необмежених потреб людини.

Отже, економіка землеустрою та землевпорядкування нами розглядається як наука, що вивчає дію об'єктивних економічних закономірностей на відносини людей під час формування земельного устрою країни, регіонів та територіальних громад, плануванні використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) і організації території землеволодінь та землекористувань з метою підвищення їх капіталізації, ефективності екологізації виробництва та вирішення соціальних питань землезабезпеченості. Відповідно до цього головні завдання економіки землеустрою та землевпорядкування полягають в економічному регулюванні земельних відносин, розробці раціональних форм землеволодіння та землекористування, обґрунтуванні основних напрямів розвитку сталого землекористування і підвищення ефективності використання земель та інших природних ресурсів.

За дослідженнями А.М. Третяка, В.М. Третяк, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос [7] до основних функцій землеустрою та землевпорядкування щодо забезпечуваних видів земельних відносин: розвиток (територіальне та внутрішньогосподарське планування) землекористування, формування прав на земельні ділянки, їх частки та землекористування, оцінювання потенціалу земельних ресурсів, вартості землекористування та його екологічного стану та організація використання та охорони землі та інших природних ресурсів (землекористування). Відповідно питання економіки землеустрою та землевпорядкування мають пряме відношення до вирішення вказаних функцій, враховуючи, що предметом економіки землеустрою та землевпорядкування є економічні закони і закономірності, форми їх прояву під час планування і організації раціо-

нального використання землі та інших природних ресурсів, оцінка та обґрунтування землепорядних рішень.

Виходячи з предмета економіки землеустрою та землепорядкування, перед нею як наукою ставляться такі основні завдання:

- розкрити економічну сутність землеустрою землепорядкування та їх соціально економічний зміст;

- показати об'єктивні економічні закони, встановити форми і закономірності їх прояву при організації території землеволодіння та землекористування, оцінити їх вплив на землепорядкування;

- визначити роль землеустрою та землепорядкування в економічному механізмі регулювання земельних відносин;

- удосконалити методи економічного обґрунтування та оцінки ефективності землепорядних рішень;

- визначити найбільш ефективні шляхи формування сталого землекористування, поліпшення використання землі та інших природних ресурсів;

- обґрунтувати раціональні форми землеволодіння та землекористування, ведення сільськогосподарського виробництва, природокористування тощо та відповідні їм форми організації території;

- встановити оптимальні розміри і структуру землеволодіння і землекористування, вибрати пріоритетні напрями їх розвитку;

- визначити шляхи підвищення капіталізації, екологізації та соціалізації землекористування та ефективності землеустрою в цьому процесі.

Роль економіки землеустрою та землепорядкування значно зростає в умовах переходу української економіки до ринку.

Економічна сторона є домінуючою в землеустрої та землепорядкуванні і визначає їх сутність. Цей висновок мотивується такими причинами.

По-перше, землеустрій та землепорядкування в широкому сенсі слова є складовою частиною економіки країни та суспільного способу виробництва, яка виявляється як соціально економічний процес організації території землеволодіння і землекористування, інших природних ресурсів та майна, що нерозривно пов'язані із землею. Отже, вони завжди пов'язані з певним рівнем продуктивних сил і земельних та виробничих відносин й залежить від об'єктивно діючих економічних законів (закону вартості, пропорційного розвитку, економії часу та ін.)

По-друге, як відомо, закони суспільного розвитку сприймаються суспільством не безпосередньо, а через інтереси, в тому числі земельні. Тому землеустрій та землепорядкування, маючи державний характер і перебуваючи під контролем органів виконавчої і законодавчої влади, завжди здійснюється в інтересах певних соціальних груп. У системі інтересів цих груп (політичних, виробничих, екологічних, соціальних) превалюють економічні. Тому завдання землепорядкування полягає в такому зонуванні земель за типами (підтипами) землекористування а землеустрою в перерозподілі землі, щоб, з одного боку, забезпечити єдність економічних інтересів суспільства, окремих колективів і громадян, з іншого — витримати пріоритет громадських інтересів. Оскільки земля постійно виявляється об'єктом конфліктуючих інтересів, землеустрій та землепорядкування як механізм її розподілу і організації використання завжди виявлялося в центрі політичної боротьби.

По-третє, при землеустрої ділянки розподіляються між землевласниками і землекористувачами, а через них — між галузями суспільного господарства (сільським господарством, промисловістю, транспортом, та ін.). Потім здійснюється землепорядкування (внутрішнє впорядкування території) землеволодіння і землекористування, розміщуються виробничі об'єкти, дороги, угіддя (рілля, сіножаті, пасовища), сівозміни, лісові насадження, сади і т.д. Водночас земля може виконувати різні функції.

По-четверте, основна мета землеустрою та землепорядкування полягає в наведенні порядку на землі, що досягається завдяки раціональній організації території громад, землеволодіння та землекористування, найкращому розміщенню суспільного виробництва і окремих галузей, раціональним пропорціям побудови і ведення господарства, підвищення капіталізації, покращення екологізації та соціалізації землекористування. Організаційно — структура форм та методів землекористування узгоджується з якістю і територіальними властивостями земельних та інших природних ресурсів (їх придатністю земель та цінністю інших природних ресурсів, площею, конфігурацією, розчленованою тощо). Організація території землеволодіння та землекористування, що запланована в проектах землеустрою та землепорядкування, закладає каркас земельного устрою країни, її регіонів та територіальних громад і визначає його економічну ефективність, що викликає необхідність економічного обґрунтування прийнятих землепорядних рішень. У

цьому сенсі землевпорядкування є фактором інтенсифікації та зростання економічної ефективності земельного устрою та землекористування загалом.

По-п'яте, під час землеустрою та землевпорядкування створюється інформаційна основа для впровадження економічного механізму регулювання земельних відносин. Здійснюються відведення і вилучення земель, утворюються нові і реорганізуються існуючі землеволодіння та землекористування, встановлюються їх межі, оцінюється якість земель, видаються документи, що засвідчують право земельної власності, оренди земельних ділянок. Кожна земельна ділянка має мати ціну або вартість (нормативну, балансову, ринкову), а кожен землевласник і землекористувач — отримати відомості про розміри земельного податку, орендної плати за землю, компенсації в разі вилучення у нього земель для державних і громадських потреб, економічні заходи стимулювання раціонального землекористування.

По-шосте, державний характер землеустрою та землевпорядкування передбачає, що вони знаходяться в загальній системі управління земельними ресурсами різних рівнів (національного, регіонального, територіальних громад), що включає в себе:

- інформаційне забезпечення у вигляді державного планування розвитку земельного устрою, системи землекористування, земельного кадастру та моніторингу земель;
- прогнозування і планування використання та охорони земель і інших природних ресурсів;
- формування сталого (збалансованого) землекористування;
- організацію раціонального використання і охорони земель і інших природних ресурсів;
- контроль за використанням та охороною земель і інших природних ресурсів, державний нагляд за розвитком земельних відносин та земельним ринком.

Землевпорядні роботи охоплюють більшість стадій управління земельними ресурсами та землекористуванням, починаючи від проведення топографо-геодезичних, аерофотогеодезичних, ґрунтових та інших обстежень і вишукувань до розроблення прогнозів, планів та конкретних заходів, як управлінських рішень у галузі використання і охорони земель та земельних відносин. Їх результати потрібні для обліку, реєстрації та оцінки землі, розроблення проектів зонування земель за типами (підтипами) землекористування, для розробки проектів землеустрою та землевпорядкування.

Відповідно, в прикладному аспекті, економіку землеустрою та землевпорядкування необхідно розглядати як сферу діяльності (наукова, технічна, виробнича та управлінська) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється із реалізації державної політики щодо використання та охорони земель, здійснення земельної реформи, вдосконалення земельних відносин, наукового обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо.

Отже, сутність економіки землеустрою та землевпорядкування як одного з методів планування розвитку земельних відносин та землекористування полягає в плануванні розвитку діяльності у сфері землеустрою та землевпорядкування, обліку розробленої землевпорядної документації, якою регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, для задоволення потреб, обміні земельною інформацією між окремими суб'єктами економічної діяльності.

Економіка повинна відповідати на кілька запитань: яку землевпорядну документацію і в яких обсягах розробляти, для якого ринку і як досягти максимального ефекту. Основа економіки землеустрою та землевпорядкування — виробнича та управлінська діяльність, для них необхідні матеріальні, природні та трудові ресурси. Економіка землеустрою та землевпорядкування пояснює, яким саме способом домогтися максимальної ефективності використання земельних та інших природних ресурсів для досягнення поставлених завдань.

У зв'язку з тим, що земельні та інші природні ресурси не тільки обмежені, але і з кожним роком стрімко зменшуються, а потреби людства з такою ж швидкістю збільшуються, виникла необхідність розвитку економіки землеустрою та землевпорядкування як фундаментальної науки.

Логічно-змістовну модель сутності економіки землеустрою та землевпорядкування наведено на рисунку 1.

Землеустрій та землевпорядкування нами розглядається в кількох аспектах — по відношенню до навколишнього природного середовища, до матеріального виробництва і до суспільства загалом. Відповідно їх результатом щодо ефективності можна виділити такі блоки: 1) економічний, що характеризується господарською (комерційною), бюджетною та су-

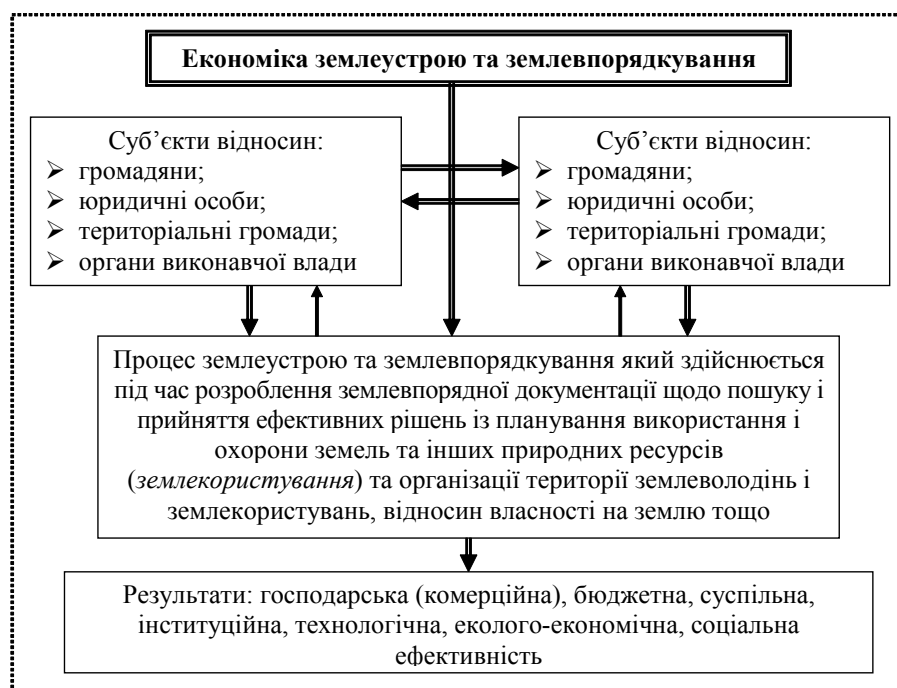

Рис. 1. Логічно-змістовна модель сутності економіки землеустрою та землевпорядкування

спільною ефективністю; 2) соціальний, що характеризується інституційною ефективністю; 3) екологічний, що характеризується екологічною та еколого-економічною ефективністю. Водночас екологічна сторона повинна бути визначальною, всі варіанти проекту землеустрою повинні жорстко відповідати екологічним, природоохоронним нормам.

Екологічна ефективність пов'язана з необхідністю охорони земель та інших природних ресурсів, їх відтворення і раціонального використання; проявляється вона передусім через вплив землевпорядних рішень та заходів на характер використання землі і навколишнє природне середовище. Тут першочергове значення мають захист земель від деградації, їх рекультивація, організації сівозмін в сільському господарстві, формування природоохоронних обмежень у використанні земель і інших природних ресурсів тощо.

Економічна ефективність обумовлена впливом організації території землеволодіння та землекористування на організацію виробництва і навпаки. Землевпорядні рішення повинні сприяти створенню оптимальних пропорцій виробництва, поліпшення умов господарювання, що прямо позначається на результативні показники діяльності підприємств.

Соціальна сторона показує, як вплинули результати проекту на життя і діяльність людини. Соціальна ефективність землеустрою характеризується зміцненням земельних відно-

син, стабільністю прав землекористування і землеволодіння. Вона обумовлена значенням землі як об'єкта соціально-економічних відносин і спрямована на поліпшення соціальних умов суспільного відтворення.

Економічну ефективність землеустрою можна розуміти двояко. У широкому сенсі вона полягає в забезпеченні раціонального з'єднання праці, землі та інших засобів виробництва. Наприклад, проекти територіального землеустрою дозволяють обґрунтовано вирішувати питання земельних відносин щодо землеволодіння, оренди землі, оптимального розміру наприклад, сільськогосподарських підприємств, їх розміщення, структури виробництва, складу угідь. Проекти внутрішньогосподарського землевпорядкування сприяють раціональній організації території землеволодіння та землекористування і різних угідь в їх межах, створення найкращих умов для економічних відносин прав власності на землю, розвитку економіки використання та охорони земель і інших природних ресурсів (землекористування), неухильного підвищення родючості ґрунтів тощо.

У вузькому сенсі слова ефективність землеустрою та землевпорядкування — це підсумок порівняння одержуваних за їх рахунок результатів із витратами, що пов'язані з ними.

Землеустрій включає дії по земельному устрою території країни, регіонів, територіальних громад, а землевпорядкування по впорядкуванню території землекористування і земле-

володінь і відповідно є найважливішим фактором зростання економічної ефективності, капіталізації та екологізації землекористування. Відповідно технологічна ефективність характеризується не тільки новаціями в технологіях використання земель, а і створюваною моделлю земельного устрою.

Землеустрій та землевпорядкування, безумовно, є соціально-економічним явищем, тому що це процес і система заходів, які спрямовані на організацію використання земель та інших природних ресурсів і створення найбільш оптимальних умов для праці та відпочинку населення. Завдяки землеустрою та землевпорядкуванню, регулюються земельні відносини, організується використання земель і оцінка землекористування, розробляється територіальний план розвитку землекористування. Земельні питання, причому в усіх сферах економіки вирішуються завдяки землевпорядній діяльності. Оскільки землеустрій та землевпорядкування знаходяться в загальній системі державного планування і фінансування, кожне землевпорядне підприємство, дія або робота повинні будуватися на принципах самоокупності, комерційної вигоди та ефективності. За своєю природою землеустрій та землевпорядкування є соціальним явищем, оскільки спрямовані на створення найбільш оптимальних умов для проживання, праці та відпочинку населення.

На відміну від економічного обґрунтування економічна ефективність передбачає не тільки вибір найкращого варіанту проектного рішення (заходу), але і отримання максимального ефекту по відношенню до базису оцінки (існуючого стану або в порівнянні з нормативами і т.д.). У цьому зв'язку, з методологічної точки зору необхідно розрізняти фактичну і розрахункову ефективність землеустрою та землевпорядкування. Визначення фактичної ефективності проводиться, щоб перевірити віддачу здійснених витрат, налагодити систематичний контроль за освоєнням проекту в процесі авторського нагляду і в разі необхідності коригувати його. Розрахункова (проектна) ефективність визначається при розробленні та обґрунтуванні землевпорядної документації, а також здійсненні окремих землевпорядних дій. Під час визначення фактичної ефективності землеустрою проводиться зіставлення фактичної організації території землеволодінь і землекористувань із проектною, а також порівняння звітних показників з проектними і нормативними. Фактична ефективність землеустрою дозволяє визначити його реальний ре-

зультат, ступінь корисності для розвитку суспільного виробництва. Під час здійснення організаційно-інституціональних та господарських заходів вона проявляється відразу ж після перенесення проекту в натуру і проведення на цій основі відповідної перебудови організації території землеволодінь та землекористувань, наприклад, розбивки сівозмінного масиву на поля і робочі ділянки, пристосування їх для ефективної роботи сільськогосподарської техніки; розміщення посівів культур на найбільш придатних для них ґрунтах; наближення трудомістких культур до господарських центрів тощо. Фактична ефективність досягає свого максимуму на час повного освоєння проекту, однак по роках його здійснення в силу відмінності погодних умов може бути неоднаковою.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Під поняттям економіка землеустрою та землевпорядкування необхідно розуміти науку, яка вивчає відносини людей в процесі землевпорядної діяльності (проектування та реалізації документації із землеустрою) щодо пошуку, узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень із планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів (землекористування) та організації території землеволодінь і землекористувань, відносин власності на землю для виробництва матеріальних благ і послуг в умовах рідкості і обмеженості земельних ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих і необмежених потреб людини. В прикладному аспекті економіку землеустрою та землевпорядкування необхідно розглядати як сферу діяльності (наукова, технічна, виробнича та управлінська) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється із реалізації державної політики щодо використання та охорони земель, здійснення земельної реформи, вдосконалення земельних відносин, наукового обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо. Сутність економіки землеустрою та землевпорядкування як одного з методів планування розвитку земельних відносин та землекористування полягає в плануванні розвитку діяльності у сфері землеустрою та землевпорядкування, обліку розробленої зем-

левпорядної документації, якою регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, для задоволення потреб, обміні земельною інформацією між окремими суб'єктами економічної діяльності.

Перспективи подальших розвідок заключаються в доцільності досліджень розвитку економіки землеустрою та як фундаментальної науки.

Література:

1. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: монографія. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. — 488 с

2. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення 21.10.2020).

3. Волков С.Н. Экономика землеустройства. Т. 5. М.: Колос. 2000. 182 с.

4. Третяк А.М., Другак В.М. Наукові основи економіки землекористування та землепорядкування / Третяк А.М., Другак В.М. — К.: ТОВ "ЦЗРУ", 2003 — 345 с.

5. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. К.: Кондор. 2006. 355 с. Електронний ресурс: http://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/kondor/ekonom_sl_2006.pdf

6. Електронний ресурс: <http://studies.in.ua/economy/23-tema-1-ekonomika-kak-nauka-i-hozyaystvennaya-sistema.html>

7. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О. Наукова гіпотеза трактування землепорядкування як соціально-економічної інституції. Економіка та держава. № 5. 2021. С. 8—14.

References:

1. Tretiak, A. (2013), Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land organization in Ukraine: theory, methodology], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On Land Management", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (Accessed 25 May 2021).

3. Volkov, S. (2000), Jekonomika zemleustrojstva [Economics of land management], Kolos, Moscow, Russia.

4. Tretiak, A. and Drugak, V. (2003), Naukovi osnovi ekonomiki zemlekoristuvannja ta zemleporjadkuvannja [Scientific bases of economics of land use and land planning], LLC "CZRU", Kyiv, Ukraine.

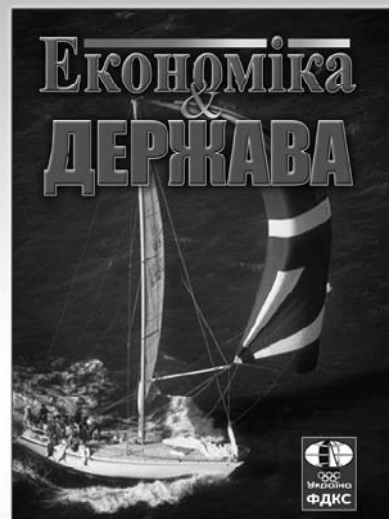
5. Zavadsky, J. Osovskaya, T. and Yushkevich, O. (2006), Ekonomichnij slovník [Economic dictionary], Condor, Kyiv, Ukraine, available at: http://library.nlu.edu.ua/poln_text/knigi/kondor/ekonom_sl_2006.pdf (Accessed 25 May 2021).

6. studies.in.ua (2021), "Economics as a science and economic system", available at: <http://studies.in.ua/economy/23-tema-1-ekonomika-kak-nauka-i-hozyaystvennaya-sistema.html> (Accessed 25 May 2021).

7. Tretiak, A. Tretiak, V. Pryadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Scientific hypothesis of interpretation of land planning as a socio-economic institution", Ekonomika ta derzhava, vol. 5, pp. 8—14.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657: 330.322.22

Н. А. Канцедал,

к. е. н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку
та економічного контролю, Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0002-2050-7015

О. В. Лега,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
та економічного контролю, Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0002-0989-8000

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.11

ІНФОРМАЦІЙНА РОЛЬ ОБЛІКУ В РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Kantsedal,

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department
of Accounting and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy

O. Leha,

PhD in Economics, Associate Professor Associate Professor of the Department
of Accounting and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy

INFORMATIVE ROLE OF ACCOUNTING IN EFFECTIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISES' INVESTMENT STRATEGY

У статті досліджено економічні показники — індикатори управлінських рішень, що генеруються на основі даних бухгалтерського обліку та дозволяють сформувати інвестиційну стратегію аграрних підприємств у відповідності з принципами біоекономіки.

В якості емпіричних об'єктів було обрано 25 аграрних підприємств України, що функціонують в умовах невизначеності щодо власної інвестиційної стратегії. За даними фінансової звітності досліджуваних підприємств побудовано рейтинг їх інвестиційної привабливості, а для з'ясування ролі бухгалтерського обліку у формуванні інвестиційної стратегії взято за основу процес виробництва біоенергетичної продукції.

Представлено авторську модель організації обліку виробництва біоенергетичної продукції за сегментами "Виробництво сировинної бази" та "Виробництво енергетичної продукції".

Доведено, що інформаційна роль обліку в результативності інвестиційної стратегії аграрних підприємств є визначальною для налагодження гібридних схем, що пов'язують основне виробництво із допоміжними внутрішньогосподарським виробництвом, а налагодження чіткого аналітичного обліку окремих видів продукції дозволяє дослідити усі ймовірні напрями її використання з метою забезпечення екологічного виробництва та ощадливого використання ресурсів.

Обґрунтовано доцільність підсилення ролі держави у сфері дорадництва і дорадчих послуг для сільськогосподарських підприємств, а також використання наукового потенціалу аграрних закладів вищої освіти як суб'єктів надання дорадчих послуг у сфері обліку, управління та інвестицій.

Economic indices — the indicators of managerial decisions that are generated on the basis of accounting data and enable to form the investment strategy of agrarian enterprises in correspondence with the principles of bio-economy, were studied in the article.

It has been established that the state, economic entities and investors are integral components of the institutional nucleus of bio-economy. 25 agrarian enterprises of Ukraine functioning under the conditions of uncertainty as to their own investment strategy were chosen as empirical objects of the study.

According to the data of financial reporting, the rating of investment attractiveness of the investigated enterprises was made. As a result of questioning, the following tendency was revealed: the higher the enterprise is in the rating, the more is its desire to formulate own investment strategy without attracting external investors. Based on the given information, the expediency of strengthening the role of the state in the sphere of consulting and consulting services for agricultural enterprises was substantiated as well as using the scientific potential of agrarian higher educational establishments as subjects for providing consulting services in the accounting, management and investment.

To elucidate the role of accounting in the formation of investment strategy of the agrarian enterprise, the process of manufacturing bio-energy products was taken as a basis.

The raw materials base of agrarian enterprises in Ukraine was researched, and the peculiarities of developing analytical accounting of crops having the greatest potential for bio-energy production were determined. The accounting of manufacturing bio-energy products was considered according to two scenarios: own production and manufacturing on give-and-take basis.

The author's model of organizing the accounting of manufacturing bio-energy products by the segments of "Manufacturing of raw materials base" and "Manufacturing energy products" was presented.

It has been proven that the informative role of accounting in the effectiveness of agrarian enterprises' investment strategy is decisive for establishing hybrid schemes that connect the main production with auxiliary internal economic production oriented at processing own raw materials in bio-energy products. This requires the development of effective analytical accounting of separate product types and study of all probable directions of their use with the aim of ensuring organic production and economical resource using.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інвестиційна стратегія, сільськогосподарське підприємство, біоенергетичне виробництво, сільськогосподарська сировина, біоетанол.

Key words: accounting, investment strategy, agricultural enterprise, bioenergy production, agricultural raw materials, bioethanol.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування інвестиційної стратегії підприємства від визначення мети — до оцінки прийнятих інвестиційних рішень проходить декілька етапів, що включають оцінку зовнішнього середовища, вироблення інвестиційної політики та організацію інвестиційної діяльності.

Інвестиційна політика аграрних підприємств, як правило, орієнтована на специфіку галузевої діяльності, а в сучасних умовах все більше переорієнтовується на економіку нового технологічного устрою — біоекономіку.

У дослідженнях загальних тенденцій розвитку національної біоекономіки акцент ставиться на наступних її основних складниках: біоенергетика, біотехнології, органічне сільськогосподарське виробництво та органічне виробництво, яке вважається базисом становлення та розвитку біоекономіки в Україні [2, с. 7]. Поняття біоекономіки Д. Гонта розглядає як "систему техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання інвестиційних та споживчих благ, отриманих із біологічної сировини із застосуванням екологічно чистих технологій, на засадах сталого розвитку, які створюють передумови для накопичення людського капіталу й отримання довгострокових конкурентних переваг" [2, с. 10].

Головними суб'єктами біоекономіки є держава, домогосподарства та підприємства. Водночас діяльність підприємств має бути орієнтована на отримання прибутку з урахуванням трансформації суспільної свідомості, що передбачає використання нових технологій виробництва на засадах біобезпеки й ощадливого використання ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нині Україна орієнтується на стратегію сталого розвитку, проте все ще демонструє споживацький тип господарської діяльності, що

характеризується екстенсивним використанням природних ресурсів. Висловлюючи застереження з цього приводу, С.М. Рогач відмічає, що для аграрного сектору економіки України пріоритетним напрямом є його розвиток на біоекономічних засадах, а в перспективі "саме сільському господарству належатиме функція формується основна сировинна база, а саме — відновлювальна біомаса" [10, с. 209].

Сільськогосподарські та екологічні біотехнології відносять до "зеленого" біотехнологічного сегменту у міжнародній практиці, а пов'язані з цим стратегії ґрунтуються на глибинному розумінні факторів "зеленого росту", під яким розуміється стимулювання економічного зростання з одночасним забезпеченням збереження природних активів.

Так, наприклад, міжнародна Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development, далі — OECD) у 2011 році презентувала методологічний підхід моніторингу показників — індикаторів зеленого росту (Green Growth Indicators), що передбачає поєднання основних характеристик зеленого зростання з базовими принципами бухгалтерського обліку та моделлю сталого розвитку "тиск-стан-реакція" [15, с. 18].

Відповідно до методології вимірювання OECD показники зеленого зростання поділяються на чотири групи:

1) показники екологічної та ресурсної ефективності (націлені на охоплення тих аспектів виробництва, яким економічні моделі та системи бухгалтерського обліку не дають адекватної кількісної оцінки);

2) показники економічних і природних активів (націлені на створення і підтримку бази природних активів, зменшення яких має ознаки суспільних загроз у майбутньому);

3) показники екологічної якості життя (відображують вплив стану навколишнього середовища і екологічних благ на життя людей);

4) економічні можливості та політичні інструменти (допомагають оцінити ефективність провадження політики зеленого зростання).

З метою вдосконалення зазначених показників, країни-учасниці OECD, а також інші країни, що підтримують концептуальні засади політики зеленого зростання, синхронізують зусилля в напрямі впровадження в національні статистичні бази даних системи екологічних рахунків [17]. В Україні означений напрям закладено у проект "Стратегії сталого розвитку України до 2030 року" в рамках забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання та виробництва [8, с. 16], проте на законодавчому рівні ще не затверджено [7].

На думку провідних зарубіжних дослідників, концепцію зеленого зростання необхідно розглядати у безпосередньому взаємозв'язку з теоретичними концепціями неокласичної економіки з метою розборки моделей часткової рівноваги для їх подальшого врахування у загальній моделі ринкової рівноваги. Зокрема, Reilly J.M. стверджує, що за допомогою таких моделей можна оцінити, як виснаження ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища впливають на економіку та, відповідно, як зусилля щодо зменшення впливу таких екологічних та ресурсних обмежень можуть покращити економічну ефективність [19, с. 585]. Таким чином, провідні ідеї просування концепції зеленого зростання зводяться до такого:

1) зелене зростання можна віднести до стандартних концепцій та теорій в економіці;

2) моделі загальної рівноваги відтепер включають вплив виснаження ресурсів на зростання;

3) існує потреба в інтеграції економічних та екологічних рахунків, розширення національних рахунків статистичного обліку, що забезпечить основу для оцінки політики зеленого зростання.

Дослідженням основних показників Green Growth в системі OECD встановлено, що їх економічна складова представлена розділом "Економічні можливості та політичні інструменти" (Economic opportunities and policy responses) з відповідними підкритеріями, що включають: "Технології та інновації" (Technology and innovation), "Міжнародні фінансові потоки: Офіційна допомога розвитку" (International financial flows: Official Development Assistance), Екологічні податки та трансферти (Environmental taxes and transfers), Нормативні акти та управління (Regulations and management) [13].

Це свідчить про те, що інноваційна складова є невід'ємною умовою еколого-економічної політики як на макрорівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання, що формують первинну інформацію показників статистичного спостереження.

Пріоритети забезпечення інноваційного розвитку виробничої діяльності суб'єктів біо-економіки повинні корелювати з домінантами інституційного підґрунтя їх інвестиційної стратегії. Так, наприклад, В.А. Голян у дослідженні питань комплексного розвитку переробно-харчових виробництв констатує, що в умовах настання чергової фази фінансової кризи та збільшення глобальних ризиків в Україні розвивається найгірший сценарій розвитку інституційного клімату — зниження ділової активності та темпів економічного зростання [1, с. 37]. Це спричиняє відкладення інвесторами рішень щодо вкладення коштів на невизначений час. З іншого боку, сфери економіки, які задовольняють найбільш необхідні потреби населення продовжують розвиватися, проте потребують створення відповідного інституційного підґрунтя з метою покращення інвестиційного клімату.

Отже, невід'ємною складовою інституційного ядра біоекономіки є держава, господарюючі суб'єкти (виробничо-господарська діяльність яких орієнтована на відповідність принципам біоекономіки) та інвестори. Інформаційним підґрунтям їх інституційної взаємодії є дані господарського обліку (оперативного, статистичного та бухгалтерського), роль і значення яких зростає у трансформаційних процесах цифрової епохи [4, с. 69]. Зазначене вище вплинуло на вибір теми цього дослідження та визначення його мети.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічних показників — індикаторів управлінських рішень, що генеруються на основі даних бухгалтерського обліку та дозволяють сформулювати інвестиційну стратегію аграрних підприємств у відповідності з принципами біоекономіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети було використано методи: дедуктивний (для дослідження концептуальних основ біоекономічного виробництва та з'ясування місця і ролі аграрних підприємств в інституційній моделі біоекономіки); анкетування (для формування вибірки аграрних підприємств, фінансові дані яких використовуюва-

лися в емпіричній частині дослідження); статистичного дослідження та фінансового аналізу (для первинної оцінки індикаторів інвестиційної привабливості підприємств); моделювання (для виявлення елементів інформації бухгалтерського характеру, що впливає на обґрунтованість інвестиційних рішень та очікуваних результатів інвестиційної діяльності аграрних підприємств); узагальнення та систематизації (для визначення інформаційної ролі обліку в результативності інвестиційної стратегії аграрних підприємств).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на актуальність проблеми пошуку ефективних інструментів управління, які б дозволили здійснювати систематичний багаторівневий моніторинг інвестиційної привабливості підприємств, В.Я. Плаксієнко акцентує увагу на оцінних індикаторах, що включають: 1) фінансово-економічні показники (майновий стан, ліквідність, платоспроможність, ділова активність та інші); 2) екологічні показники (показники антропогенного навантаження, рівня розораності земель, показники, що характеризують рівень органічного виробництва та інші); 3) соціальні показники (заробітна плата та продуктивність праці); 4) показники іміджу підприємства (наявність патентів і брендів, нематеріальних активів і гудвілу, конкурентна мобільність та репутація) [5, с. 24].

Як видно із зазначеного переліку, "неекономічні" групи індикаторів інвестиційної привабливості аграрних підприємств у тій чи іншій мірі пов'язанні з використанням даних бухгалтерського обліку. Це стосується в тому числі й екологічної групи показників, які, на перший погляд, даними бухгалтерського обліку не оперують.

Наукові пошуки раціональних способів оцінки та систематизації екологічних показників сільськогосподарської діяльності здійснюються виходячи із мотивів збереження природного біорозмаїття й відновлювальної здатності відповідного ландшафту, а візуалізація таких показників досягається шляхом використання картографічних методів [15; 18]. Це дозволяє одержувати контекстно-специфічні дані, що можуть інтегруватися у систему Google Maps з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків у агроєкосистемах. Водночас вчені-дослідники цього напрямку звертають увагу на той факт, що з метою пропаганди органічного землеробства використання екологічних маркерів на картах є недостатнім, оскільки відповідні

ландшафтні класи відповідають ознакам змінного середовища, а місцеві групи фермерів можуть не розуміти власний сільськогосподарський ландшафт виключно з точки зору екологічних характеристик — вони розуміють його з точки зору функціональності [18, с. 17]. Тому з метою подальшого просування ідей публічної візуалізації локальних агроєкосистем органічного виробництва необхідно враховувати додаткові показники, пов'язані з використанням інформаційних технологій бухгалтерського обліку (наприклад, навігація он-лайн продажу органічної продукції).

Про необхідність посилення ролі обліку наголошують деякі дослідники галузі сільськогосподарських наук, зокрема, ті, що займаються проблематикою взаємодії окремих компонентів в агроєкосистемах. Так, наприклад, І. Керен у дослідженні впливу шкідників на врожайність сільськогосподарських культур наголошує на необхідності статистичного обліку прямих та непрямих взаємодій між численними шкідниками в агроєкосистемі та подальшій інтеграції цієї інформації у модель, що використовується для прийняття управлінських рішень [14, с. 6]. Таким чином, первинна інформація нефінансового характеру може бути у подальшому проаналізована за декількома сценаріями для прийняття оптимального рішення, а також на предмет розрахунку прогнозованих фінансових втрат, зумовлених втратою врожайності сільськогосподарських культур за тим чи іншим сценарієм.

Тож, зважаючи на ключову роль аграрних підприємств у загальній моделі біоекономічного розвитку, в якості емпіричних об'єктів цього дослідження було обрано 25 аграрних підприємств України, що взяли участь у анкетуванні та дали згоду на обробку даних фінансової звітності (на умовах конфіденційності).

За даними анкетування відібрано 25 підприємств Полтавської та Київської області, що функціонують в умовах невизначеності щодо власної інвестиційної стратегії. За даними фінансової звітності було побудовано рейтинг інвестиційної привабливості досліджуваних підприємств (табл. 1).

Рейтингування підприємств здійснювалося за аналогією аналітичних розрахунків "ТОП-100 кращих компаній України за фінансовими показниками" [11]. Базовими індикаторами інвестиційної привабливості слугували середні значення розрахованих показників платоспроможності, фінансової незалежності та загальної рентабельності за 2017—2019 рр.

Таблиця 1. Рейтинг інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств Полтавської та Київської області за основними фінансовими показниками

Місце у рейтингу	Шифр підприємства	Вид діяльності	Фінансові показники						Загальний бал
			Плато-спроможність		Фінансова незалежність		Загальна рентабельність		
			бал	Місце у рейтингу	бал	Місце у рейтингу	бал	Місце у рейтингу	
1	ПРШТЗ	Рослинництво, тваринництво	21,12	3	17,63	3	30,00	1	68,75
2	ПГДЧ1	Рослинництво	30,00	1	13,65	15	24,13	2	67,78
3	ПКБЛ1	Рослинництво	28,92	2	17,64	2	16,47	3	63,04
4	ПМРГ1	Рослинництво, тваринництво	12,21	4	17,49	4	16,35	4	46,06
5	ПЛБН1	Рослинництво	0,43	25	30,01	1	12,86	6	43,29
6	ПРШТ2	Рослинництво, тваринництво	10,46	5	17,13	6	2,93	19	30,52
7	ПШШ2	Рослинництво, тваринництво	2,02	16	15,28	10	13,20	5	30,50
8	ПЛБН2	Рослинництво	2,82	13	17,35	5	9,69	7	29,86
9	ППЛТ2	Рослинництво, тваринництво	4,70	7	16,70	7	2,71	21	24,11
10	ПЧТВ1	Рослинництво	3,49	9	14,34	13	6,01	11	23,83
11	ПНСЖ1	Рослинництво, тваринництво	2,66	14	15,48	9	4,34	15	22,48
12	КБРШ1	Рослинництво	5,04	6	12,70	18	4,26	16	22,00
13	КБРВ2	Рослинництво	3,07	11	16,51	8	2,15	22	21,73
14	ПЛХВ1	Рослинництво	1,42	17	10,93	19	7,86	10	20,21
15	ПХРЛ1	Рослинництво, тваринництво	2,98	12	14,06	14	2,77	20	19,81
16	ПШШ1	Рослинництво, тваринництво	2,53	15	13,52	16	3,20	18	19,25
17	ПХРЛ2	Рослинництво, тваринництво	3,16	10	14,80	11	0,50	24	18,47
18	КЯГТ1	Рослинництво, тваринництво	0,83	21	7,45	23	9,59	8	17,87
19	ПРШТ1	Рослинництво	1,05	19	7,57	22	8,31	9	16,92
20	ПДКН1	Рослинництво, тваринництво	1,10	18	14,40	12	0,97	23	16,48
21	ПГРБ1	Рослинництво, тваринництво	0,86	20	8,00	21	5,29	13	14,15
22	КБРВ1	Рослинництво	0,69	22	6,12	24	5,76	12	12,58
23	ППЛТ1	Рослинництво	0,63	24	8,36	20	3,58	17	12,56
24	ПЛХВ2	Рослинництво	0,66	23	3,55	25	4,98	14	9,19
25	КОБХ1	Рослинництво, тваринництво	3,51	8	12,81	17	-18,10	25	-1,79

Джерело: розроблено авторами.

Для групування показників застосовувався метод балів. Найкращому значенню присвоєно 30 балів, далі проведено розрахунок балів, отриманих іншим підприємством за даним оціночним показником шляхом порівняння їх фактичних значень з найкращими в даній сукупності. Загальний бал визначено шляхом додавання балів за розрахованими показниками. З метою збереження конфіденційності економічної інформації учасників експерименту, назви підприємств були попередньо зашифровані.

Підсумок результатів рейтингу дав можливість звузити дослідження до 5 підприємств, ознаки діяльності яких найбільшою мірою відповідають первинним критеріям інвестицій-

ної привабливості та отримали перші 5 місць у рейтингу. Це сільськогосподарські підприємства Полтавської області, основним видом діяльності яких є рослинництво, а для підприємств, що займають 1 і 4 місце в рейтингу — рослинництво і тваринництво.

Отже, згідно з проведеними розрахунками, 5 підприємств за фінансовими показниками мають найвищу інвестиційну привабливість. Водночас, за даними анкетування, 82 % респондентів відповіли, що поточний момент не мають чіткої інвестиційної стратегії. Водночас слід відмітити тенденцію: чим вище підприємство у рейтингу — тим більшим є його бажання сформулювати власну інвестиційну стратегію без залучення зовнішніх інвесторів. Така поведінка пояснюється високими або достатніми показниками фінансової незалежності, платоспроможності та загальної рентабельності. Проте в анкетах майже всі респонденти відмічають, що мають потребу у дорадчих послугах щодо формулювання власної інвестиційної стратегії.

Відповідно до ст. 5 Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" дорадча діяльність може проводитися за рахунок коштів державного та місцевих бюд-

жетів, а також коштів суб'єктів господарювання.

Дорадчі послуги, що надаються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, щорічно визначаються державною цільовою програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності та місцевими програмами соціально-економічного розвитку [6]. Органи місцевого самоврядування можуть визначати додаткові соціально спрямовані дорадчі послуги, які надаються за рахунок коштів місцевих бюджетів згідно з місцевими програмами соціально-економічного розвитку. Втім, якщо дорадчі послуги фінансуються самими суб'єктами господарювання — альтернативним

рішенням у пошуку експерта-консультанта є звернення до локальних закладів вищої освіти та наукових установ аграрного спрямування, у складі яких працюють фахівці з економіки, фінансів, обліку і оподаткування, що мають відповідне кваліфікаційне свідоцтво та внесені до Реєстру сільськогосподарських дорадників та сільськогосподарських експертів-дорадників відповідно до ст. 1 Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність".

Інформаційна роль обліку щодо формування інвестиційної стратегії сільськогосподарського підприємства полягає у наданні фінансової інформації, що дозволить сформулювати первинну оцінку його інвестиційної привабливості підприємства, виявити потенційні напрями для майбутніх інвестицій й деталізувати їх об'єкти.

Для аграрних підприємств перспективним видом діяльності, що відповідає засадам біоекономіки є виробництво енергетичних продуктів. Зокрема це можуть бути: газоподібне паливо — біогаз; рідке паливо — дизельне біопаливо, біоетанол; тверде паливо — солома в тюках, паливні гранули та брикети. Основною сировинною базою для виробництва такої продукції є рослинництво (рис. 1).

Тобто рослинницька галузь є перспективним напрямом інвестування не лише з точки зору одержання основної продукції, а й корисного використання її продуктів в якості альтернативних джерел енергопостачання: соломи та подрібненої деревини на теплові потреби, виробництво брикетів та гранул із незернових відходів; виробництва олії; виробництво і використання дизельного біопалива, біогазу, біоетанолу.

В Україні виробництво біоетанолу визнано пріоритетним напрямом з 2000 року, у якому було започатковано державну програму "Етанол" [9]. Проте 20 років потому у цьому сегменті Україна продовжує значно відставати від країн ЄС та США.

Загальний обсяг побічної продукції, придатної для енергетичних потреб (загалом по Україні та у досліджуваних областях) у 2019 р. наведений у табл. 2.

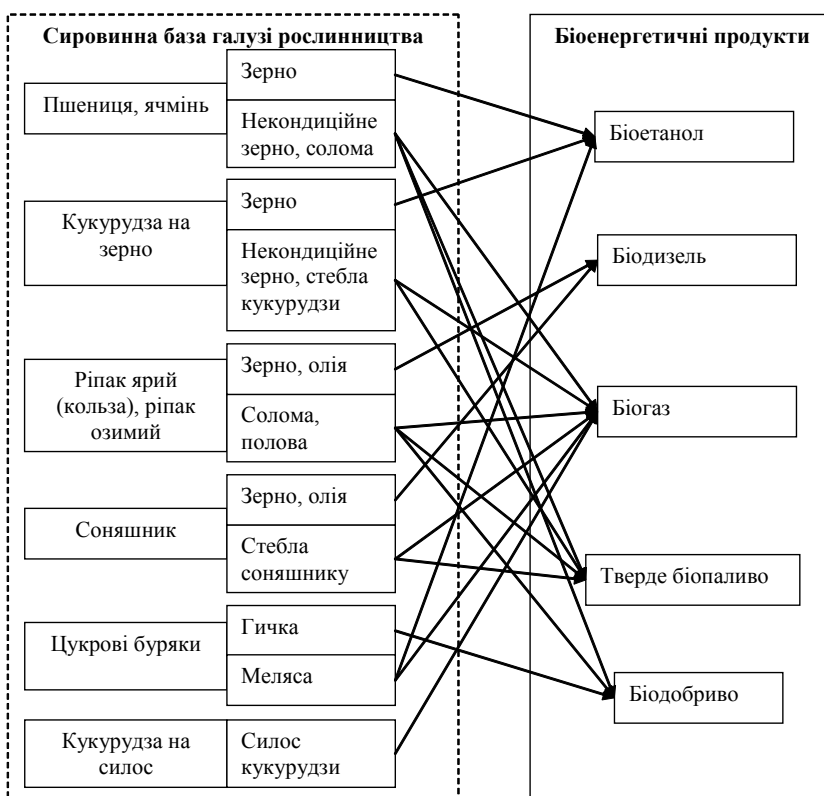

Рис. 1. Сировинна база аграрних підприємств для виробництва біоенергетичних продуктів

За даними Держкомстату сумарний валовий збір культур, які можуть бути джерелом біомаси в Україні у 2019 році становив 91063,5 тис. т. Проведені дослідження показали, що сумарний валовий збір зернових культур, які є джерелом біомаси, найменший в Закарпатській області — 389,0 тис. т (0,5% від загального валового збору) і Чернівецькій області — 639,3 тис. т (0,9% від загального валового збору). Найбільший — в Полтавській області — 6070,8 тис. т (8,2% від загального валового збору) та у Вінницькій області — 5898,2 тис. т (8,0% від загального валового збору).

Сумарний валовий збір технічних культур, які можуть бути джерелом біомаси, найменший в Закарпатській області — 24,1 тис. т (0,1% від загального валового збору) і Чернівецькій області — 148,9 тис. т (0,9% від загального валового збору). Найбільший — у Вінницькій області — 2469,3 тис. т (14,4% від загального валового збору) і в Хмельницькій області — 2109,3 тис. т (12,3% від загального валового збору).

Враховуючи різке збільшення посівних площ під енергетичні культури доцільно спрогнозувати допустимий енергетичний потенціал виробництва етанолу (табл. 3).

Обґрунтування доцільності інвестицій у виробництво біоетанолу не є новим напрямом для вітчизняної науки. Такий вид виробництва

Таблиця 2. Валовий збір культур та загальний обсяг доступної побічної продукції придатної для енергетичних потреб в Україні за 2019 рік, тис. т

Культура	2019 р.	Розрахунковий коефіцієнт	Обсяг доступної побічної продукції	
Україна				
Пшениця озима	276636	0,7	193645,1	34,6
Жито озиме	3332,1	0,48	1599,4	0,3
Ячмінь озимий	38784,7	0,48	18616,7	3,3
Пшениця яра	6642,8	0,7	4650,0	0,8
Ячмінь ярий	50383,1	0,48	24183,9	4,3
Овес	4220	0,35	1477,0	0,3
Кукурудза на зерно	358801	0,56	200928,3	35,8
Зернові культури: разом	738799	x	445100,3	79,4
Соняшник	102045	0,76	77554,4	13,8
Ріпак	32803,2	0,95	31163,0	5,6
Соя	36987,1	0,18	6657,7	1,2
Технічні культури: разом	171836	x	115375,1	20,6
Всього	910635	x	560475,4	100,0
Полтавська область				
Пшениця озима	10877,7	0,7	7614,4	17,1
Жито озиме	95,2	0,48	45,7	0,1
Ячмінь озимий	374,4	0,48	179,7	0,4
Пшениця яра	133,5	0,7	93,5	0,2
Ячмінь ярий	2962,7	0,48	1422,1	3,2
Овес	89,1	0,35	31,2	0,1
Кукурудза на зерно	46175,2	0,56	25858,1	58,1
Зернові культури: разом	60707,8	x	35244,6	79,1
Соняшник	11070,3	0,76	8413,4	18,9
Ріпак	348,7	0,95	331,3	0,7
Соя	3064,1	0,18	551,5	1,2
Технічні культури: разом	14483,1	x	9296,2	20,9
Всього	75190,9	x	44540,9	100,0
Київська область				
Пшениця озима	9318,7	0,7	6523,1	20,0
Жито озиме	239,1	0,48	114,8	0,4
Ячмінь озимий	529,6	0,48	254,2	0,8
Пшениця яра	702,1	0,7	491,5	1,5
Ячмінь ярий	2998,7	0,48	1439,4	4,4
Овес	179,3	0,35	62,8	0,2
Кукурудза на зерно	27708	0,56	15516,5	47,5
Зернові культури: разом	41675,5	x	24402,1	74,7
Соняшник	8383,3	0,76	6371,3	19,5
Ріпак	1471,6	0,95	1398,0	4,3
Соя	2851,4	0,18	513,3	1,6
Технічні культури: разом	12706,3	x	8282,6	25,3
Всього	54381,8	x	32684,7	100,0

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держстату [3].

Таблиця 3. Потенціал виробництва етанолу в Україні (за даними на 1 грудня 2020 р.)

Культура	Урожайність, ц/га	Вихід етанолу з 1 ц сировини, л	Загальна кількість етанолу з 1 га площі, л
Україна			
Зерно пшениці	38,8	35	1358
Зерно кукурудзи	56,9	40	2276
Зерно ячменю	33,0	35	1155
Полтавська область			
Зерно пшениці	45,7	35	1599,5
Зерно кукурудзи	55,7	40	2228
Зерно ячменю	38,9	35	1361,5
Київська область			
Зерно пшениці	43,7	35	1529,5
Зерно кукурудзи	50,8	40	2032
Зерно ячменю	37,0	35	1295

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держстату [3].

може бути реакцією на зміну ринкових умов господарювання, а його реалізація полягає у розробленні й впровадженні гібридних схем виробництва, що дозволяють легко переходити від виробництва одного виду продукції до іншого [12, с. 22].

Для окремого сільськогосподарського суб'єкта доцільним є налагодження гібридних схем, що пов'язують основне виробництво із допоміжними внутрішньогосподарським виробництвом, орієнтованим на переробку власної сировини у біоенергетичну продукцію. Це потребує налагодження чіткого аналітичного обліку відповідних виробництв у розрізі окремих видів продукції.

Організація обліку виробництва біоенергетичної продукції представлена на рисунку 2 за сегментами "Виробництво сировинної бази" та "Виробництво енергетичної продукції".

Під біоенергетичною продукцією в цьому випадку розуміється біологічна продукція сільськогосподарського виробництва, що вироблена на засадах біобезпеки та може бути використана на енергетичні цілі.

В основу побудови аналітичного обліку сировинної бази взято сільськогосподарські культури, що становлять найбільший потенціал біоенергетичного виробництва в Україні (див. табл. 2).

Облік виробництва енергетичної продукції представлений двома сценаріями: власне виробництво та виробництво на давальницьких умовах. Одержана від виробництва біоенергетична продукція оприбутковується в дебет рахунка 27 "Продукція сільськогосподарського виробництва" у розрізі відповідних субрахунків та рахунків аналітичного обліку.

Це сприятиме більш повному використанню інформаційної функції бухгалтерського обліку, система якого здатна систематизувати інформацію для лише внутрішньогосподарських цілей, а й генерувати масиви суспільно значимих даних для різних рівнів управління.

ВИСНОВКИ

Зростання ризиків у глобальному економічному середовищі спричиняє погіршення інвестиційного клімату для аграрних підприємств. За таких умов підприємства з високим або достатнім рівнем інвестиційної привабливості прагнуть до самоінвестування та потребують дорадчої підтримки.

Інвестиційна стратегія аграрних підприємств, що планують свою діяльність на засадах біоекономічного розвитку, обумовлюється сукупністю рішень, в основі яких завжди є дані бухгалтерського обліку, зокрема:

1) дані фінансової звітності, на основі яких здійснюється первинна оцінка індикаторів інвестиційної привабливості підприємств;

2) дані статистичної звітності, що дають підставу для оціночних суджень при формуванні напрямів інвестування;

3) дані фінансового обліку, що дозволяють визначити номенклатуру інвестиційних об'єктів господарюючого суб'єкта.

Представлена модель обліку виробництва біоенергетичної продукції за сегментами "Виробництво сировинної бази" та "Виробництво енергетичної продукції" сприятиме налагодженню гібридних схем, що пов'язують основне виробництво із допоміжними внутрішньогосподарським виробництвом, а синхронізація цих даних з управлінськими інформаційними системами дозволить більш повно оцінити результативність інвестицій. Тим самим інформаційна функція бухгалтерського обліку слугуватиме не лише досягненню високих економічних показників діяльності, а й цілям екологічного виробництва та ощадливого використання ресурсів.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження інвестиційних об'єктів та витрат на інвестиції у облікових системах реальних суб'єктів господарювання, а також видів облікової інформації, яка дозволить всебічно оцінити ефект від інвестицій.

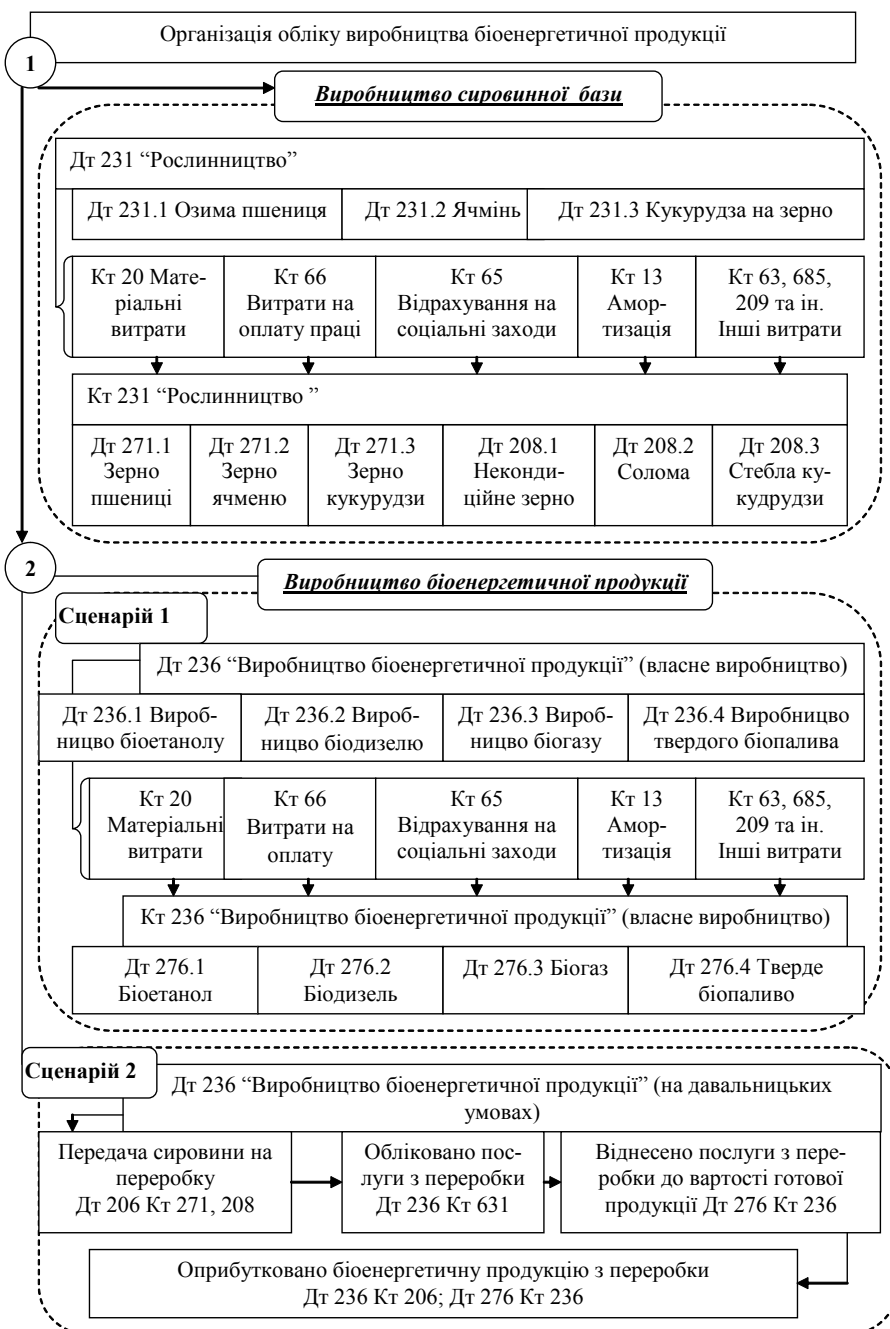

Рис. 2. Організація обліку виробництва біоенергетичної продукції

Джерело: розроблено авторами.

Література:

1. Голян В.А., Лучечко Ю.М., Гордійчук А.І., Шмаров Д.М. Комплексний розвиток сфери переробки сільськогосподарської сировини в контексті диверсифікації інвестиційних потоків в аграрний сектор. Агросвіт. 2020. № 9. С. 27—37. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.9.27
2. Гонта Д., Кирилюк Є., Прощаликіна А., Риженко Н. Формування складників національної біоекономіки України в умовах прискорення науково-технічного прогресу: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 233 с.

3. Економічна статистика: Рослинництво. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/?fbclid=IwAR15-qmFb-u48J7Q2FL8FxcjAcXZgyZUA4q-XLA2momsMjz7kinn_BOcunlfA (дата звернення 25.05.2021 р.).

4. Канцедаль Н.А. Інституційна роль бухгалтерського обліку у трансформаційних процесах цифрової економіки. Теорія та практика управління в державному, муніципальному та корпоративному секторах: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (28 грудня 2020 р.; м. Київ) / Відпов. За вип. С. Остапчук. К.: ТОВ "ВІПО", 2020. С. 68—71. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/9113> (дата звернення 25.05.2021 р.).

5. Плаксієнко В. Я., Назаренко І. М. Діагностика інвестиційної привабливості підприємств: теоретико-методичні засади. Агросвіт. 2019. № 10. С. 19—26. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.19.

6. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність. Закон України № 1807-IV від 17 червня 2004. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата звернення 25.05.2021 р.).

7. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Проект Закону України № 9015 від 07.08.2018 р. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення 25.05.2021 р.).

8. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020 року по впровадженню Стратегії. Аналітичне дослідження українських експертів за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проекту "Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України". 2017. 110 с.

9. Пушик Є. Хто зніме Україну з нафтової голки. Економічна правда. 11.11.2010. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/11/256065/> (дата звернення 25.05.2021 р.).

10. Рогач С.М. Європейський досвід розвитку аграрного сектору на біоекономічних засадах. Приазовський економічний вісник. Вип. 4 (15). 2019. С. 208—215. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-4-35> (дата звернення 25.05.2021 р.).

11. ТОП-100 кращих компаній України за фінансовими показниками Вісник. Офіційно про податки. 28 вересня 2017. № 3—4 (6). URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005795-top-100-kraschikh-kompaniy-ukrayini-za-finansovimi-pokaznikami> (дата звернення 25.05.2021 р.).

12. Bazen J.C., Bazen I.S., Elbersen W., Klink H., Lesschen, J.P. Trends and developments in the renewable energy sector in Ukraine: With a special focus on opportunities and threats for using biomass in the energy transition. September 2018. DOI: 10.14261/7E148673-BB0F-4411-A764DC-266F2D2AAD

13. Green Growth Indicators. OECDstat. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GREEN_GROWTH

14. Keren I.N., Menalled F.D., Weaver D.K., Robison-Cox J.F. Interacting Agricultural Pests and Their Effect on Crop Yield: Application of a Bayesian Decision Theory Approach to the Joint Management of *Bromus tectorum* and *Cephus cinctus*. PLoS ONE. 2015. Vol. 10 (2). URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118111>

15. Nahuelhual L., Carmona A., Laterra P., Barrena J., Aguayo M. A mapping approach to assess intangible cultural ecosystem services: The case of agriculture heritage in Southern Chile. Ecological Indicators. 2014. Vol. 40 P. 90—101. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.01.005>

16. The OECD green growth measurement framework and indicators. In Green Growth Indicators 2014. OECD Publishing. 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202030-4-en>

17. Environment at a Glance 2020. OECD Publishing, Paris. 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/4ea7d35f-en>

18. Petway J.R., Lin Y.-P., Wunderlich R.F. A place-based approach to agricultural nonmaterial intangible cultural ecosystem service values. Sustainability. 2020. Vol. 12 (2). P. 699. URL: <https://doi.org/10.3390/su12020699>

19. Reilly J.M. Green growth and the efficient use of natural resources. Energy Economics. Vol. 34 (Suppl. 1). 2012. P. 585—593. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2012.08.033>

References:

1. Holian, V. Luchechko, Y. Gordiyshuk, A. and Shmarov, D. (2020), "Integrated development of the sphere of processing of agricultural raw materials in the context of diversification of investment flows to the agricultural sector", Agrosvit, vol. 9, pp. 27—37. DOI: 10.32702/2306-6792.-2020.9.27.

2. Honta, D. Kyrlyuk, Ye. Proschalykina, A. and Ryzhenko, N. (2020), Formuvannia skladnykh natsional'noi bioekonomiky Ukrainy v umovakh pryskorennia naukovo-tekhnichnoho prohresu [Formation of components of the national bioeconomy of Ukraine in the conditions of acceleration of scientific and technical progress], ChNU im. B. Khmel'nyts'koho, Cherkasy, Ukraine.

3. State Statistics Committee of Ukraine (2021), "Economic statistics: Crop production", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/?fbclid=IwAR15qmFb-u48J7Q2FL8FxcjAcXZgy-ZUA4qXLA2momsMjz7kinn_BOcunlfA (Accessed 25 May 2021).
4. Kantsedal, N.A. (2020), "Institutional role of accounting in the transformation processes of the digital economy", *Teoriia ta praktyka upravlinnia v derzhavnomu, munitsypal'nomu ta korporatyvnomu sektorakh* [Management theory and practice in the public, municipal and corporate sectors], Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya [International economic conference], Kyiv, Ukraine, pp. 68—71, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/9113> (Accessed 25 May 2021).
5. Plaksiyenko, V. and Nazarenko, I. (2019), "Diagnostics of the investment attractiveness of the enterprises: theoretical and methodological principles", *Agrosvit*, vol. 10, pp. 19—26. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.19.
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2004), The Law of Ukraine "About agricultural advisory activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (Accessed 25 May 2021).
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2018), The Draft Law of Ukraine "On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030", available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (Accessed 25 May 2021).
8. United Nations Development Program in Ukraine (2017), "Draft Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030 and the National Action Plan until 2020 for the implementation of the Strategy", *Analitichne doslidzhennia ukrains'kykh ekspertiv za pidtrymky Prohramy rozvytku OON v Ukraini ta Hlobal'noho ekolohichnoho fondu v ramkakh proektu "Intehratsiia polozhen' Konventsij Rio v natsional'nu polityku Ukrainy"* [Analytical study of Ukrainian experts with the support of the United Nations Development Program in Ukraine and the Global Environment Facility in the framework of the project "Integration of the Rio Conventions into the national policy of Ukraine.], United Nations Development Program in Ukraine, Kyiv, Ukraine.
9. Puschyk, Ye. (2010), "Who will remove Ukraine from the oil needle", *Ekonomichna pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/11/256065/> (Accessed 25 May 2021).
10. Rohach, S.M. (2019), "European experience in the development of the agricultural sector on a bioeconomic basis", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 4 (15), pp. 208—215, available at: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-4-35> (Accessed 25 May 2021).
11. DP "SVTs" (2017), "TOP-100 best companies in Ukraine in financial terms", *Visnyk. Ofitsijno pro podatky*, vol. 3—4 (6), available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005795-top-100-kraschikh-kompaniy-ukrayini-za-finansovimi-pokaznikami> (Accessed 25 May 2021).
12. Bazen, J.C. Bazen, I.S. Elbersen, W. Klink, H. and Lesschen, J.P. (2018), "Trends and developments in the renewable energy sector in Ukraine: With a special focus on opportunities and threats for using biomass in the energy transition". DOI: 10.14261/7E148673-BB0F-4411-A764DC-266F2D2AAD.
13. OECDstat (2021), "Green Growth Indicators", available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GREEN_GROWTH (Accessed 25 May 2021).
14. Keren, I.N. Menalled, F.D. Weaver, D.K. and Lesschen Robison-Cox J.F. (2015), "Interacting Agricultural Pests and Their Effect on Crop Yield: Application of a Bayesian Decision Theory Approach to the Joint Management of *Bromus tectorum* and *Cephus cinctus*", *PLoS ONE*, vol. 10 (2), available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118111> (Accessed 25 May 2021).
15. Nahuelhual, L. Carmona, A. Laterra, P. Barrena, J. and Aguayo, M. (2014), "A mapping approach to assess intangible cultural ecosystem services: The case of agriculture heritage in Southern Chile", *Ecological Indicators*, vol. 40, pp. 90-101, available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.01.005> (Accessed 25 May 2021).
16. OECD (2014), "The OECD green growth measurement framework and indicators. In *Green Growth Indicators 2014*", OECD Publishing, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202030-4-en> (Accessed 25 May 2021).
17. OECD (2020), "Environment at a Glance 2020", OECD Publishing, Paris, available at: <https://doi.org/10.1787/4ea7d35f-en> (Accessed 25 May 2021).
18. Petway, J.R. Lin, Y.-P. and Wunderlich, R.F. (2020), "A place-based approach to agricultural nonmaterial intangible cultural ecosystem service values", *Sustainability*, vol. 12 (2), p. 699, available at: <https://doi.org/10.3390/su12020699> (Accessed 25 May 2021).
19. Reilly, J.M. (2012), "Green growth and the efficient use of natural resources", *Energy Economics*, vol. 34 (Suppl. 1), pp. 585—593, available at: <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2012.08.033> (Accessed 25 May 2021).

Стаття надійшла до редакції 27.05.2021 р.

УДК 631.1.016:001.8

П. В. Пивовар,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та європейської інтеграції, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-7668-2552

А. М. Пивовар,
к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту організацій і адміністрування
імені М. П. Поліщука, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-5803-5116

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.21

ФОРМУВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ" ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

P. Pyvovar,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University
A. Pyvovar,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management
of Organization and Administration named after M.P. Polishchuk, Polissia National University

FORMATION OF THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF "RURAL AREAS" AS AN ECONOMIC CATEGORY

Мета статті полягає в аналізі підходів до тлумачення економічної категорії "сільські території", їх класифікації, виявленні закономірностей та соціально-економічну природу походження підходів до їх тлумачення. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз еволюції наукових здобутків українських й іноземних учених щодо трактування поняття "сільські території"), емпіричний метод (щодо комплексної оцінки визначень понять "сільські території" (на основі експертної оцінки основних компонентів: сутність явища, зміст явища та результат) як економічної категорії в трактуваннях вітчизняних, іноземних науковців та міжнародних організацій, порівняльного аналізу (визначено основні підходи щодо тлумачення економічної категорії "сільські території": адміністративний, ресурсний, системний, територіальний), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків). Результатом застосування вищепредставлених методів було відібрано ТОП-5 визначень категорії "сільські території" у вітчизняній та іноземній літературі. На основі цих визначень нами було сформульовано авторське визначення із дотриманням такої структури: суть явища, зміст явища та результат. Сільські території — це багатофункціональне соціально-просторове утворення, яке функціонує як синергетична єдність людського, природного та економічного потенціалів з притаманними для них характеристиками: відкритий природний простір переважає над забудовами, традиційний сільський уклад людського життя та первинна переробки ресурсів у товар або послугу задля задоволення власних потреб та розвитку. В результаті опрацювання економічної літератури, в якій об'єктом дослідження виступають сільські території, всі визначення було класифіковано на 5 групи, які ґрунтуються на конкретному підході: адміністративному, ресурсному, системному, людиноцентричному та територіальному. Було з'ясовано, що в українській науковій літературі в більшості спираються на системний та територіальний підхід тоді як в іноземній — людиноцентричний та територіальний. Запропоноване авторське визначення дозволить у подальшому конкретизувати функції, які виконують сільські території та сформувати напрями їх трансформації.

The purpose of the article is to analyze the approaches to the interpretation of the economic category "rural areas", their classification, identification of patterns and socio-economic nature of the origin of approaches to their interpretation. The research uses dialectical methods of cognition of processes and phenomena, monographic method (analysis of the evolution of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists on the interpretation of the concept of "rural areas"), empirical method (on a comprehensive assessment of definitions of "rural areas" (essence of the phenomenon,

content of the phenomenon and result) as an economic category in the interpretations of Ukrainian, foreign scientific literature and international organizations, comparative analysis (identified basic approaches to interpreting the economic category "rural areas": administrative, resource, systemic, territorial), abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions). As a result of the application of the above methods, the TOP-5 definitions of the category "rural areas" in the domestic and foreign literature were selected. Based on these definitions, we formulated the author's definition with the following structure: the essence of the phenomenon, the content of the phenomenon and the result. Rural areas are a multifunctional socio-spatial entity that functions as a synergistic unity of human, natural and economic potentials with their inherent characteristics: open natural space prevails over buildings, traditional rural way of life and primary processing of resources into goods or services to meet their own needs and development. As a result of the study of economic literature, in which the object of study are rural areas, all definitions were classified into 5 groups, which are based on a specific approach: administrative, resource, systemic, human-centered and territorial. It was found that in the Ukrainian scientific literature most are based on a systemic and territorial approach, while in foreign — human-centered and territorial. The proposed author's definition will further specify the functions performed by rural areas and form the directions of their transformation.

Ключові слова: сільські території, сільський розвиток, трансформація, людський потенціал, природний потенціал, економічний потенціал.

Key words: rural areas, rural development, transformation, human potential, natural potential, economic potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах трансформації Української економіки в рамках забезпечення національної безпеки важливим постає трансформація та подальший розвиток сільських територій. Трансформація сільських територій наразі є одним із найважливіших викликів як для українського соціуму, так і світової спільноти. Так, відповідно до "Цілей сталого розвитку" (Ціль № 2 та № 3), ухвалених на період від 2015 до 2030 року мова йде про трансформацію соціально-економічного устрою на сільських територіях. До того ж, прискорені процеси урбанізації в Україні, зміна організаційно-виробничих підходів до ведення сільського господарства, занепад соціально-економічної інфраструктури спричинили поступову деградацію сільських територій — обезлюднення, збільшення кількості депресивних територій, занепад підприємництва — все це негативно впливає на розвиток сільських територій України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній літературі за останнє десятиліття питання трансформації та розвитку сільських територій знаходиться на стадії зародження та формування наукових шкіл. Цікавим та важливим є те що кожен із авторів на основі емпіричних та теоретичних досліджень дає своє власне бачення саме суті поняття "сільські території" як наукової, економічної категорії. Так, велике значення для продовження таких досліджень мають праці Маліка М.Й., Булавка О.Г., Юрчишин В.В., Саблука П.Т. та

їх послідовників, які у повному обсязі розкривають теоретичні та методологічні засади функціонування та розвитку сільських територій. Важливий методичний внесок у розвиток наукової думки щодо функціонування та трансформації сільських територій було закладено іноземними дослідниками Slingerland H., Bonfield A., Anderson J., Santos R. Тому вивчення цих підходів та подальша їх класифікація дасть можливість зрозуміти природу та зміст цієї категорії як економічного явища.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз підходів до тлумачення економічної категорії "сільські території", їх класифікація, виявлення закономірностей та соціально-економічну природу походження підходів до їх тлумачення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою вивчення економічних процесів є відображення у свідомості людей явища, яке відображає об'єктивні закони економічного йог буття. Тому для того щоб виявити та описати ці закони, є недостатнім простого спостереження та опису цього економічного явища, а необхідний підхід здатний проникнути в економічну сутність явища, що дозволить описати причинно-наслідкові зв'язки та рушійні сили, тобто економічні закони розвитку. Водночас економічний закон — це відкриття певного економічного взаємозв'язку, виявлення механізму його дії. Наразі науковці виділяють два напрями пізнання економічних законів: виявлення

нових законів та поглиблене дослідження змісту економічної категорії. Процес поглибленого дослідження змісту економічної категорії передбачає відображення виробничих (економічних) відносин. Враховуючи теоретичні основи економічної теорії, сутність економічної категорії визначають за такими критеріями:

- економічні категорії мають відображати не природні властивості речей і предметів, а суспільні виробничі відносини як головний предмет економічної категорії;

- економічні категорії мають об'єктивний характер, бо описують об'єктивну реальність, взаємовідносини, що виникають поза нашою свідомістю;

- економічні категорії мають історичний характер, тобто описують певні історичні умови [41; 31].

Таким чином, економічна категорія — абстракція, теоретичне вираження, мислені форми реально існуючих економічних систем [29]. Цілісна економічна система та закони її розвитку можуть бути всебічно розкриті лише в сукупності економічних інтересів, в їх системі. Окрема економічна категорія відображає лише одну зі сторін елементів такої системи. Оскільки складовими частинами економічної системи є продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні відносини, а також відносини власності та господарський механізм, то кожна з них знаходить своє теоретичне вираження у певній сукупності (підсистемі) економічних інтересів. Водночас двома найважливішими сторонами економічної системи є продуктивні сили і виробничі відносини (відносини економічної власності). Тому економічні категорії — теоретичне вираження, мислені форми передусім відносин економічної власності та властивих їм законів у взаємодії з розвитком продуктивних сил, властивими їм об'єктивними законами. Тому в структурі кожної економічної категорії виділяють аспект, який відображає розвиток продуктивних сил та еволюцію відносин (форм) власності.

У результаті опрацювання економічної літератури, в якій об'єктом дослідження виступають сільські території, всі визначення можна розділити на 4 групи, які ґрунтуються на конкретному підході: адміністративному, ресурсному, системному, територіальному.

Адміністративний підхід розкритий у роботах [54; 42; 44; 40; 32] вітчизняних науковців, які при розкритті суті економічного явища акцентують увагу на адміністративному значенні сільських територій у наступному вигляді: су-

купність сільських населених пунктів [54; 42; 32], просторові утворення [44], конкретні частини країн [40]. Концептуальним є те, що в результаті розкриття змісту явища "сільських територій" Бойко В.В. та Павлов О.І. [44] акцентують увагу на прилеглих до території ресурсах, у той же час, Марченко С.Ю. та Трегобчук В.М. [40] зазначають, що сільські території є ресурсною базою для сільського господарства.

Територіальний підхід, представлений в роботах [47; 48; 35; 57; 51; 22; 48], характеризується тим, що сільські території розглядаються як території, які відповідають певним критеріям. Так, Лісовий А.В. [35], Уркевич В.Ю. [57], Семенишин Х.М. [51] приходять до висновку, що це території, які знаходяться поза межами міських поселень. Водночас такі представники територіального напрямку, як Прокопа І.В. [48] та Белевят О.А. [22] наголошують на аграрній функції сільських територій ("є ресурсною базою для сільського господарства" [48], "...мешканці... здійснюють сільськогосподарське виробництво" [22]).

Представники системного підходу [60; 33; 58; 26; 24; 61; 50; 55; 38; 45; 30; 49; 46; 47] розглядають сільські території як систему взаємопов'язаних ресурсів, які розміщені на ній: "територіально-просторовий комплекс ресурсів" [33], "соціально та економічно збалансована система" [58], "еколого-економічну систему" [26], "системну сукупність" [24], "багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську структури" [61], "складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структури" [55], "складна поліфункціональна біосоціо-екосистема" [45], "просторова біоеколого-соціально-економічна система" [46]. До основних компонентів вони відносять таке: землі сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення, природно-заповідний фонд, населення, сукупність сільських населених пунктів, різні види та форми підприємництва, виробничу та соціальну інфраструктуру, місцеві органи влади.

Ресурсний підхід [52; 62; 39; 27; 43; 25], представники якого в категорію "сільські території" вкладають теорію потенціалів, тобто наявний фактичний ресурс та потенційні можливості його використання або подальшого розвитку. До основних складових ресурсів вони відносять природні, соціальні, виробничо-господарські, рекреаційні та політичні складові.

Людиноцентричний підхід, який представлений у Проекті Закону про планування тери-

торіальної інфраструктури сільської місцевості за авторством Белей С.І. [46] "територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15—50 відсотків". Тобто базовим чинником вважається соціум у різних формах взаємодії з певною територіальною належністю, умовами життєдіяльності, культурою та світобаченням.

Враховуючи проведені дослідження, на нашу думку, акцентування будь-якого із розглянутих підходів у сторону того, що сільські території є базисом для розвитку сільського господарства, є застарілим і не відповідає сучасним реаліям, бо сільські території можуть служити базою як для промисловості, культурно-рекреаційної, так і для сільськогосподарської діяльності тощо.

Вивчаючи наукові погляди іноземних вчених, можна відзначити територіальний підхід при формуванні суті явища у визначеннях сільських територій ("малорозвинена територія" [18], "географічна область" [4], "відкриті площі" [11], "малолюдна територія за межами територій міст" [14], "малозаселені території, віддалених від міст" [11], "територія для ведення сільського господарства та лісівництва" [15], "відкритий природний ландшафт" [15], "землі, які в переважній більшості використовуються для сільського господарства" [6], "малолюдна територія за межами міста" [21]). Якщо розглядати зміст явища, то у всіх визначеннях робиться акцент на людський фактор (малолюдність) як основну визначальну характеристику сільських територій. У деяких працях (переважно до 2000 року) однією з характеристик автори наводять аграрний характер сільських територій.

У проаналізованих роботах іноземних науковців домінуючий підхід при формуванні визначення "сільські території" займає людиноцентричний підхід, всі інші спостерігаються поодинокі. Людиноцентричний підхід базується на визначенні залюдненості територій, який визначається як конкретна кількість жителів, кількість населення на одиницю площі (га, акр, км²) або кількість домогосподарств [11; 16; 6]. Сільська територія визначається авторами [14; 5] як конкретна територія, яка володіє комплексом таких унікальних характеристик: віддаленість від міст, наявність природно-ресурсного потенціалу, малолюдність. Адміністративний підхід, представлений у працях [4; 17], оснований на базовій характеристиці сільських територій — наявності органів управління цими територіями, легітимних та із законодавчо визначеними функціями. Ресурсний підхід харак-

теризує сільські території як комплекс унікальних природно-кліматичних ресурсів: сільськогосподарські землі, ліси, водні ресурси, рекреаційні тощо [21].

Важливим етапом цього дослідження є вивчення підходів до трактування економічної категорії міжнародними організаціями, що дає можливість розглянути сутність категорії "сільські території" зі сторони глобального підходу.

Радою Безпеки ООН під час тлумачення категорії "сільських територій" не було надано конкретного визначення, пояснюючи це тим, що врахування національних відмінностей визначення міських та сільських районів не дає такої можливості. Проте було надано рекомендації для країн членів ООН проводити класифікацію сільських/міських територій на основі щільності розселення місцевого населення та додаткових критеріїв, наприклад, частка робочої сили у сільському господарстві або простота доступу до медичної допомоги та освіти тощо. Але, у будь-якому випадку, відповідно до рекомендацій, визначення не має бути надто складним, щоб воно було оперативним застосоване та зрозуміле користувачам [3].

Міжнародною організацією праці (МОП) було проведено опис характеристик визначень міських і сільських територій для підтримки своїх активностей, спрямованих на сприяння гідної праці в сільській місцевості. В результаті було виявлено, що національні визначення сільських та міських районів широко варіюються, і часто сільська територія визначається як залишок від того, що визначається як міська. Більшість визначень базувалися на одному із таких критеріїв: адміністративна територія; чисельність населення; тип населеного пункту. МОП також було рекомендовано, що під час формування визначення сільських територій доцільним є використання кількох критеріїв, включаючи переважання сільськогосподарської діяльності та доступність інфраструктурних послуг [8].

Водночас у звіті про світовий розвиток Світовим Банком сільські території визначаються як різниця між площею територій та міських поселень, але було наголошено, що саме визначення у різних країнах сильно відрізняється і не базується на жодній стандартизованій методології. Розглядаючи відмінності у підходах до визначення та ідентифікації сільських територій, Світовим Банком було запропоновано диференційовану схему класифікації сільських територій, щоб забезпечити порівняння подібних з подібними. Для цього було

Таблиця 1. Відповідність визначення категорії "сільські території" у вітчизняній літературі критеріям за методикою Старостіної А. та Кравченко В.

Автор (и)	Суть явища	Зміст явища	Результат явища	Підхід
Белєй С.І.	+	+	+	Територіальний Людноцентричний
Бойко В.В.	+	+	+	Адміністративний
Мельника С.І.	+	+	-	Адміністративний
Павлов О.І.	+	+	+	Адміністративний
Прокопа І.В.	+	+	-	Територіальний
Славов В.П., Коваленко О.В.	+	+	+	Ресурсний
Лісовий А.В.	+	-	-	Територіальний
Якуба К.І.	+	-	-	Ресурсний
Малік М.І.	+	+	-	Ресурсний
Кульганіка О.М.	+	+	-	Системний
Фільштейн Л.М.	+	+	-	Системний
Уркевич В.Ю.	+	-	-	Територіальний
Белєв'ят О.А.	+	+	-	Територіальний
Грановська Л.М., Нижеголенко К.С.	+	+	-	Системний
Семенишин Х.М.	+	+	+	Територіальний
Булавка О.Г.	+	+	+	Системний
Довгаль О.В.	+	+	-	Ресурсний
Юрчишин В.В.	+	-	-	Системний
Юрчишин В.В.	+	+	-	Системний
Орлатий М.К.	+	-	-	Ресурсний
Саблук П.Т.	+	+	-	Системний
Талавіра М.П.	+	+	-	Системний
Луценко І.О.	+	+	-	Системний
Положаєнко О.В.	+	+	-	Системний
Залізко В.Д.	+	+	-	Системний
Гончаренко І.В.	+	+	-	Ресурсний
Прушківський В.Г., Колесников В.І.	+	+	+	Системний
Трегобчук В.М.	+	+	-	Адміністративний
Ключник А.В.	+	+	-	Адміністративний

проведено зіставлення внеску сільського господарства в загальне економічне зростання країни проти частки бідного населення, що живе у сільській місцевості, в результаті було отримано три групи країн: аграрні (agriculture-based); у процесі трансформації (transforming); урбанізовані (urbanized). У рамках кожної країни було визначено сприятливі райони для розвитку сільських територій щодо доступу до ринків та агрокліматичного потенціалу цих територій. Ці два критерії були використані для сортування сільських територій за двома типами в кожній з трьох груп країн [20].

ОЕСР було розроблено та імплементовано визначення сільської місцевості, яке застосовується у основному в розвинених країнах. На перших етапах визначення базувалося на класифікації кожної адміністративної одиниці країни за щільністю населення, а потім за розміром міських центрів у регіоні. Це сортування дало три типи районів: переважно міські, проміжні та переважно сільські. Відображаючи віддаленість, час руху, необхідний для досягнення густонаселеного центру, застосову-

вався для створення більшої кількості типів. Враховуючи відносну неважливість у цих розвинених країнах сільських районів, сільське господарство не вважається відповідним виміром сільської місцевості [12].

Розглядаючи досвід Європейського Союзу, в якому для більш ефективної політики територіального розвитку спеціалізована установа Європейська Мережа Спостережень за Територіальним Розвитком та Згуртованістю ЄС (ESPON) розробила типологію міських/сільських територій. Міський/сільський континуум базується на сіми градаціях (переважно міська, проміжна, близька до міста, віддалена, переважно сільська, відносно близька до міста та віддалена переважно сільська територія). У межах двох категорій переважно сільської території райони були поділені на чотири класи за основною економічною діяльністю. "Аграрними" районами були ті, що характеризувалися домінуванням у виробничому секторі сільського господарства. Території, класифіковані як "сільська місцевість споживання", характеризувалися рекреаційним характером. Зони "вторинного сектору" та "приватного сектору" були економічно диверсифіковані та мали подібну структуру зайнятості за секторами економіки, як у міських територіях [10].

Враховуючи всі вищепредставлені визначення категорії "сільські території", нами було використано методику Старостіної А. та Кравченко В. [53] для форсування авторського тлумачення категорії "сільських територій" на основі вже відомих. Відповідно до зазначеної методики будь-яка економічна категорія має таку структуру: суть явища (в якій відображає зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які даються пізнанню безпосередньо у формах живого споглядання), зміст явища (відображається структура або сукупність компонентів, що складають явище) та результат (відображає результат функціонування явища як частини буття) [37]. Враховуючи це, нами було проведено перший етап оцінки категорії "сільські території" всіх доступних визначень категорії сільські території у вітчизняній літературі та представлено в таблиці 1.

Другий етап оцінки та конструювання категорії заключається в критичній оцінці

Таблиця 2. Оцінка існуючих підходів до визначення категорії "сільські території" у вітчизняній літературі

Автор (и)	Наявність компонентів	Поширеність визначення	Теоретичне обґрунтування	Практична доступність	Сума оцінок
Белевят О.А.	3	5	5	3	16
Белеи С.І.	5	2	5	3	15
Саблук П.Т.	3	4	5	3	15
Павлов О.І.	5	2	5	3	15
Фільштейн Л.М.	3	5	4	3	15
Славов В.П., Коваленко О.В.	5	1	5	3	14
Семенишин Х.М.	5	2	4	3	14
Ключник А.В.	3	4	4	3	14
Булавка О.Г.	5	3	3	3	14
Довгаль О.В.	3	5	3	3	14
Положаєнко О.В.	3	4	4	3	14
Малік М.Й.	3	3	3	4	13
Талавира М.П.	3	4	3	3	13
Кульганіка О.М.	3	4	3	3	13
Юрчишин В.В.	3	1	5	3	12
Прушківський В.Г., Колесников В.І.	5	0	4	3	12
Юрчишин В.В.	1	3	5	3	12
Гончаренко І.В.	3	3	3	3	12
Орлатий М.К.	1	5	3	2	11
Лісовий А.В.	1	5	3	2	11
Мельник С.І.	3	0	5	3	11
Бойко В.В.	5	0	3	3	11
Прокопа І.В.	3	1	4	3	11
Залізко В.Д.	3	2	3	2	10
Грановська Л.М., Нижеголенко К.С.	3	1	3	3	10
Якуба К.І.	1	2	4	2	9
Уркевич В.Ю.	1	3	3	2	9
Трегобчук В.М.	3	0	3	3	9
Луценко І.О.	3	0	3	3	9

підходів до авторських визначень економічної категорії досліджуваного явища вітчизняних науковців. Результати представлені в табл. 2 і дозволяють виявити визначення з високим рейтингом, який формується як сума балів за компоненти або якісні характеристики визначень поняття "сільські території". Для оцінки було використано бальну шкалу за такими критеріями:

1) наявність компонентів економічної категорії: лише суті — 1 бал, суті і зміст — 3 бали, всіх трьох (суті, зміст і результат) — 5 балів (табл. 1);

2) поширеність визначення в науковій літературі: від 0 до 5 балів (в оригінальній методиці автори вказували від 1 до 5, але враховуючи, що частина визначень взагалі не використовуються, ми ввели 0). Оцінка проводилася на основі середньорічної кількості посилань на працю з цим визначенням в інших працях за темами пов'язаними з сільськими територіями в системі Google Scholar за формулою: кількість посилань на працю/ (поточний рік (2020) — рік опублікування праці), далі всі оцінки ранжуються на 6 груп і кожній групі присвоюється оцінка від 0 до 5;

3) теоретична обґрунтованість визначення: від 1 до 5 балів. Враховувалася кількість класичної економічної літератури, використаної у публікації, глибина обґрунтування та метод виведення визначення;

4) доступність до практичного використання: від 1 до 5 балів. Визначається як середнє арифметичне оцінок 4 експертів: голова ОТГ, директор сільськогосподарського підприємства, голова особистого селянського господарства та автор цієї публікації.

Таким чином, у результаті використання методики оцінки існуючих підходів до визначення категорії "сільські території", нами було відібрано топ-5 визначень з найбільшою сумою балів, які сформовані, з теоретико-методологічної точки зору, найкраще (табл. 3). Всі інші визначення не вважаються гіршими чи неправильними, бо дуже часто автори виводили визначення в ході вивчення специфічної теми дослідження або вдосконалювали визначення своїх попередників та наставників.

Використовуючи аналогічний методологічний підхід Старостіної А. та Кравченко В. [53], нами було проведено оцінку визначень категорії "сільські території" у іноземній літературі.

Таблиця 3. Топ-5 визначень поняття "сільські території" з рівнем теоретико-методологічного обґрунтування у вітчизняній літературі

Автор	Визначення	Підхід
Белевят О.А.	Сільські території стосуються земельного простору, на якому розміщується сільський населений пункт, проживає сільське населення, виробляється сільськогосподарська продукція. Ця категорія відображає найзагальніші закономірні зв'язки та відношення, які існують у реальній дійсності сільської місцевості. За змістом сільська територія є ширшим поняттям, ніж сільська місцевість, що узагальнює найбільш суттєві ознаки конкретних місць, на яких здійснюється ведення сільського господарства. Сільську територію слід визначати як просторову земельну цілісність із відповідними ресурсами та сільською поселенською мережею, мешканці якої постійно проживають у межах сільських поселень, здійснюють сільськогосподарське виробництво та необхідну для існування села господарську та управлінську діяльність [22]	Територіальний
Белей С.І.	Територія, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50 відсотків. Сільська територія поділяється на: чітко виражену сільську місцевість – частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 50 відсотків; сільську місцевість – частка сільського населення складає 15-50 відсотків чисельності усіх жителів [46]	Територіальний
Павлов О.І.	Гетерогенні за своєю структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з поселень, населення, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського і іншого призначення, природного середовища, які виконують виробничогогосподарську, природоохоронну, рекреаційно-оздоровчу, соціальну та інші функції з урахуванням їхнього ресурсного потенціалу [44]	Адміністративний
Саблук П.Т.	Складна багатофункціональна природна, соціальноекономічна й виробничо-господарська система з властивими їй кількісними, структурними, природними й іншими характеристиками [50]	Системний
Фільштейн Л.М.	Соціально та економічно збалансована система, яка за сукупністю компонентів характеризується єдністю взаємопов'язаних складових, цілісністю та комплексністю в межах функціонування національної економіки [59]	Системний

Результати першого етапу аналізу представлені в таблиці 4. На відміну від характеристик вітчизняних визначень сільських територій в іноземній літературі переважає людиноцентричний підхід, тоді як у вітчизняній — системний.

Результати другого етапу оцінки та конструювання категорії представлено в табл. 5 і дозволяють зробити висновок про те, що іноземні визначення методично якісніше сконструйовані, бо сума оцінок для вітчизняних визначень становить 12 балів, тоді як для іноземних — 13 (відхилення становить 8%). Також потрібно відмітити, що в основному вітчизняні визначення отримують менше балів за рахунок таких складових, як поширеність визначення (-28%) та практична доступність (-11%).

У результаті застосування методики оцінки підходів до визначення категорії "сільські території" в іноземній літературі було відібрано топ-5 визначень (табл. 6).

Таблиця 4. Відповідність визначення категорії "сільські території" у іноземній літературі критеріям за методикою Старостіної А. та Кравченко В.

Автор (и)	Суть явища	Зміст явища	Результат явища	Підхід
Slingerland H. [18]	+	+	-	Людиноцентричний
Bonfield A. [4]	+	+	-	Адміністративний
Howarth W. [11]	+	-	-	Людиноцентричний
Businessdictionary [12]	+	+	-	Територіальний
Realestateabc [13]	+	+	+	Людиноцентричний
James City County [14]	+	+	-	Ресурсний
Washington State Legislature [7]	+	+	+	Територіальний
Anderson J. [1]	+	+	-	Ресурсний
Cvijanović D. [6]	+	+	-	Людиноцентричний
Santos R. [17]	+	+	-	Людиноцентричний
Chigbu U. [5]	+	+	-	Територіальний

ВИСНОВКИ

Враховуючи визначення категорії "сільські території", які набрали найбільше балів у вітчизняній та іноземній літературі, а також визначення міжнародними організаціями, нами було сформульовано власне визначення із дотриманням такої структури: суть явища, зміст явища та результат. Сільські території — це багатофункціональне соціально-про-

Таблиця 5. Оцінка існуючих підходів до визначення категорії "сільські території" у іноземній літературі

Автор (и)	Наявність компонентів	Поширеність визначення	Теоретичне обґрунтування	Практична доступність	Сума оцінок
Slingerland H. [18]	3	3	3	5	14
Bonfield A. [4]	3	4	4	5	16
Howarth W. [11]	1	2	3	2	8
Businessdictionary [12]	3	3	3	2	11
Realestateabc [13]	5	5	5	4	19
James City County [14]	3	4	4	5	16
Washington State Legislature [7]	5	3	5	3	16
Anderson J. [1]	3	2	3	2	9
Cvijanović D. [6]	3	2	2	1	9
Santos R. [17]	3	4	4	3	14
Chigbu U. [5]	3	4	4	3	14

сторове утворення, яке функціонує як синергетична єдність людського, природного та економічного потенціалів з притаманними для них характеристиками: відкритий природний простір переважає над забудовами, традиційний сільський уклад людського життя та первинна переробки ресурсів в товар або послугу задля задоволення власних потреб та розвитку.

Література:

1. A land use and land cover classification system for use with remote sensor data / Anderson J.R., Hardy E.E., Roach J.T., Witmer R.E. Washington: US Government Printing Office, 1976. 28 p.

2. Action Plan of the Global Strategy to Improve Agricultural and Rural Statistics for Food Security, Sustainable Agriculture, and Rural

Таблиця 6. Топ-5 визначень поняття "сільські території" з рівнем теоретико-методологічного обґрунтування у іноземній літературі

Автор	Визначення	Підхід
Realestateabc	Означає географічну область, яка ідентифікована та визначена в комплексному плані громади як зона, яка заслуговує певного рівня регулятивного захисту від необмеженого розвитку для цілей, які можуть включати, але, не обмежуючись цим, підтримку сільського господарства, лісового господарства, гірничодобувної промисловості, відкритого простору, середовища існування дикої природи, середовища проживання риболовлі та мальовничі землі, і далеко від них відволікається більшість проєктів, прогнозованих протягом 10 років [13]	Адміністративний
James City County	Це території, що містять ферми, ліси та розкидані будинки, виключно за межами первинної зони обслуговування, де існує нижчий рівень надання державних послуг або де комунальні та міські послуги не існують і не плануються на майбутнє [14]	Ресурсний
Washington State Legislature	Території: (а) в яких відкритий простір, природний ландшафт та рослинність переважають над забудованим середовищем; (b) сприяють традиційному способу життя у сільській місцевості, економіці, що базується на селі, та можливості як жити, так і працювати в сільській місцевості; (c) забезпечують візуальні пейзажі, які традиційно зустрічаються у сільській місцевості та громадах; (d) які сумісні з використанням землі дикою природою та для риб та середовища існування дикої природи; (e) не потребують розширення міських державних служб; (f) що узгоджується із захистом природних поверхневих водних потоків та підземних вод та ділянок підзарядки та скидання поверхневих вод [7]	Територіальний
Slingerland H.	Малорозвинена територія, де земля переважно використовується для сільського господарства, лісового господарства, видобутку ресурсів, житлових потреб з дуже низькою щільністю (одна одиниця на 10 акрів або менше) або використання відкритих просторів [18]	Людиноцентричний
Bonfield A.	Означає географічну область, яка ідентифікована та визначена в комплексному плані громади як зона, яка заслуговує певного рівня регулятивного захисту від необмеженого розвитку для цілей, які можуть включати, але, не обмежуючись цим, підтримку сільського господарства, лісового господарства, гірничодобувної промисловості, відкритого простору, середовища існування дикої природи [4]	Адміністративний

Development / FAO, WB and UNSC. Rome: Food and Agricultural Organization, 2012.

3. Action Plan of the Global Strategy to Improve Agricultural and Rural Statistics for Food Security, Sustainable Agriculture, and Rural Development. Rome: Food and Agricultural Organization, 2012. 98 c.

4. Bonfield A. E. An Introduction to the 1981 Model State Administrative Procedure Act, Part I: General Provisions, Access to Agency Law and Policy, Rulemaking, and Review of Rules. Administrative Law Review. 1982. Vol. 34 (1). P. 1—12.

5. Chigbu, U. E. Concept and approach to Land management interventions for rural development in Africa. Geospatial Technologies for Effective Land Governance. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2019. P. 1—4.

6. Cvijanovic, D., Ignjatijevic, S. International Competitiveness of Niche Agricultural Products: Case of Honey Production in Serbia. Handbook of Research on Globalized Agricultural Trade and New Challenges for Food Security. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2020. P. 443—464.

7. Definitions of rural/urban areas for use in labour statistics: Analysis of the most common criteria used., Geneva: ILO Department of Statistics, 2016.

8. Definitions of rural/urban areas for use in labour statistics: Analysis of the most common criteria used. Geneva: ILO Department of Statistics, 2016.

9. Delli. G. 2018. Global Strategy to improve Agricultural and Rural Statistics. Methodology for definition and spatial delimitation of rural areas: Technical Report. Rome: Global Strategy Technical Report. 2018. № 32.

10. ESPON Atlas — Mapping European Territorial Structures and Dynamics. European Commission. Brussels: European Union. 2014.

11. Howarth W. The Value of Rural Life in American Culture. Rural Development Perspectives. 1996. Vol. 12. № 1. P. 5—10.

12. OECD Regional Typology. Paris: OECD Directorate for Governance and Territorial Development, 2012.

13. Revision of the System of Environmental-Economic Accounting — Central Framework. Chapter 5. Asset Accounts / UN Statistical Commission. New York, 2012.

14. Rural Development Report: Fostering Inclusive Rural Transformation. Rome: International Fund for Agricultural Development, 2016.

15. Rural element / Washington State Legislature. URL: <https://app.leg.wa.gov/Wac/default.aspx?cite=365-196-425> (дата звернення: 19.04.2021).

16. Rural Households' Livelihood and Well Being Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income: handbook / UN Statistical Commission. New York, 2012.

17. Santos R.A. Tourism, Emigration, and Cooperation: A Strategy for Growth and Sustainable Development in a Community of Portuguese-Speaking Member States. Cross-Border Cooperation (CBC) Strategies for Sustainable Development. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2020. P. 192—215.

18. Slingerland B.H. Specific language disability is recognized by the renton, Washington, school district. Bulletin of the Orton Society. 1963. Vol. 13 (1). P. 161—169. DOI: 10.1007/BF02653626.

19. Social Dimension of Rural Statistics: Technical Report / GSARS. Rome, 2017. Ser. GO17-2017.

20. Tracking results in agriculture in less-than-ideal conditions: a sourcebook of indicators for monitoring and evaluation / GPRD, FAO, World Bank. 2008. URL: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/documents/Sourcebook-WebVersion.pdf>, accessed 15/12/17 (дата звернення: 19.04.2021).

21. Vukovic P.M., Grujic, B. Diversification of Economic Activities and Sustainable Development of Rural Areas: The Case of the Novi Sad, Serbia. Handbook of Research on Agricultural Policy, Rural Development, and Entrepreneurship in Contemporary Economies. Hershey, PA, USA: IGI Global, 2020. P. 167—188.

22. Белевят О.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій в умовах транзитивної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Миколаїв, 2012. 20 с.

23. Бойко В.В. Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 11. С. 64—68.

24. Булавка О.Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2016. № 6. С. 104—109.

25. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми території та практики: монографія. Львів, 2009. 370 с.

26. Грановська Л.М., Нижеголенко К.С. Теоретичні підходи до формування категорій "сільські території" та "сільський регіон". Збалансоване природокористування. 2016. № 1. С. 10—15.

27. Довгаль О.В. Регіональні особливості формування та розвитку ресурсного потенціала

лу сільських територій: дис. ... д-ра екон. наук. Харків, 2019. 392 с.

28. Довгаль О.В. Ресурсний потенціал сільських територій: зміст та особливості еволюції. Український журнал прикладної економіки. 2019. Т. 3. № 3. С. 110—119.

29. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. 864 с.

30. Залізко В.Д. Сутність поняття "сільська територія": визначення та основні функції. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 1. С. 194—198.

31. Ильенков Э.В. Диалектика абстрактного и конкретного в "Капитале" Маркса. Изд. 2-е, испр. Москва: URSS, 2011. 284 с.

32. Ключник А.В. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України: монографія. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2011. 468 с.

33. Кульганік О.М. Формування системи соціально-економічного розвитку сільських територій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.02 "Економіка сільського господарства і АПК". Київ, 2010. 21 с.

34. Кульганік О.М. Формування системи соціально-економічного розвитку сільських територій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.07.02. Київ, 2010. 21 с.

35. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: монографія. Київ: Дія, 2007. 400 с.

36. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: монографія. Київ: Дія, 2007. 400 с.

37. Лук'янець В. Парадигма. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. С.

38. Луценко І.О. Сільські території як об'єкт бюджетного регулювання. Науковий вісник Полісся. 2015. № 2 (2). С. 154—158.

39. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 51—58.

40. Марченко С.Ю. Сутність поняття "сільські території" та його визначення в юридичній літературі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. № 1. С. 149—151.

41. Мацелюх Н.П., Максименко І.А. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 382 с.

42. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використан-

ня ресурсного потенціалу села: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2004. 428 с.

43. Орлатий М.К. Соціальна сфера села: теорія, методологія та проблеми розвитку. Київ: Ін.-т аграр. економіки УААН, 1997. 200 с.

44. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 360 с.

45. Положаєнко О.В., Марченко С.І. Сутність поняття "сільські території" та його визначення в юридичній літературі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Т. 1, вип. 3. С. 149—151.

46. Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості: проект Закону України від 07. 04. 2005 р. / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=24247 (дата звернення: 19.04.2021).

47. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: закон України від 17 черв. 2004 р. № 1807. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата звернення: 19.04.2021).

48. Прокопа І.В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. Економіка України. 2007. № 6. С. 50—59.

49. Прушківський В.Г., Колесников В.І. (2014). Теоретичні підходи до визначення сільських територій. Проблеми економіки. № 4. С. 127—132.

50. Саблук П. Розвиток сільських територій — запорука відродження аграрної України. Вісник аграрної науки. 2006. № 5. С. 21—23.

51. Семенишин Х.М. Визначення поняття "сільські території": соціально-економічний аспект. Науковий вісник Національного університету податкової служби України (економіка, право). 2012. № 4. С. 28—32.

52. Славов В.П., Коваленко О.В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. Вісник аграрної науки. 2007. № 9. С. 68—71.

53. Старостіна А., Кравченко В. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять глобалізація та підприємницький ризик). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2011. Вип. 128. С. 5—10.

54. Статівка А., Уркевич В.Ю. Про проект Закону України "Про сільське господарство України". Підприємництво, господарство і право. 2011. № 8. С. 104—110.

55. Талавиря М.П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку

сільських територій: дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2011. 458 с.

56. Трегобчук В.М. Актуальні проблеми сталого розвитку сільських територій. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: сьомі річні збори Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, 9—10 листоп. 2005 р. Київ, 2005. С. 69—76.

57. Уркевич В.Ю. Про категорію "сталий розвиток сільських територій". Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо-ресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21—22 трав. 2010 р. Біла Церква, 2010. С. 3—9.

58. Фільштейн Л.М. Соціально-економічний розвиток сільських регіонів України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством". Запоріжжя, 2010. 20 с.

59. Фільштейн Л.М. Соціально-економічні проблеми сільського сектору України. Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30 жовт. 2009 р. Тернопіль, 2009. С. 145—147.

60. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2005. № 3. С. 3—10.

61. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. Економіка АПК. 2005. № 3. С. 3—10.

62. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій. Вісник аграрної науки. 2007. № 6. С. 72—75.

References:

1. Anderson, J.R. Hardy, E.E. Roach, J.T. and Witmer, R.E. (1976), A land use and land cover classification system for use with remote sensor data, US Government Printing Office, Washington, USA.

2. FAO, WB & UNSC (2012), Action Plan of the Global Strategy to Improve Agricultural and Rural Statistics for Food Security, Sustainable Agriculture, and Rural Development, Food and Agricultural Organization, Rome, Italy.

3. FAO, WB & UNSC. (2012), Action Plan of the Global Strategy to Improve Agricultural and Rural Statistics for Food Security, Sustainable Agriculture, and Rural Development, Food and Agricultural Organization, Rome, Italy.

4. Bonfield, A. (1982), "An Introduction to the 1981 Model State Administrative Procedure Act,

Part I: General Provisions, Access to Agency Law and Policy, Rulemaking, and Review of Rules", *Administrative Law Review*, vol. 34 (1), pp. 1—12.

5. Chigbu, U.E. (2019), Concept and approach to Land management interventions for rural development in Africa, *Geospatial Technologies for Effective Land Governance*, pp. 1-14, IGI Global, Hershey, PA, USA.

6. Cvijanovic, D. and Ignjatijevic, S. (2020), "International Competitiveness of Niche Agricultural Products: Case of Honey Production in Serbia", *Handbook of Research on Globalized Agricultural Trade and New Challenges for Food Security*, pp. 443—464, IGI Global, Hershey, PA, USA.

7. ILO, Department of Statistics (2016), Definitions of rural/urban areas for use in labour statistics: Analysis of the most common criteria used, ILO, Geneva, Switzerland.

8. ILO, Department of Statistics (2016), Definitions of rural/urban areas for use in labour statistics: Analysis of the most common criteria used, ILO, Geneva, Switzerland.

9. Delli, G. (2018), Global Strategy to improve Agricultural and Rural Statistics. Methodology for definition and spatial delimitation of rural areas : Technical Report, Global Strategy Technical Report, Rome, Italy.

10. European Union (2014), ESPON Atlas — Mapping European Territorial Structures and Dynamics, European Union, European Commission, Brussels, Belgium.

11. Howarth, W. (1996), "The Value of Rural Life in American Culture", *Rural Development Perspectives*, vol. 12 (1), pp. 5—10.

12. OECD. (2011), OECD Regional Typology, OECD Directorate for Governance and Territorial Development, Paris, France.

13. UN, Statistical Commission (2012), Revision of the System of Environmental-Economic Accounting — Central Framework. Chapter 5. Asset Accounts, New York, USA.

14. International Fund for Agricultural Development (2016), Rural Development Report: Fostering Inclusive Rural Transformation, Rome, Italy.

15. Washington State Legislature (2020), "Rural element", available at: <https://app.leg.wa.gov/Wac/default.aspx?cite=365-196-425> (Accessed 15 May 2021).

16. UN, Statistical Commission (2012), Rural Households' Livelihood and Well Being Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income: handbook, New York, USA.

17. Santos, R.A. (2020), Tourism, Emigration, and Cooperation: A Strategy for Growth and

Sustainable Development in a Community of Portuguese-Speaking Member States, Cross-Border Cooperation (CBC) Strategies for Sustainable Development, pp. 192-215, IGI Global, Hershey, PA, USA.

18. Slingerland, B.H. (1963), "Specific language disability is recognized by the renton, Washington, school district", *Bulletin of the Orton Society*, vol. 13 (1), pp. 161—169. doi: 10.1007/BF02653626.

19. GSARS (2017), *Social Dimension of Rural Statistics*, Technical Report. GO17-2017, Rome, Italy.

20. GPRD, FAO & World Bank (2008), "Tracking results in agriculture in less-than-ideal conditions: a sourcebook of indicators for monitoring and evaluation", available at: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/documents/Sourcebook-WebVersion.pdf>, accessed 15/12/17 (Accessed 15 May 2021).

21. Vukovic, P.M. and Grujic, B. (2020), *Diversification of Economic Activities and Sustainable Development of Rural Areas: The Case of the Novi Sad, Serbia*. Handbook of Research on Agricultural Policy, Rural Development, and Entrepreneurship in Contemporary Economies, pp. 167—188, Hershey, PA, IGI Global, USA.

22. Beleviat, O.A. (2012), "Socio-economic development of rural areas in a transitive economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Mykolaiv, Ukraine.

23. Boiko, V.V. (2015), "Rural areas in the formation of economic security of the state: a theoretical aspect", *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Ekonomika i menedzhment*, vol. 11, pp. 64—68.

24. Bulavka, O.H. (2016), "Theoretical and methodological and organizational foundations of rural development", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 104—109.

25. Honcharenko, I.V. (2009), *Sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh terytorii rehionu: problemy terytorii ta praktyky* [Socio-economic development of rural areas of the region: problems of territory and practice], Lviv, Ukraine.

26. Hranovska, L.M. and Nyzheholenko, K.S. (2016), "Theoretical approaches to the formation of the categories "rural areas" and "rural region"", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 10—15.

27. Dovhal, O.V. (2019), "Regional features of formation and development of resource potential of rural territories", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkivskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, Kharkiv, Ukraine.

28. Dovhal, O.V. (2019), "Resource potential of rural areas: content and features of evolution", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3 (3), pp. 110—119.

29. Mochernyi, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia], Vol.1, Akademiia, Kyiv, Ukraine.

30. Zalizko, V.D. (2011), "The essence of the concept of "rural area": definitions and main functions", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6 (1), pp. 194—198.

31. Ilyenkov, E.V. (2011), *Dialektika abstraktnogo i konkretnogo v "Kapitale" Marksa* [Dialectics of the abstract and the concrete in Marx's "Capital"], URSS, Moscow, Russia.

32. Kliuchnyk, A.V. (2011), *Formuvannia i rozvytok ekonomichnoho potentsialu silskykh terytorii Ukrainy* [Formation and development of economic potential of rural areas of Ukraine], Dyzain ta polihrafiia, Mykolaiv, Ukraine.

33. Kulhanik, O.M. (2010), "Formation of the system of socio-economic development of rural areas", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine.

34. Kulhanik, O.M. (2010), "Formation of the system of socio-economic development of rural areas", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine.

35. Lisovyi, A.V. (2007), *Derzhavne rehuliu-vannia rozvytku silskykh terytorii* [State regulation of rural development], Diia, Kyiv, Ukraine.

36. Lisovyi, A.V. (2007), *Derzhavne rehuliu-vannia rozvytku silskykh terytorii* [State regulation of rural development], Diia, Kyiv, Ukraine.

37. Lukianets, V. (2002), "Paradyhma", *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary], Abrys, Kyiv, Ukraine.

38. Lutsenko, I.O. (2015), "Rural areas as an object of budget regulation", *Naukovi visnyk Polissia*, vol. 2 (2), pp. 154—158.

39. Malik, M.Y. (2008), "On the issue of sustainable development of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 51—58.

40. Marchenko, S.Yu. (2013), "The essence of the concept of "rural areas" and its definition in the legal literature", *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 1, pp. 149—151.

41. Matseliukh, N.P. and Maksymenko, I.A. (2014), *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky. Politychna ekonomia. Mikroekonomika. Makroekonomika* [History of economics and economic thought. The political economy. Microeconomics. Macroeconomics], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

42. Melnyk, S.I. (2004), Sotsialno-ekonomichni problemy vidtvorennia ta efektyvnogo vykorystannia resursnoho potentsialu sela [Socio-economic problems of reproduction and efficient use of the resource potential of the village], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

43. Orlatyi, M.K. (1997), Sotsialna sfera sela: teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku [The social sphere of the village: theory, methodology and problems of development], Instytut aharnoi ekonomiky UAAN, Kyiv, Ukraine.

44. Pavlov, O.I. (2006), Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia [Rural areas of Ukraine: historical transformation of the management paradigm], Astropynt, Odesa, Ukraine.

45. Polozhaienko, O.V. and Marchenko, S.I. (2013), "The essence of the concept of "rural areas" and its definition in the legal literature", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 1 (3), pp. 149—151.

46. Verkhovna Rada Ukrainy (2005), "About planning of a territorial infrastructure of a countryside", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?id=&pf3511=24247 (Accessed 15 May 2021).

47. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "About agricultural advisory activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (Accessed 15 May 2021).

48. Prokopa, I.V. (2007), "Rural areas of Ukraine: research and regulation of development", Ekonomika Ukrainy, vol. 6, pp. 50—59.

49. Prushkivskyi, V.H. and Kolesnykov, V.I. (2014), "Theoretical approaches to the definition of rural areas", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 127—132.

50. Sabluk, P. (2006), "Rural development is the key to the revival of agrarian Ukraine", Visnyk aharnoi nauky, vol. 5, pp. 21—23.

51. Semenyshyn, Kh.M. (2012), "Definition of "rural areas": socio-economic aspect", Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo), vol. 4, pp. 28—32.

52. Slavov, V.P. and Kovalenko, O.V. (2007), "Economic and energy system of sustainable development of rural areas", Visnyk aharnoi nauky, vol. 9, pp. 68—71.

53. Starostina, A. and Kravchenko, V. (2011), "The essence and practical application of the methodology of constructing the categorical apparatus of economics (on the example of the concepts of globalization and business risk)", Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu

imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, vol. 128, pp. 5—10.

54. Stativka, A. and Urkevych, V.Yu. (2011), "On the draft Law of Ukraine "On Agriculture of Ukraine"", Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, vol. 8, pp. 104—110.

55. Talavyria, M.P. (2011), "Organizational and economic mechanism of state support for rural development", Ph.D. Thesis, Economy, Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

56. Trehobchuk, V.M. (2005), "Actual problems of sustainable development of rural areas", Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii : somi richni zbory Vseukr. konhr. vchenykh ekonomistiv-aharnykyv [Socio-economic problems of development of the Ukrainian village and rural territories: the seventh annual meeting of the All-Ukrainian. Congr. agrarian economists], Kyiv, Ukraine, pp. 69—76.

57. Urkevych, V.Yu. (2010), "About the category "sustainable development of rural areas"", Suchasne zemelne, aharne, ekolohichne ta pryrodo resursne pravo: aktualni problemy teorii ta praktyky : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Modern land, agricultural, environmental and natural resource law: current issues of theory and practice: materials International. scientific-practical conf.], Bila Tserkva, Ukraine, pp. 3—9.

58. Filshtein, L.M. (2010), "Socio-economic development of rural regions of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Zaporizhzhia, Ukraine.

59. Filshtein, L.M. (2009), "Socio-economic problems of the rural sector of Ukraine", Rozvytok Ukrainy v XXI stolitti: ekonomichni, sotsialni, ekolohichni, humanitarni ta pravovi problemy: materialy V mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. [Development of Ukraine in the XXI century: economic, social, ecological, humanitarian and legal problems: materials of the V International. scientific-practical internet conference], Ternopil, Ukraine, pp. 145—147.

60. Yurchyshyn, V.V. (2005), "Rural areas as system-forming factors in the development of the agricultural sector of the economy", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 3—10.

61. Yurchyshyn, V.V. (2005), "Rural areas as system-forming factors in the development of the agricultural sector of the economy", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 3—10.

62. Yakuba, K.I. (2007), "Labor potential of rural areas", Visnyk aharnoi nauky, vol. 6, pp. 72—75.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2021 р.

УДК 874.14.56

Т. Busarieva,
PhD in Economics, Associate Professor, Specialist for ensuring
the work of the Supervisory Board of NPC "Ukrenergo"
ORCID ID: 0000-0003-3863-4511

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.34

WAYS OF TRANSNATIONALIZATION OF NATIONAL UKRAINIAN COMPANIES

Т. Г. Бусарєва,
к. е. н., доцент, фахівець по забезпеченню роботи, Наглядова Рада НЕК "Укренерго"

ШЛЯХИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

The modern domestic economy is in a new qualitative state, which is associated with changing economic conditions due to: the introduction of new, high levels of technology in production, expanding information space, capital mobility, increasing the role of creativity, creative work, increasing the role of theoretical knowledge. At the beginning of the XXI century it can be argued that the formation of Ukrainian corporations can become one of the strategic priorities of public policy, which, provided the appropriate external environment, will increase the competitiveness of the economy and through the exclusive capabilities of national corporations. development of Ukrainian economic structures, internationalization of their production and capital, integration of Ukraine into the world economy, its participation in global transformation processes. In order to interact with TNCs both in Ukraine and on world markets, it is necessary to create our own, Ukrainian transnational structures, as China, Russia, India, Indonesia, Mexico, Venezuela and others have done before. The experience of these states shows that national capital is able to compete with TNCs only if it is structured into strong financial and industrial entities that operate in accordance with international counterparts and are able to pursue an active foreign economic policy.

Thus, the creation of Ukrainian TNCs will contribute to: protection of national economic interests; will promote the further development of Ukrainian economic structures, the internationalization of their production and capital, the integration of Ukraine into the world economy, its participation in global and transformational processes; will promote the introduction of new technologies and allow to modernize production; to ensure the employment of the local population, while increasing wages and improving the social security of workers, etc. It can be argued that the formation of Ukrainian TNCs can become one of the strategic priorities of state policy, which, provided the appropriate external environment, will increase the competitiveness of the economy and through the exclusive capabilities of national TNCs will protect national economic interests, promote the development of Ukrainian economic structures., internationalization of their production and capital, integration of Ukraine into the world economy, its participation in global transformation processes.

Сучасна вітчизняна економіка знаходиться в новому якісному стані, який пов'язаний зі зміною умов господарювання, обумовленого: впровадженням нових, високого рівня технологій у виробництво, розширенням інформаційного простору, мобільністю капіталу, підвищенням ролі креативності, творчої праці, зростанням ролі теоретичних знань. На початку XXI століття можна стверджувати, що формування українських корпорацій може стати одним із стратегічних пріоритетів державної політики, яка за умови створення відповідного зовнішнього середовища, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки і за рахунок ексклюзивних можливостей національних корпорацій дасть змогу певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме подальшому розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їх виробництва і капіталу, інтеграції України в світову економіку, її участі в глобальних трансформаційних процесах. Для взаємодії з ТНК як в Україні, так і на світових ринках необхідно створити власні, українські транснаціональні структури, як це робили раніше Китай, Росія, Індія, Індонезія, Мексика, Венесуела та інші. Досвід цих держав показує, що національний капітал здатний конкурувати з ТНК лише в тому випадку, якщо він структурований у потужні фінансові та промислові суб'єкти, які діють відповідно до міжнародних аналогів і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику.

Таким чином, створення українських ТНК сприятиме: захисту національних економічних інтересів; сприятиме подальшому розвитку українських економічних структур, інтернаціоналізації їх виробництва та капіталу, інтеграції України у світову економіку, її участі у глобальних та трансформаційних процесах; сприятиме впровадженню нових технологій і дозволить модернізувати виробництво; забезпечити зайнятість місцевого населення, одночасно підвищуючи заробітну плату та покращуючи соціальне забезпечення робітників тощо. Можна стверджувати, що формування українських ТНК може стати одним із стратегічних пріоритетів державної політики, яка, за умови створення відповідного зовнішнього середовища, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки і за рахунок ек-

склюзивних можливостей національних ТНК дозволить певною мірою захистити національні економічні інтереси, сприятиме розвитку розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їх виробництва і капіталу, інтеграції України в світову економіку, її участі в глобальних трансформаційних процесах.

Key words: transnationalization, knowledge economy, national companies, globalization, economic development.

Ключові слова: транснаціоналізація, економіка знань, національні компанії, глобалізація, економічний розвиток.

THE PROBLEM SOLVING

The formation of the economy at the regional level as a fundamentally new system of socio-economic system is due to the special role of knowledge in modern civilization. The development of a regional economy based on knowledge is due to a number of factors: human, which determines the socio-economic relations; technological, which is intensively developing under the influence of science; information that generates, redistributes to accumulates new knowledge. Thus, only a systematic and comprehensive modernization of the entire economy of the regions can ensure the transition of Ukraine to a qualitatively new level of civilizational development. Today, the fundamental resource of regional development is knowledge, which becomes a key factor in social development, contributes to achieving the goals of sustainable regional economic development, improving social welfare, promoting social harmony. Modern problems of economic development of the regions of Ukraine are associated with the formation of a new paradigm of scientific and technological development. The components of the new economy are innovation, growth of social orientation of the created technologies, the general nature of accessibility and use of knowledge, technologies, innovative products and services. That is, the long-term competitiveness of the regional economy is ensured by the transition to a "knowledge economy", the priorities of which are the development and dissemination of information technology, as well as the development and widespread implementation of innovations and investments in human capital formation. Building a knowledge-based economy in Ukraine is determined by the main way to increase the competitiveness of both individual regions and countries, ensuring a new quality of life. The region's ability to produce knowledge, including scientific knowledge, implement it and use it effectively to achieve effective socio-economic development are now becoming the main factors that ensure positive dynamics of economic development of regions along with traditional sources — investment and human labor. That's why in the terms of the formation of the knowledge economy it is necessary to come up

with the ways of transnationalization of the national companies of Ukraine.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Among authors, whose works largely represent the ways of transnationalization of the national companies it is necessary to mention such as D. Bell, T. Gryhiles, U. Dyward, J. Martine, E. Masudu, F. Makhlop, E. Mansfield, R. Nelson, I. Nikolov, T. Stouniere, E. Toffler, J. Schumpeter, J. Ellul, A.B. and Anchishkina, L.L. Veger, L.M. Gatovsky, L.S. Glyazer. Therefor there are some aspects of the specific characteristics of the formation the ways how to make the national companies go into the world market and to become transnational are still not solved.

The aim of the article is to analyze the ways of transnationalization of national Ukrainian companies.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

In the formation of the knowledge economy necessary from our point of view is the transnationalization of national companies and the globalization of national production. That is why it is expedient to divide the process of transnationalization of Ukrainian corporations into several stages, without going through which companies cannot be considered truly transnational. From our point of view, it is expedient to single out 6 stages of transnationalization of Ukrainian TNCs, in particular:

At the first stage, the company has the prerequisites for transnationalization, which can act as:

— first, the presence of this company specific (unique) advantages over national firms of the host country. Such advantages are: technological advantages (possibility of introduction of a new product, or new production process); advantages of international production (the ability to achieve the effect of scale from the location of individual links in the production chain in different countries); managerial advantages (the ability of company managers to develop and implement a global strategy); benefits of unique access to raw material sources;

— secondly, the emergence of a situation in which companies are more profitable to use these benefits through the transnationalization of activities, rather than through the export of goods, services and technologies by domestic firms;

— thirdly, it is through the transnationalization of the company that it can make more efficient use of its unique resources. If the three preconditions coincide at the same time, the transnationalization of the national company will be considered expedient;

At the second stage, a comprehensive rehabilitation of the existing corporate structure (which is necessary for most Ukrainian corporate entities), the measures of which are listed in the table.

The first aspect of such recovery is the organizational and legal analysis of the reformed company, the isolation of a competitive area and structure. The technological aspect of economic recovery of corporate finance involves, first, a review of existing research achievements. Secondly, it is necessary to make decisions about a promising production structure that meets market requirements. Without the implementation of a sound strategy and program of functioning of the competitive part of the corporation, it is difficult to count on real financial recovery [1, p. 23—28].

Among the measures of state support aimed at restructuring and reforming corporate structures, we can highlight the following.

— First, the expansion of the domestic commodity market and its protection against the expansion of foreign competitors.

— Secondly, the restructuring of debts and assets of enterprises.

— Thirdly, stimulating the development of the stock market in relation to investment-attractive industrial regions, industries, enterprises.

— Fourth, a more active influence federal authorities for industrial development in such aspects as antitrust, anti-dumping policies, product certification, licensing activities and so on. p.

— Fifth, strengthening investment policy in the industrial sector, which includes providing guarantees to private investors, developing ratings of investment attractiveness of firms and enterprises, streamlining the regime of import and export of foreign capital and wider attraction of foreign loans based on information about investment projects to foreign investors.

First of all, it is necessary to take into account the fact that almost all countries with stable growth in their economies have pursued an active policy of supporting the processes of creating financial-industrial corporate associations. As a result, in the United States, about 100 of the largest corporations produce 60% of GDP, create about

50% of jobs, carry out 90% of research and development. In Japan, 5 leading corporations control up to 80% of the national market, etc.

Among the reasons that hinder the formation of transnational corporations on the basis of Ukrainian financial and industrial groups, there are three key ones. The first is the unregulation of joint-stock relations within corporate entities, the low level of consolidation of ownership, the underdevelopment of holding principles of organization of joint activities. Management companies function as advisory services, not as centers of strategic planning or coordination of financial flows.

The second problem is the limited investment opportunities. Insufficient investment potential for the implementation of large production modernization projects is observed even in the groups formed around the leading Ukrainian banks.

The third problem can be considered the low quality of corporate governance. Within the framework of this problem, mistakes in the selection of FIG participants, lack of preliminary development of the internal corporate strategy, and programs for its implementation are highlighted. Long-term integration and cooperation are currently not widespread enough, and many FIG agreements are general in nature and do not involve commitments from the parties [2, p. 44—48].

However, the most successful corporate structures (in particular, FIGs) created by banks, financial and trading companies, are characterized by the following general features.

First, they have a desire for the optimal ratio of financial and industrial components. Secondly, the presence within the considered structures of large successful industrial enterprises with great export potential. In most cases, these include oil, gas, energy companies, metallurgical enterprises, as well as enterprises of the military-industrial complex. Virtually all corporate education seeks to diversify and expand in their areas of the economy. Third, there is the penetration of leading FIGs in the industry that meet the demand of domestic individual consumers (food and light industry, imports of food and consumer goods, trade in petroleum products, production of building materials). This is due to the need to obtain the maximum possible rate of return. Fourth, there is an expansion (still on a small scale) in high-tech industries (currently unprofitable, but determine the prospects for economic growth in the future — electronics, telecommunications, etc.). Fifth, there is a desire to find in foreign markets not only consumers of their products and counterparties to current activities, but also strategic investors and partners.

Thus, by focusing on the most successful Ukrainian corporate entities, in the implementation

of measures of loyal state support, it is possible to rehabilitate existing corporate structures in the Ukrainian economy and move them to the next stage in the process of their transnationalization.

In the third stage, the corporation must be given the official status of a transnational or interstate financial-industrial group.

Measures to modify Ukrainian corporations are of particular importance, as currently most of the functioning Ukrainian corporate entities (including transnational ones) are in fact unregistered financial and industrial groups. In this situation, they face some difficulties in entering the world market, as their lack of officially recognized corporate status (which are considered partners of the state in implementing the strategy of increasing resilience and growth of the Ukrainian economy) reduces their attractiveness to foreign partners. Transparency of the processes of formation and functioning of corporate entities is extremely important for foreign partners, especially if these aspects are guaranteed by state participation [3, p. 14—17].

The state does not necessarily have to participate in the capital of FIGs, it must in some way certify the fact of creating a corporate structure and guarantee the "purity" of its origin. In this aspect, an extremely important issue is the state's recognition of the most successful corporate entities (including transnational) and giving them the status of official financial and industrial groups. The most significant is the granting of certain preferences, due to which the most successful realization of both corporate and national interests of the country of the corporation's base within the whole world economy should be achieved. Thus, the highest priority of the state should be not so much the desire to form new financial and industrial groups through agreements (which often remain only on paper), as stimulating the activities of leaders among Ukrainian corporations with mandatory coordination of corporate interests and the national economy.. The development of Ukrainian transnational corporations can, based on these assumptions, be carried out in two ways.

First, through the formation of powerful national corporations (formal and informal FIGs) with their further expansion within the world economy.

Secondly, on the basis of the existing system of division of labor and the corresponding cooperation of production between the CIS countries by creating transnational and interstate FIGs with the participation of financial and economic resources of partner.

At the initial stage of transnationalization of corporations, a certain advantage may belong to the second approach. This is partly due to the lack

of own resources for the rapid creation of powerful integrated corporate structures. Moreover, the creation of TFPG and MFPG helps to support the existing cooperation of industrial production of economic entities of the CIS countries, as well as the restoration and development of integration processes between them.

At the fourth stage of transnationalization of Ukrainian corporations, the host country is selected. The form of transnationalization of the corporation is determined on the basis of the ratio of the attractiveness of the host country and the regime of promoting the introduction of TNCs into its economy. Forms of expansion of TNCs are: foreign direct investment, which results in associates, subsidiaries and branches (in the form of a permanent representative office or office of a foreign investor, a private enterprise or "Joint Venture" (joint venture) between a foreign investor and one or more firms, land, buildings (except state-owned) and / or real estate (equipment) or items owned by a foreign resident, as well as movable property or equipment (vessels, aircraft, drilling platforms) operating outside foreign investor countries). All the above forms of foreign divisions of TNCs are a type of relationship of parent and subsidiary in terms of ownership. However, at the present stage of development of transnational corporations, the type of interconnection from the line of sphere of activity is becoming more and more widespread. This type includes licensing, management, lease agreements, industrial cooperation, contracts, franchising, engineering, consulting.

Thus, around the parent company of TNCs should be created economic zone of ownership of various kinds, consisting of foreign units with varying degrees of control both in terms of ownership and in terms of scope. Subdivisions related to the parent company in the field of activity are not formally part of TNCs, and their performance indicators are not reflected in the consolidated balance sheets of the corporation, however, they make a significant contribution to the results of TNCs as a whole and are virtually uncontrollable by the state authorities of the host countries [4, p. 4—9].

Production activities can be carried out abroad, because the import of certain goods and services into the country may be difficult due to customs restrictions, as well as due to the specifics of the product (for example, maintenance of any equipment is possible only at the base). Thus, instead of increasing production in the home country of the parent company for the purpose of further export of products, in the host countries a network of subsidiaries of different orientations (production,

sales, service, etc.) is created. In this case, this form of expansion is better than increasing exports, which should be confirmed by comparing the effectiveness of different forms of expansion.

The choice of the host country in the process of transnationalization of the corporation is based on the principle of criteria selection, or on the basis of a rating assessment of the potential of potential candidates. The choice must be made in favor of the country where the most complete realization of the corporation's goals is possible. In the case of foreign direct investment, the assessment of the investment climate in the host country, the mode of attracting foreign direct investment is taken as a basis.

At the fifth stage of transnationalization of Ukrainian corporations, their activities should have a pronounced international character with all the features — international production, international sales, service, marketing, etc. As a result of the global nature of the corporation will receive specific competitive advantages if it uses certain techniques and technologies in the process of its operation [5, p. 36—41].

Taking advantage of the global scale of activity ensures the resilience of TNCs to crises in the world economy and the national economy (host country or host country). Stability of TNCs means long-term achievement of a stable result of activity (absence of sharp fluctuations of indicators of profitability, profitability, etc.). It is international commercial operations that increase the resilience of a corporation. The mechanism of this phenomenon is to cover the losses of corporate units in some countries by the profits of units in others. Thus, thanks to the profits received by some foreign units, TNCs can minimize losses incurred by others or the parent company in the home country.

Consider in more detail the methods and technologies by which a corporation in the process of transnationalization of its activities can achieve higher sustainability compared to national corporate entities.

One way to increase the sustainability of TNCs is to diversify production within the corporation. As a result of diversification, subsidiaries of TNCs are declining to varying degrees due to the unequal impact of the crisis on their operations in different countries. Diversification is carried out not only by country, but also by type of products, which also improves the results of the anti-crisis strategy.

The presence of production and other branches (divisions) abroad allows TNCs to use such a way to strengthen the position of TNCs in the world economy, as currency speculation. However, the currency speculations of TNCs differ significantly

from those in exchange activities, because they are directly integrated with the production and trading activities of multinational corporations. With the existence of numerous branches abroad, which accumulate significant resources (including credit and financial), some divisions of the corporation benefit from favorable changes in exchange rates. At the same time, no real loss is observed in other branches. For example, the revenue of American branches of Ukrainian TNCs comes in dollars. It is obvious that the growth of the dollar against the hryvnia will increase revenues (revenue remains unchanged), when expressed in national currencies. American units, in turn, will not suffer losses. The opposite change in the dollar will be unfavorable only formally, as when converted into rubles the size of profits of subsidiaries will decrease. However, in reality, transactions were carried out in dollars and revenue, expressed in US currencies, did not decrease. Cash flows, respectively, can not be sent to Ukraine, and reinvest profits abroad. Thus, a multinational corporation due to the presence of branches in different countries can carry out profitable currency speculation by pumping free financial resources between countries at the time of the most favorable exchange rates.

However, in times of acute crisis, changes in exchange rates may not always be beneficial to TNCs. Therefore, the schemes of redistribution of funds between branches, in fact, can be implemented in the form of intra-corporate loans in order to obtain foreign exchange earnings. At any time, certain branches of TNCs will be located in countries with rising exchange rates and act as so-called creditors, who invest in the total financial resources of the corporation.

Similarly, a multinational corporation has the right to apply differences in interest rates and inflation rates of the home countries of the TNCs and the parent company. Thus, with a high level of inflation in the home country, the nominal profits of the branch grow, and can be transferred to the accounts of the parent company abroad. And since the devaluation of money within the country does not always cause a fall in the exchange rate, the profits of the branch can be converted into a more stable currency.

The more stable position of transnational corporations in times of crisis has a financial basis. The reason for this lies in the functioning of the corporation as a single integrated mechanism. That is, the benefits will arise only at the level of TNCs as a whole, while some of its branches may be in a worse position.

As for the direct production activities of TNCs, such a stabilization strategy has little effect on this

area, as branches set output in accordance with the favorable conditions for their activities. And the overall stabilization effect is due to the branched structure of transnational corporations, some components of which are affected by the crisis, and some, conversely, are in a favorable economic environment.

A similar situation arises with changes in exchange rates, differences in inflation, interest rates. TNCs do not pre-target the scale of production on certain fluctuations in exchange rates, but in moments of the most favorable exchange rates, the corporation produces the optimal redistribution of resources. Due to its international structure, TNCs have the ability to make such a redistribution at almost any time.

Consider the technologies used to move credit and financial resources within multinational corporations in order to stabilize their functioning. Their relocation within TNCs, as a rule, occurs using the following technological techniques: direct capital transfer, transfer of dividends, payment for services rendered, payment of licenses, the use of transfer pricing in intra-corporate trade, intra-corporate lending and insurance.

Of these methods of transferring financial resources, only the direct transfer of capital and the transfer of dividends are adequately reflected in the reports of the multinational corporation. They are used in periods of relatively favorable conditions, when the corporation does not need to hide the real goals of moving financial resources. In this situation, the transfer of capital to foreign countries will be associated with the launch of an investment project (opening a branch or expansion into new markets), and the transfer of dividend payments from foreign branches is considered a normal result of their activities.

When there is a threat to sustainability, transnational corporations resort to the use of so-called covert methods of redistribution of credit and financial resources, which look like the exchange of goods (services) between branches of the corporation. The practice of transfer pricing in trade between branches of TNCs in different countries is the most common method. The essence of this operation is that the corporation itself sells the goods, and itself buys it, resulting in a mere counter-movement of goods (services) and payments for them between units of the multinational corporation. Both the goods and the monetary resources remain the property of the company.

In practice, this technique is used as follows. To transfer funds from a country with a high level of taxation to the offshore zone, you simply need to sell the goods of the branch, which is offshore, at a

reduced price or buy products from an offshore company at an inflated price. The unit, which is located in an area with high taxation, suffers losses as a result of these operations, but this will maximize the real profits of the corporation as a whole.

The exchange of services, intra-corporate licenses is carried out by a similar mechanism and has a number of advantages, because to a lesser extent than the establishment of understated (inflated) prices, attracts the attention of regulatory authorities.

However, almost all offshore countries (Bahamas, Antilles, etc.), in whose economy it is unprofitable to fully invest the profits. Therefore, corporations find a way out of this situation through lending operations, as a result of which the offshore divisions of the corporation provide funds to other branches in the form of low-interest and interest-free loans. A company located in a country with a high level of taxation uses the funds received as its own, but formally they act as loans, and therefore the tax is not paid on them. Moreover, both the loan amount and interest money are returned after the expiration of the offshore branch. As a result, the corporation's profits are concentrated in those structures where they are not threatened by high taxes, and the formal structure of capital used by various branches is increasingly leaning towards borrowing. In practice, the funds belong to an offshore branch and are available to the entire multinational corporation.

New forms of lending in the form of interest-free intra-corporate loans for a period of 364 days are widely used by the Tax Code. On the basis of a specially calculated maturity, the receipt and repayment of the loan is reflected in one annual balance sheet. From a legal point of view, now the loan does not exist, because it does NOT have a significant impact on the balance sheet of the corporation.

No less effective is the transfer of profits from the used special methods of insurance. In this case, financial schemes are created, according to which in offshore subsidiaries are organized necessary for the planning of the firm, which insures at bequest rates all the property of the corporation. In the opposite direction, the funds are returned in the form of loans. As a result, a multinational corporation achieves stability through financial manipulation based on the presence of its number of subsidiaries in different countries [p. 190—196].

It should be noted that in the process of transnational activity of the corporation the most important role will be won not to maximize profits in the short term, but to long-term stable profits, which ultimately have a positive impact on the economy of the host country and host country

At the sixth (final) stage of transnationalization of Ukrainian corporations and patents will assess the effect of their impact on the economy of the host country and the home country of the parent corporation.

Since foreign direct investment is currently the main form of expansion of the corporation's activity abroad, it is necessary to identify and analyze the relationship of FDI in the country's economy as a whole and in its individual industries with the success (profitability) of their operation. Based on the results of the analysis, it is necessary to qualitatively assess the effect of the presence of TNC units in the economy of the host country, and take appropriate measures to strengthen the positive and minimize negative aspects of TNCs' influence on the state and development of the host economy.

The most important problem at the final stage is the creation of a situation in which a transnational corporation would become a tool for realizing the interests of the home country in the world economy and would make positive changes in the functioning of the mother economy. In this case, it is necessary to minimize the likelihood of the phenomenon of "English disease", which results in a sharp contradiction between the active growth and development of transnational corporations and the downturn in the economy of their home country.

CONCLUSION

It is necessary to develop a system of state measures to prevent the activities of transnational corporations only in the framework of self-corporate interest (which, in essence, is to maximize profits), aimed at creating a partnership between the host country and the multinational corporation. It is on this aspect that attention is focused in the Ukrainian legislation on promoting the process of creating financial-industrial groups.

In general, without the successful coordination of corporate and state interests in the process of creating transnational corporations in the Ukrainian economy, without the transformation of TNCs (at least in part) into a factor of sustainable development and economic growth of the host country.

In conclusion, it must be said that the formation of domestic TNCs and their further foreign expansion in the context of economic globalization can become the main driving force, which allows the country to take a leading position in modern international economic relations. The priority of economic interests of TNCs can be considered as the highest stage of integration of the national economic system into the global one.

Thus, based on a schematic representation, we can conclude that the harmonization of economic interests

of TNCs and the national economy of the recipient country should contribute primarily to the development of its economic system in the context of globalization, based primarily on the formation of positive transgression of economic interest from the global economy to the national with the participation of TNCs. This will allow the national economy to take advantage of globalization, position national priorities in the global economy, more clearly define national competitive advantages, forecast economic growth and prospects for the national economy, taking into account the interaction of national entities with transnational corporations based on transgression of economic interests.

Література:

1. Смирнов С.В. Циклические колебания в рыночной экономике. Экономический журнал ВШЭ. 2018. № 2. С. 23—28.
2. Воронин Ю. Ориентиры выхода из экономического кризиса. Экономист. 2019. № 5. С. 44—48.
3. Губанов С. Цикличность — форма кризисности. Экономист. 2020. № 1. С. 14—17.
4. Любимов Л.Л. Основы экономических знаний. М.: ВИТА-ПРЕСС, 2021. С. 4—9.
5. Васильчук Ю. Воздействие семьи на динамику рыночной экономики. Мировая экономика и международные отношения. Киев, Украина. 2019. № 1. С. 36—41.
6. Воронков А.А. Методы анализа и оценки государственных программ в США. М.: Наука, 2020. 190—196 с.

References:

1. Smirnov, S.V. (2018), "Cyclical fluctuations in market economy", *Ekonomicheskij zhurnal VShE*, vol. 2, pp. 23—28.
2. Voronin, Y. (2019), "Landmarks exit from the economic crisis", *Jekonomist*, vol. 5, pp. 44—48.
3. Gubanov, S. (2020), "Cyclical — a form of crisis", *Jekonomist*, vol. 1, pp. 14—17.
4. Ljubimov, L.L. (2012), *Osnovy jekonomicheskikh znaniy [Fundamentals of Economic Studies]*, VITA-PRESS, Moscow, Russia, pp. 4—9.
5. Vasil'chuk, Ju. (2019), *Vozdejstvie sem'i na dinamiku rynochnoj jekonomiki [The impact on the family dynamics of the market economy]*, *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, Kyiv, Ukraine.
6. Voronkov, A.A. (2020) *Metody analiza i ocenki gosudarstvennyh programm v SShA [Methods of analysis and evaluation of government programs in the US]*, Nauka, Moscow, Russia, pp. 190—196.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021 р.

УДК 332.334.4: 631.618

Т. І. Галаган,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1421-2894

А. Є. Величко,

к. е. н., Степовий зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК

ORCID ID: 0000-0002-0804-5372

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.41

ЕКОНОМІЧНІ, ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ПІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

T. Galagan,

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State University of Agrarian and Economics

A. Velichko,

PhD in Economics, director, Stepoviy zone research center productivity of agroindustrial complex

ECONOMIC, ECOLOGICAL AND SOCIAL ASPECTS OF LAND RECLAMATION FOR AGRICULTURAL PRODUCTION

Встановлено, що проведення рекультиваційних робіт потрібне з точки зору соціальних, екологічних і економічних аспектів, які полягають у наданні людям сприятливих умов життєдіяльності, у відновленні порушеного середовища і в отриманні доходу від реалізації сільськогосподарської продукції з рекультивованих земель.

Доведено, що рекультивація природно-техногенних комплексів під сільськогосподарське виробництво охоплює різні сфери землеробства (рослинництво, селекцію і насінництво, овочівництво, плідівництво тощо). З агроекономічної точки зору всі вони мають особливості, дослідження яких чекає свого часу.

Визначено, що стан екологічної безпеки багато в чому залежить від впроваджених культурних сільськогосподарських рослин і є найважливішою умовою стабільного та економічно ефективного використання природного середовища, в якому вирощується якісна, екологічно чиста сільськогосподарська продукція на рекультивованих землях.

It has been established that reclamation works are necessary from the point of view of social, ecological and economic aspects, which consist in providing people with favorable living conditions, in restoring the disturbed environment and in obtaining income from the sale of agricultural products from reclaimed lands.

It is proved that the reclamation of natural and man-made complexes for agricultural production covers various areas of agriculture (crop production, selection and seed production, vegetable growing, fruit growing, etc.). From the agro-economic point of view, they all have features, the study of which awaits its time.

It is determined that the state of ecological safety largely depends on the introduced cultivated agricultural plants and is the most important condition for stable and economically efficient use of the natural environment in which high-quality, ecologically clean agricultural products are grown on reclaimed lands.

The main features of determining the economic and environmental efficiency of the costs of reclamation of the disturbed environment are:

— determining the full effect of reclamation, including economic, social and economic and environmental effects, assessed in monetary terms;

- attribution of reclamation costs, current in form, to capital investments;
- financing of reclamation works, which is carried out at the expense of capital investments, operating costs and the cost of basic production;

- accounting for environmental capital investments that ensure land reclamation in the optimal direction, in determining the economic efficiency of mineral development and construction of enterprises.

In market conditions, land use is based on the principle of payment, and it would be appropriate to calculate the damage from the withdrawal and contamination of land in two possible ways:

Option 1 — if under the influence of pollution the land is out of circulation forever, it is necessary to determine its market value until the moment of negative impact plus lost profits for the maximum period of possible lease — taking into account discounting for 49 years, as well as conservation costs.

Option 2 — if the disturbed land is returned to circulation through reclamation, the damage will be equal to the cost of this reclamation plus the lost benefit for the period when the land was in disturbance and the period of full reclamation (technical and biological stages — 8–12 years).

Ключові слова: соціальна ефективність рекультивації, екологічна ефективність рекультивації, економічна ефективність рекультивації.

Key words: social efficiency of reclamation, ecological efficiency of reclamation, economic efficiency of reclamation.

ВСТУП

Реалії сьогодення свідчать про те, що екологічна криза перетворила значну частину території України на зону, небезпечну для життя і здоров'я людини. Але реальність полягає в тому, що нинішні технології, за допомогою яких людство викидає у довкілля набагато більше, аніж природа може переробити, не дають надії на скільки-небудь швидке вирішення екологічних проблем.

Ситуація, яка склалася наразі в Україні, потребує переосмислення і розроблення нової стратегії, що ґрунтується на гармонізації взаємовідносин між природою та суспільством.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнім часом концепція збереження якості довкілля та раціонального використання природних ресурсів охоплює спектр екологічних, економічних і соціально-культурних аргументів. Це стосується і рекультивованих земель, цінність яких, поза сумнівом, проявляється в соціальному, екологічному і економічному аспектах, які полягають у наданні людям сприятливих умов життєдіяльності, у відновленні порушеного середовища і в отриманні доходу від реалізації сільськогосподарської продукції з рекультивованих земель.

Соціальний аспект рекультивованих земель проявляється в їх здатності забезпечувати населення продуктами харчування, а промисловість — сировиною. З позицій цього аспекту оцінка рекультивації повинна віддзеркалювати цінність споживчої вартості не тільки сучасного періоду, але і її значущість для майбутніх поколінь. Тому соціально-економічна ефективність використання рекультивованих земель відображається такими показниками, як фактичний і можливий рівень задоволення потреб населення в продуктах харчування; приріст виробництва основних видів продукції на душу населення; землевіддачі, переважний вплив рівня забезпеченості (у розрахунку на 1 жителя) якості ґрунтів на прибуток підприємств, а отже, і на соціально-економічний розвиток відновленого довкілля.

Соціальна складова розвитку суспільства є вирішальною, оскільки відображає загальний рівень життя людини, його добробут і забезпеченість матеріальними благами. Соціальний аспект передбачає вирішення питання можливості реального використання рекультивованих земель всіма соціальними групами населення і кожним громадянином окремо. На це мають бути спрямовані відповідні законодавчі акти, які визначають обов'язкове

відновлення земель, порушених гірничодобувною діяльністю людини. Рекультивовані землі як життєвий ресурс, повинні розглядатися в якості надбання всього суспільства. Отже, соціальна значущість рекультивованих земель проявляється як у джерелі засобів життєзабезпечення.

З позицій екологічного аспекту рекультивації оцінка його результату містить у собі необхідність виявлення реальної цінності відновлених земель, що в принципі можливо на основі співставлення з величиною втрат, які з'являються внаслідок руйнації природного середовища (зміна ландшафту, знищення ґрунту, флори, фауни, погіршення якості повітря, води, тощо). Ціна руйнації, тобто заподіяного збитку або втрат, може представляти дійсну ціну, яку суспільство вимушено платити аби зберегти природу. По величині витрат на збереження природи можна судити про величину цінності непорушеного природного середовища, яке використовується як дармове благо.

Наразі, враховуючи техногенне навантаження на довкілля степової зони України, треба багато уваги приділяти питанням економічної оцінки екологічних вигод і втрат. Така постановка проблеми припускає по-новому розглядати можливість гармонізації економічних й екологічних інтересів суспільства. В цьому випадку екологічні витрати і вигоди повинні по можливості представлятися в кількісному вираженні, і там, де це доцільно, слід вказувати економічну цінність.

Тут мова іде про забезпечення екологічно стійкого розвитку, який має на увазі такі вимоги: а) загальний економічний ріст і розвиток, повинні бути спрямовані на задоволення потреб людей і не нашкодити майбутнім поколінням; б) економічний розвиток не може знижувати якісні показники довкілля і не може ігнорувати екологічну безпеку в майбутньому; в) здійснювати пошук шляхів максимізації довгострокових вигод для людей.

Водночас спрямованість екологічно стійкого розвитку повинна бути направленою на збереження природних ресурсів (як джерело сировини для економіки) і збереження якісних показників довкілля.

Економічний аспект рекультивації віддзеркалює економічну значущість рекультивованих земель, у яких критерієм їхньої цінності виступає продуктивність (родючість). Саме родючість природно-техногенних комплексів визначає величину доходу, а дохід — економічну оцінку рекультивованої землі як засобу виробництва. Враховуючи те, що дохід від викорис-

тання відновленої землі надходить багаторазово, то його сума, якою б малою вона не була за один рік, може бути скільки завгодно великою.

Наразі враховуючи техногенне навантаження на довкілля степової зони України треба багато уваги приділяти питанням економічної оцінки екологічних вигод і витрат. Така постановка проблеми припускає по-новому розглядати можливість гармонізації економічних й екологічних інтересів суспільства. В цьому випадку екологічні витрати і вигоди повинні за можливості представлятися в кількісному вираженні, і там, де це доцільно, слід вказувати економічну цінність.

До того ж, пид час визначення собівартості продукції з рекультивованої землі треба обов'язково мати на увазі таке: матеріальні витрати, що пов'язані із впровадженням однорічних культур накопичуються протягом одного року або одного виробничого циклу і одразу переносять свою вартість на вироблену продукцію. Витрати на добрива, меліоративні роботи або впровадження багаторічних культур накопичуються на цій площі протягом декількох років і визначають свою вартість не зразу, а частинами. Водночас деякі матеріальні витрати, що мають місце на непорушених землях, амортизуються протягом ще довшого періоду, який може охопити і період їхньої руйнації та рекультивації. Отже, ці амортизаційні відрахування переносяться і на продукцію, що отримана на рекультивованих землях. У цьому випадку собівартість цієї продукції є значно вищою, ніж на непорушених землях. В умовах ринкової економіки таку особливість треба обов'язково враховувати, додаючи до неї ще й екологічні цінності.

В економіко-екологічному аспекті ґрунт розглядається як засіб виробництва. Він відображає об'єктивно існуючу єдність як матеріального об'єкту у процесі функціонування суспільного виробництва. Тому ґрунт у житті суспільства виступає як загальний засіб виробництва, першооснова, що створює умови життя рослинам і надає сферу діяльності людині, можливість її існування. Функціональні особливості використання ґрунтів визначили їх важливе місце серед природних ресурсів. Вони є вихідною матеріальною основою добробуту суспільства, просторовим базисом для розміщення продуктивних сил і розселення людей, основою для нормального процесу відтворення всіх факторів економічного росту: матеріально-технічних і природних.

Важливою умовою вирішення задачі раціонального використання землі є обґрунтоване

впровадження системи економічного регулювання, що дозволяє запобігати надмірності при вилученні земель і забезпечує захист сільськогосподарських угідь від необґрунтованого скорочення. Впровадження такої системи можливе на основі оцінки природних ресурсів і ґрунтів у тому числі. Найбільшого значення ґрунти отримують в аграрній сфері. Тут вони виконують роль незамінного й активного фактору сільськогосподарського виробництва.

Якщо більшість засобів виробництва є мобільними, то земельні ресурси характеризуються постійністю і використовуються там, де вони створені людиною. Тому важлива особливість використання рекультивованих земель у сільському господарстві пов'язана з незмінністю їхнього місця розташування. Це впливає не тільки на умови, напрями і результати виробництва, але й на його розміщення, бо зумовлює спеціалізацію підприємств, які здійснюють діяльність на цій місцевості.

Для всебічної оцінки рівня продуктивності відновлених земель треба мати дані по врожайності і величині витрат не по одному виду або групі, а по всьому комплексу культур, що вирощуються у регіоні. Причому треба порівняти ці величини з ідентичними показниками на не порушених ґрунтах.

Важливою умовою ефективного функціонування раціонального сільськогосподарського землекористування є організація державного управління сільськогосподарським землекористуванням. Його основними елементами є комплексний моніторинг, який включає юридично-правову (спостереження за змінами у відносинах власності на земельну ділянку), територіальну (спостереження за кількісними змінами землекористування як окремих землекористувачів, так і сільськогосподарського землекористування держави загалом), економічну (формування кошторисів щодо розподілу між землекористувачами коштів, одержаних від сплати земельного податку; спостереження за дотриманням законодавства щодо сплати орендної плати за укладання договорів оренди земель) і якісну (спостереження за якісним станом ґрунтового покриву) складові та державний кадастр [1].

У контексті теми нашого дослідження треба враховувати дві речі: перше, рекультивовані землі — це створений людиною ресурс багатofункціонального значення. Насамперед вони є складовою частиною базису сільськогосподарського виробництва і визначаються економіко-екологічними функціями, які формують їх

виробничу цінність. І, по-друге, біологічна рекультивация — це основа цілеспрямованої багатовекторної оптимізації техногенно порушеного довкілля.

ВИСНОВОК

Результати наших досліджень дозволяють зробити висновок про нагальну необхідність створення в межах рекультивованого довкілля аграрно-промислових об'єднань, основою яких має бути визначення їх спеціалізації. Ці об'єднання повинні бути забезпечені найсучаснішою детальною і досконалою картографічною документацією. На основі цієї документації треба не тільки визначати спеціалізацію того чи іншого аграрно-промислового об'єднання загалом, але і вирішувати конкретні питання, такі як вибір найбільш придатних для цих ґрунтових властивостей рекультивованої ділянки гібридів та сортів сільськогосподарських культур, встановлення доз і термінів внесення добрив, визначення системи боротьби з ерозією, методів і прийомів меліорації земель. Всі ці питання повинні вирішуватися в тісному сполученні з економіко-екологічним обґрунтуванням тих чи інших заходів. У такому прогресивному типі господарств, якими є аграрно-промислові об'єднання, дійсно створюються нові можливості для професійного маневрування ресурсами рекультивованих ґрунтів з метою їх охорони, поліпшення і найбільш доцільного використання.

З позицій екологічного аспекту ціна відновлених земель повинна вміщати в собі вартість чистої води, чистого повітря, привабливого ландшафту і т.д., тобто всіх тих чинників, що складають пристойне, довге життя здорової людини.

На превеликий жаль, відсутність сьогодні ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування без урахування вимог охорони навколишнього середовища, низька екологічна свідомість громадян є причиною критичної екологічної ситуації.

Література:

1. Галаган Т.І. Еколого-економічна оцінка рекультивованих земель / Т.І. Галаган // Економіка та держава. — 2015. — № 3. — С. 52—54.

References:

1. Galagan, T.I. (2015), "Ecological and economic appreciation of reclaimed lands", *Economica ta derzhava*, vol. 3, pp. 52—54.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2021 р.

УДК 504:332:630.6

С. М. Данькевич,

к. с.-г. н., докторант, Інститут агроєкології і природокористування НААН

ORCID ID: 0000-0003-2597-4461

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.45

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ЛІСІВ УКРАЇНИ ЯК ФІНАНСОВОГО ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

S. Dankevych,

PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

DEVELOPMENT POTENTIAL OF FOREST ECOSYSTEM SERVICES IN UKRAINE AS A FINANCIAL TOOL TO ENSURE BALANCED LAND USE

Досліджено управління землями лісогосподарського призначення з точки зору екосистемних послуг. Набули подальшого розвитку теоретичні положення та прикладні засади потенціалу екосистемних послуг як фінансового інструменту збалансованого використання земель лісогосподарського призначення. Проте в Україні на сьогодні залишається не вирішеною проблема функціонування платежів за різні види екосистемних послуг, що потребує підтримки з боку держави. Досліджено закордонний досвід функціонування інструменту екосистемних послуг лісів з точки зору можливості запозичення досвіду відповідних управлінських рішень та застосування в Україні. Консолідація різних екосистемних послуг лісів створює для України потужний потенціал різноманітних можливостей використання лісових ресурсів задля забезпечення права майбутніх поколінь на сприятливе навколишнє природне середовище, збереження та примноження біорізноманіття. Підготовлено підґрунтя задля функціонування інструменту екосистемних послуг, який спрямований на досягнення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення. Обґрунтовано, що суттєве зростання потенціалу екосистемних послуг може бути досягнуте за рахунок збільшення показника лісистості, максимізації обсягів сертифікації лісів, покращення охорони і захисту лісів від шкідників, хвороб та пожеж, що в підсумку забезпечить досягнення цілей та завдань, визначених Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року.

The management of forest lands from the point of view of ecosystem services is investigated. Theoretical provisions and applied principles of the potential of ecosystem services as a financial tool for the balanced use of forest lands have been further developed. However, in Ukraine today the problem of functioning of payments for various types of ecosystem services remains unresolved, which needs support from the state. The foreign experience of functioning of the tool of forest ecosystem services from the point of view of possibility of borrowing experience of the corresponding administrative decisions and application in Ukraine is investigated. According to the results of the study of foreign experience in the operation of the tool of ecosystem services, it is proposed to borrow the experience of Italy in terms of financial support for such services in Ukraine, which will increase the area of balanced management areas. Consolidation of various forest ecosystem services creates for Ukraine a powerful potential for various opportunities to use forest resources to ensure the right of future generations to a favorable environment, conservation and enhancement of biodiversity. The basis for the functioning of the tool of ecosystem services, which is aimed at achieving a balanced use of forest lands, has been prepared. It is substantiated that a significant increase in the potential of ecosystem services can be achieved by increasing forest cover, maximizing forest certification, improving forest protection and protection from pests, diseases and fires, which will ultimately achieve the goals and objectives set by the Basic Principles (strategy) environmental policy of

Ukraine for the period up to 2030. The potential of ecosystem services is significant for the effective protection of forests by taking into account their benefits and creating mechanisms to pay for their results. The results of the study can be used to support sound decision-making in the diversification of applied forest management strategies.

Ключові слова: землі лісогосподарського призначення, екосистемні послуги, фінансовий інструмент, збалансоване землекористування, ліс.

Key words: land for forestry, ecosystem services, financial tool, balanced land use, forest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За період з 1990 по 2020 рік у результаті збезлісіння площа світових лісів скоротилася на 420 млн га [1]. Глобальне збезлісіння і деградація лісів є причиною викидів у середньому 2,9 млрд тонн двоокису вуглецю на рік, і на глобальному рівні зростає консенсус щодо необхідності більш ефективного захисту лісів шляхом обліку їх вигод і створення механізмів для оплати їх результатів [2]. Такі глобальні зміни в умовах зростаючих екологічних порушень вимагають адаптивних підходів до управління лісами, що враховують рушії, відгуки та обмежувальні фактори, порівняння спадщини та нових продуктивних критеріїв, перехід від колишнього стійкого стану до більш динамічного лісокультурного підходу [3]. 11 березня 2021 року Організація Об'єднаних Націй прийняла нову статистичну базу Ecosystem Accounting для кращого обліку біорізноманіття та екосистем у національному економічному плануванні, що дозволяє країнам використовувати загальний набір правил та методів для відстеження змін в екосистемах та їх послугах. В ЄС екосистемний облік SEEA являє собою інтегровану та всеосяжну статистичну базу для організації даних про середовища існування та ландшафтів, вимірювання екосистемних послуг, відстеження змін в екосистемних активах та прив'язки цієї інформації до економічної та іншої людської діяльності [4]. Ключовим аспектом обліку екосистем є те, що він дозволяє виражати внесок екосистем у добробут суспільства у грошовій формі. Платежі за екосистемні послуги представляють собою гнучкі фінансові інструменти для поліпшення стану навколишнього середовища і отримали все більш широке визнання на міжнародному рівні. Сьогодні екосистемні рахунки вже використовуються для інформування про розробку відповідної політики у більш ніж 34 країнах. До переліку країн-респондентів, що впроваджують SEEA, входить також і Україна [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Численні дослідження проблематики управління землями лісогосподарського призна-

чення, вплив на довкілля через управління лісами з точки зору екосистемних послуг, підходи щодо платежів за екосистемні послуги висвітлено в працях О. Дребот [6; 30], Н. Паляничко [7], М. Шершуна [6], О. Фурдичка [8; 28], W. Jaung [9], Н. Palus [10], Т. Pohjanmies [11], S. Savilaakso [12] та інших вчених [13–18].

Водночас при достатньо широкому спектрі досліджень зокрема, з питань збалансованого землекористування, потребує особливої уваги дослідження інструменту екосистемних послуг лісів в Україні на основі вивчення теоретичних та практичних аспектів їх регулювання з урахуванням досвіду країн із розвинутою ринковою економікою, надання пропозицій стосовно стимулювання збалансованого лісогосподарського землекористування в Україні як ключового компонента екологічної безпеки довкілля і збереження лісоресурсного потенціалу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Мета статті — здійснити теоретико-методичне обґрунтування характеристик і організаційно-економічних чинників розвитку управління землями лісогосподарського призначення з точки зору екосистемних послуг задля забезпечення збалансованого лісогосподарського землекористування. Для досягнення зазначеної мети нами поставлено завдання: дослідити потенційний вплив інструменту екосистемних послуг лісів на забезпечення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки природокористування, що висвітлені у працях вітчизняних вчених з проблем забезпечення збалансованого лісогосподарського землекористування. Для виконання поставлених завдань використано методи: діалектичний метод пізнання — для аналізу законодавчих та нормативних актів і наукових праць вчених відносно проблематики збалансованого використання земель лісогосподарського

Рис. 1. Модель типів лісових екосистемних послуг

Джерело: узагальнено автором на основі [21].

призначення; метод аналогій (перенесення впливів, що були виявлені на інших територіях з аналогічними об'єктами та властивостями, на територію, яка розглядається); статистичний аналіз, графічний; монографічний — для виявлення чинників удосконалення показників; абстрактно-логічний — теоретичні узагальнення та формулювання висновків.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Millennium Ecosystem Assessment — оцінка екосистем на порозі тисячоліття [19] визначає екосистемні послуги як прямі чи опосередковані вигоди від структур та функцій. Загальна міжнародна класифікація екосистемних послуг Common international classification of ecosystem services (CICES) [20] детально описує екосистемні послуги. В цілому екосистемні послуги включають забезпечення (наприклад, деревина, нелісоматеріали лісу, продукти харчування), регулювання (наприклад, регулювання клімату, стійкість до природних шкідливих явищ), культурні послуги (наприклад, відпочинок, ландшафт, естетика, індекс мальовничості краси [13], соціокультурні цінності), які безпосередньо впливають на людей, допоміжні послуги (наприклад, кругообіг поживних речовин), збереження біорізноманіття (наприклад, райони проживання цінних або зникаючих видів дикої природи або середовища існування, що вказують на місця проживання, придатні для цих видів). Загалом надання екосистемних послуг можна описати як процес, що виникає у взаємодії між живими організмами та їхнім середовищем, що веде до відповідних екосистемних структур та функцій і закінчується перевагами та цінностями, які відчуває людина [11]. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН виділяє чотири типи лісових екосистемних послуг (рис. 1). В обліку екосистем SEEA

екосистемні послуги визначаються як "внесок екосистем у вигоди, які використовуються в економічній та іншій діяльності людини". SEEA використовує наступні три широко узгоджені категорії екосистемних послуг [4]:

— надання послуг — це ті екосистемні послуги, які представляють внесок у вигоди, які отримують або збирають з екосистем;

— послуги з регулювання та технічного обслуговування — це ті екосистемні послуги, які є результатом здатності екосистем регулювати біологічні процеси та впливати

на клімат, гідрологічні та біохімічні цикли, і тим самим підтримувати екологічні умови, корисні для людей та суспільства;

— культурні послуги — це досвідчені та нематеріальні послуги, пов'язані із сприйнятими або реальними якостями екосистем, існування та функціонування яких сприяє цілому ряду культурних переваг.

Концепція схем оплати екосистемних послуг (PES) стає все більш популярним способом управління екосистемами з використанням ринкових стимулів. Тобто ринковий інструмент є поштовхом для подальшого впровадження реформ, розвитку нормативно-законодавчого поля з одночасним удосконаленням інституційної структури [7, с. 46]. Основна ідея користувачі або бенефіціари екосистемних послуг платять землевласникам або лісогосподарським підприємствам за надання певних екосистемних послуг або за конкретну стратегію управління лісом для створення бажаної екосистемної послуги [14]. Багато лісових екосистемних послуг не оплачуються безпосередньо, оскільки є суспільними благами, наприклад, такими як зв'язування вуглецю, регулювання клімату, і тому є неринковими товарами. Іншими словами, надання послуг, які часто мають ринкову вартість, потенційно знаходиться в конфлікті з менш відчутними допоміжними, які мають регулююче або культурне значення [15]. Платежі за екосистемні послуги представляють собою гнучкі фінансові інструменти для поліпшення стану навколишнього середовища і отримали все більш широке визнання на національному та міжнародному рівнях. За підрахунками [16], економічна цінність біорізноманіття для підтримки продуктивності комерційних лісів у всьому світі становитиме від 166 млрд до 490 млрд дол. США на рік. Проте ця оцінка відображає тільки цінність біорізноманіття.

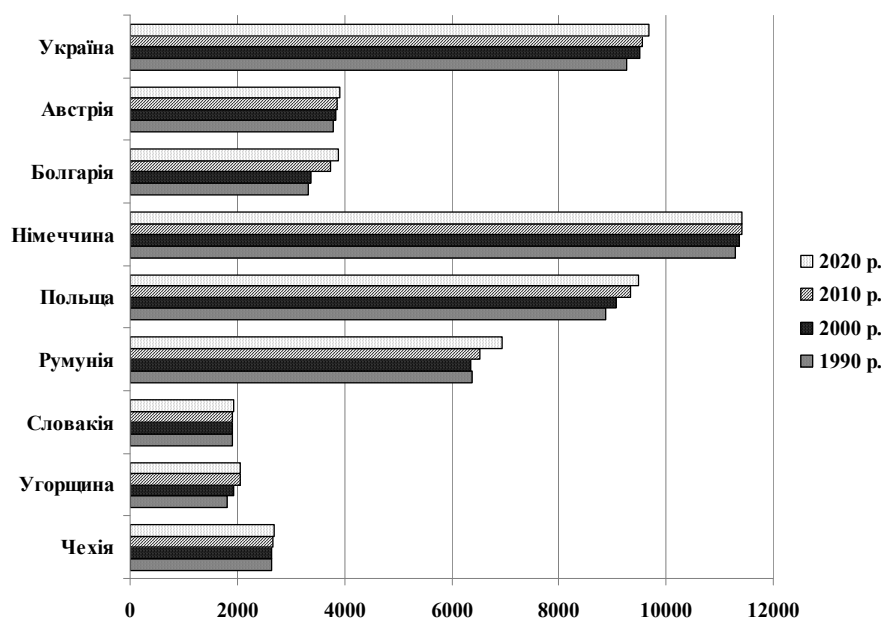

Рис. 2. Обсяг лісових ресурсів, тис. га

Джерело: узагальнено автором на основі [1].

маніття в підтримці комерційної продуктивності лісів, яка вносить безпосередній вклад у лісове, деревообробне та целюлозно-паперове виробництво, і не враховує вартості земель лісогосподарського призначення, інших цінностей біорізноманіття, таких як потенційні значення для регулювання клімату, довкілля, регулювання стоку води, генетичні ресурси і т. д. Загальна глобальна цінність біорізноманіття може перевищувати цю оцінку на порядки величин. У країнах ЄС лісові екосистеми забезпечують найбільший грошовий показник вартості оцінених екосистемних послуг [22]. Схеми платежів за екосистемні послуги розглядаються вченими [17] як інструмент управління, який може допомогти змінити екологічну деструктивну поведінку економічних агентів в екосистемах шляхом компенсації їх втрат та зміну ставлення до збереження лісів. Оцінка екосистемних послуг має важливе значення для розробки і здійснення відповідної державної політики [14], що сприятиме забезпеченню збалансованого лісогосподарського землекористування.

Вчені [18] до показників ефективності екосистемних послуг відносять виробництво стоків, виробництво осадів, запас органічного вуглецю в ґрунті, запас органічного вуглецю в біомасі та грошовий дохід. Виробництво стоків та осадів виражається як річні показники, тоді як запас вуглецю — існуючий в ґрунті або біомасі на цей момент часу. Значення доходу виражає річну різницю між виручкою та витратами, або отриманий загальний чистий прибу-

ток. Директива 2014/95/ЄС встановлює необхідність розкриття екологічного аспекту діяльності, детальну інформацію про поточні та прогнозовані впливи на навколишнє середовище і, при необхідності, на здоров'я і безпеку, про використання поновлюваних джерел енергії, викиди парникових газів, забруднення повітря тощо [23]. На сьогодні FAO 2020 аналізує стан і тенденції понад 60 пов'язаних з лісами змінних в 236 країнах і територіях. За даними Глобальної оцінки лісових ресурсів FAO 2020 [1] у світі загалом площа лісів у 2020 р. склала 4058931 тис. га, що на 177502 тис. га (на 4,2%) менше порівняно з 1990 р. Динаміку зміни площі лісів України у порівнянні з відповідною динамікою за окремими країнами ЄС наведена на рисунку 2.

Загальна площа лісів в Україні у 2020 р. становила 9690 тис. га. Обсяг лісових ресурсів України за період з 1990 р. зріс на 4,5%. Румунія входить в десятку країн світу з найбільшим середньорічним показником чистого приросту площі лісів за 2010—2020 рр. — 41 тис. га/рік, або 0,62%. Найбільше відносне збільшення площі лісів серед досліджуваних країн за 1990—2020 рр. спостерігається у Болгарії — на 17% та Угорщині — на 13,2%; абсолютне збільшення: у Польщі — на 601 тис. га та Болгарії — на 566 тис. га. Водночас варто враховувати, що значення показників лісистості в різних природних зонах України має значні відхилення і не відповідає тому рівню, коли ліси максимально позитивно впливають на кліматичні умови, стан ґрунтів та водних ресурсів [6].

Таблиця 1. Загальна площа з визначеною метою управління "Захист ґрунту та води", тис. га

Країна	1990	2000	2010	2015	2020	2020 до 1990, %
Україна	5131	5400	5932	6000	6100	118,9
Австрія	3776	3838	3863	3881	3899	103,3
Болгарія	430	433	439	359	365	84,9
Німеччина	-	-	-	-	-	-
Польща	721	1556	1866	2208	2216	307,4
Румунія	1639	2478	2543	2490	2515	153,4
Словачія	1000	1025	1228	1104	1114	111,4
Угорщина	170	210	294	308	325	191,2
Чехія	82	167	245	252	253	308,5

Джерело: сформовано автором на основі [1].

Таблиця 2. Загальна площа з визначеною метою управління "Збереження біорізноманіття", тис. га

Країна	1990	2000	2010	2015	2020	2020 до 1990, %
Україна	750	1100	1357	1396	1410	188,0
Австрія	-	117	291	502	521	-
Болгарія	132	245	572	704	704	533,3
Німеччина	-	-	2950	3000	3000	-
Польща	181	402	533	3223	3236	1787,8
Румунія	197	308	317	318	321	162,9
Словачія	632	675	815	840	840	132,9
Угорщина	77	393	508	680	828	1075,3
Чехія	133	145	232	243	244	183,5

Джерело: сформовано автором на основі [1].

Площа лісів сама по собі є недостатнім параметром для виявлення важливих тенденцій і оцінки прогресу на шляху до збалансованого використання земель лісгосподарського призначення, оскільки ліси мають широкий спектр екосистем, які значно різняться по своїм характеристикам.

У місцевому масштабі деякі найважливіші екосистемні послуги лісів пов'язані з якістю води та ґрунту. Лісова рослинність затримує воду, поживні речовини, підтримуючи продуктивність ґрунту та регулюючи якість прилеглих вод. У світі збільшується площа лісів, призначених передусім для охорони ґрунтів і водних ресурсів. За оцінками ФАО у 2020 р. 398 млн га лісів призначені передусім для охорони ґрунтів і водних ресурсів (12% від загальної площі лісів у країнах, які надали звіти), що на 119 млн га більше, ніж у 1990 році [1]. Темпи збільшення площі лісів, відведеної на ці цілі, росли протягом усього звітного періоду, особливо в останнє десятиліття (табл. 1).

Варто зазначити, що розміщені серед сільськогосподарських угідь лісові екосистеми мають велике ґрунтозахисне значення, попереджують вітрову і водну ерозію, сприяють накопиченню вологи в ґрунті, захищають посіви

від несприятливих кліматичних факторів. Лісові насадження, розміщені уздовж берегів річок, виконують водоохоронну і водорегулюючу роль. Вони регулюють танення снігу весною, зменшують негативний вплив весняних паводків, захищають береги річок від змиву і розмиву, а русла рік від замулення. Особливе значення мають лісові насадження, які виконують ґрунтозахисну, водоохоронну, кліматологічну, водорегулюючу роль. Лісові екосистеми зводять до мінімуму ерозію ґрунтів, регулюють стік, сприяють зниженню інтенсивності паводків і повеней.

Одним з найрозвинутіших в Європі критеріїв звітування з екологічних аспектів управління є стандарт Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку Глобальної ініціативи зі звітності Global Reporting Initiative (GRI). За стандартами GRI підприємства мають висвітлювати у звітності зокрема такі елементи показників, як вплив на біорізноманіття та виконання екологічних нормативів [24]. За даними ФАО 2020 у всьому світі 424 млн га лісів призначені головним чином для збереження біорізноманіття, що становить 11% від загальної площі лісів в країнах, які надали звіти для ОЛР-2020. З 1990 року на ці цілі було відведено загалом 111 млн га лісів, з них більша частина — в період 2000—2010 років. Темпи збільшення площі лісів, призначених головним чином для збереження біорізноманіття, в останнє десятиліття знизилися [1]. В Україні площа лісів, призначених головним чином для збереження біорізноманіття, становить 1410 тис. га, у Польщі — 3236 тис. га, Німеччині — 3000 тис. га (табл. 2).

Вчені [11] розглядають біорізноманіття як якість екосистеми, що сприяє — часто принципово — функціонуванню екосистеми та наданню екосистемних послуг. Біорізноманіття інколи вважається екосистемною послугою само по собі, наприклад такою, що має культурну цінність. Під час розширення набору показників використання лісів за межі встановлених нормативно-правовими актами України показники біорізноманіття можуть бути центральними для концептуалізації збалансованого використання земель лісгосподарського призначення. Як зазначає О. Фурдичко, "зрештою будь-який біоценоз із деревно-чагарниковою рослинністю виконує захисні й природотворчі функції. Хоча, звичайно, інколи створюються насадження винятково із захисними функціями щодо охорони ґрунтів від водної і вітрової ерозії" [8, с. 167].

У лісах без заподіяння їм шкоди можна здійснювати заготівлю другорядних лісових

матеріалів: живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків. До побічних лісових користувачів належать: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету. Ці продукти можуть мати велике економічне та культурне значення, особливо для корінних та сільських громад. Велика кількість нелісоматеріалів лісу є складовою культурних екосистемних послуг через високу рекреаційну та культурну цінність таких видів діяльності. Ліси також пропонують можливості для розважальних та освітніх заходів, таких як піші прогулянки, кемпінг та спостереження за дикою природою. Там, де є загальний доступ до виробничих лісів (наприклад, так зване "право кожного" у Фінляндії, Норвегії та Швеції), вони можуть традиційно високо цінуватися як джерело відпочинку. У світі площа лісів, призначених головним чином для забезпечення соціальних послуг становить 185624 тис. га, що складає 6% від загальної площі лісів у країнах, які надали звіти для ОЛР-2020 [1]. Метою такого виду управління лісом є забезпечення соціальних послуг, як-от: відпочинок, туризм, освіта, наукові дослідження та збереження об'єктів культурної та духовної спадщини. Більше 10% загальної площі лісів світу мають призначення головним чином для забезпечення суспільних послуг в десяти країнах, до числа яких входять Україна (4-те місце) та Польща (10-те місце) (табл. 3).

Ведення лісового господарства, орієнтованого на вуглець, може вплинути на надання інших екосистемних послуг. Наприклад, при вищій щільності вуглецю в лісах, об'єм мертвої

Таблиця 3. Загальна площа з визначеною метою управління "Соціальні послуги", тис. га

Країна	1990	2000	2010	2015	2020	2020 до 1990, %
Україна	9164	8500	8217	8200	8200	89,5
Австрія	3495	3662	3761	3813	3813	109,1
Болгарія	222	222	219	225	225	101,4
Німеччина	-	-	-	-	-	-
Польща	1787	1269	1070	1434	1438	80,5
Румунія	-	-	-	-	-	-
Словачія	600	596	393	211	163	27,2
Угорщина	48	49	47	43	41	85,4
Чехія	85	255	137	141	141	165,9

Джерело: сформовано автором на основі [1].

деревини збільшуватимуться, що призведе до позитивних ефектів на біорізноманіття, кругообіг поживних речовин. Основні запаси вуглецю в лісах містяться в живій біомасі (44 відсотки) і органічній речовині ґрунту (45 відсотків), решта — в мертвій деревині і лісовій підстилці [1]. Стале лісокористування здатне підтримувати або збільшувати накопичення вуглецю в лісах [25].

Загальні запаси вуглецю в лісах світу знизилися з 668 гігатонн у 1990 році до 662 гігатонн у 2020 році, що пов'язано з загальним скороченням площ лісів; за той же період щільність накопичення вуглецю трохи зросла — з 159 тонн до 163 тонн на гектар [1]. Загалом спостерігається позитивна динаміка щільності накопичення вуглецю на землях лісогосподарського призначення з 1990 року. На рисунку 3 наведені дані щодо щільності накопичення вуглецю в лісах у 2020 року за досліджуваними країнами, серед яких Україна займає передостаннє місце.

Прийняття та ефективність недержавних інструментів, орієнтованих на ринок, таких як сертифікація лісів, може позитивно покращи-

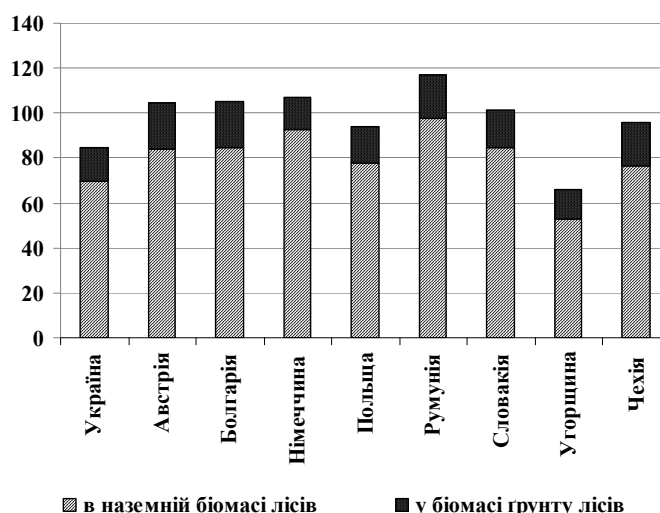

Рис. 3. Щільність накопичення вуглецю в лісах, 2020 р., тонн/га

Джерело: сформовано автором на основі [1].

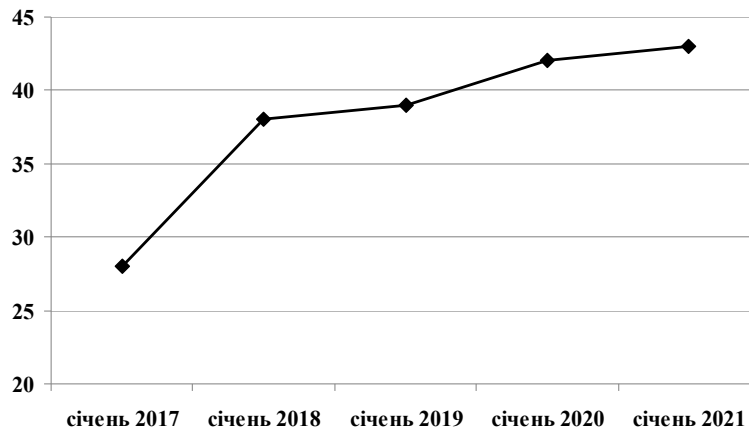

Рис. 4. Частка сертифікованих лісів в Україні, %

Джерело: сформовано автором на основі даних [26].

ти збереження екосистемних послуг [10]. FSC у 2018 році запровадив конкретні процедури для демонстрації позитивного впливу відповідального управління лісами на екосистемні послуги. Ця процедура забезпечує крок уперед у перевірці впливу діяльності з управління лісами на екосистемні послуги. FSC-процедура екосистемних послуг пропонує рішення для накопичення та зберігання вуглецю в лісах, збереження біорізноманіття, послуги водозбору та збереження ґрунту, позитивний вплив на рекреаційні послуги. Вчені [9] дослідили наявність зв'язку між FSC-сертифікацією та послугами лісових екосистем. FSC-процедура складається з семи кроків, щоб допомогти власникам FSC-сертифікатів продемонструвати позитивний вплив свого відповідального управління лісами на збереження та відновлення конкретних екосистемних послуг. Незалежний орган з сертифікації оцінює цей процес, і, якщо він перевіряється, кожен із запропонованих позитивних наслідків призводить до так званої "заявки на послуги екосистем". Потім власник сертифіката може використовувати його для цілей просування та спілкування. Сертифікація лісових екосистемних послуг виступає ринковим механізмом, забезпечуючи покращений доступ до ринків екосистемних послуг, роблячи такі послуги придатними для отримання фінансової допомоги [12]. В Україні спостерігається позитивна динаміка зростання частки сертифікованих лісів з 28% станом на початок 2017 року до 43% на січень 2020 р. (площа 4504,5 тис. га) (рис. 4). Водночас сертифіковані ліси розташовуються нерівномірно і зосереджуються переважно в регіонах Полісся та Карпат України. Отже, потенціал екосистемних послуг лісів в Україні використовується не на достатньому рівні, оскільки лишається не повністю задіяним інструмент сертифікації лісів.

Оскільки лісові екосистеми є головним чином суспільними благами, для них, як правило, не існує ринку, якщо будь-яка послуга не має ринку, вона не має ринкової ціни, проте цей неринковий товар або послуга мають цінність для суспільства. Тому інформація та оцінки функцій лісів та екосистемних послуг мають важливе значення для розробки і здійснення відповідної політики та здійснення збалансованого лісокористування. PES є гнучким інструментом для поліпшення стану навколишнього середовища. PES можна охарактеризувати як добровільні угоди між користувачами послуг і постачальниками послуг, які залежать від узгоджених правил управління природними ресурсами для створення послуг поза ринком [14]. Таким чином сертифікація забезпечує спосіб продемонструвати позитивний вплив сталого управління лісами на екосистемні послуги [10]. Наприклад, в Італії власники FSC-сертифікатів демонструють позитивний вплив свого відповідального управління лісами на збереження та відновлення конкретних екосистемних послуг. Так, дві італійські організації застосували процедуру екосистемних послуг FSC у лісах, що знаходяться під державним управлінням, щоб довести позитивний вплив, пов'язаний із секвестрацією вуглецю, якістю водозбору та рекреаційними послугами. Регіональний орган сільського господарства та лісового господарства регіону Ломбардія (ERSAF) та Союз муніципалітетів Вальдарно та Вальдісієве (UCVV) продемонстрували корисний вплив, пов'язаний з відновленням запасів вуглецю в лісі. Крім того, ERSAF також був перевіреним на підтримку якості води та UCVV для збереження важливих зон відпочинку та туризму. Водночас на площі приблизно 18 тис. га перевірено екосистемні послуги. UCVV довів, що загальний чистий запас вуглецю в їх лісах зріс

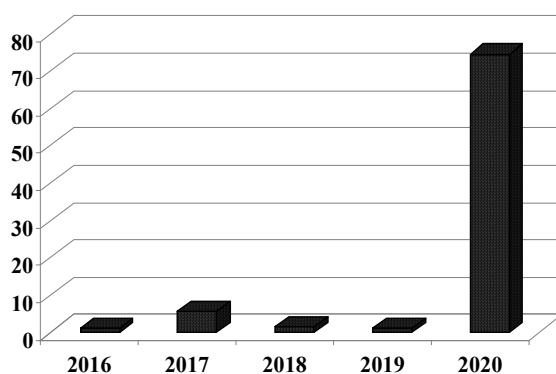

Рис. 5. Площа пожеж, тис. га

Джерело: сформовано автором за даними звітів Держлісагентства України.

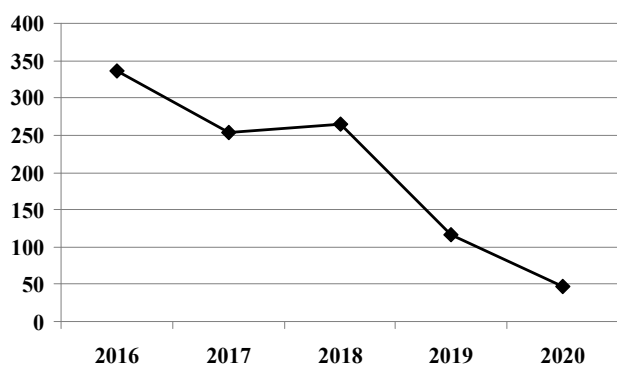

Рис. 6. Збудовано земляного полотна усіх типів лісових автомобільних доріг лісгосподарськими підприємствами Держлісагентства України, км

Джерело: сформовано автором за даними звітів Держлісагентства України.

на понад 20 відсотків з 2004 року, склавши понад 650 тис. тонн поглиненого CO_2 (станом на 2019 рік). У свою чергу, чистий запас вуглецю ERSAF зріс на 18% з 2009 року, досягнувши понад 3 млн тонн поглиненого CO_2 (станом на 2019 рік). ERSAF захистив 30 джерел прісної води в лісах від деградації, надмірного споживання людиною та забруднення. Ці заходи значно покращили рівень рН та азоту в цих джерелах [26]. Беручи за приклад досвід Італії, в Україні також необхідно забезпечити крок уперед у перевірці впливу діяльності з управління лісами на екосистемні послуги, що надасть можливості отримання фінансової підтримки FSC-сертифікованим лісам.

Розуміння потенціалу використання екосистемних послуг в Україні має вирішальне значення для вирішення складних екологічних проблем на землях лісгосподарського призначення. Окрім регулювання клімату, води та ґрунтів, лісові екосистеми виконують функції, що регулюють виникнення природних порушень. Природними порушеннями лісів є біо-

тичні (шкідники та патогени) та абіотичні (пожежа, вітер, повені) небезпеки, які суттєво змінюють структуру та функції лісу [11]. Отже, стійкість до природних порушень та пом'якшення їх наслідків можна розглядати як екосистемні послуги, що захищають запас деревини. Зміна клімату та глобальне щорічне потепління призвело до збільшення кількості пожеж та розповсюдження їх на значних площах в лісових масивах та екосистемах. Пожежі в природних екосистемах є однією із найбільших загроз весняно-літнього періоду на території України. Засушливість сприятиме збільшенню кількості та частоти пожеж у хвойних лісах України від Полісся до гірського Криму [27, с. 38]. Так, у лісах підвідомчих підприємств Держлісагентства України у 2020 р. ліквідовано понад 2,5 тис лісових пожеж на площі понад 74,6 тис. га (рис. 5), у 50 випадках пожежі набули рівня надзвичайної ситуації.

Також ліси піддаються впливу цілого ряду інших явищ, які можуть негативно позначатися на їх здоров'я і життєздатності і знижувати їх здатність забезпечувати повний спектр товарів і екосистемних послуг. У світі від комах, хвороб і небезпечних погодних явищ у 2015 році постраждало близько 40 млн га лісів [1]. У лісах відомчого підпорядкування Держлісагентства України загальна площа всихання станом на 01.01.2020 року становила 269 тис. га, зафіксовано нових осередків за 2020 рік 200 тис. га. Заходи з поліпшення санітарного стану лісів проведені на площі понад 220 тис. га. У лабораторії державного спеціалізованого лісозахисного підприємства "Харківлісзахист" проводяться роботи щодо штучного вирощування мурахожука (*Thanasimus formicarius*) проти стовбурових шкідників. Проведено випуск біологічного матеріалу в лісах на загальній площі 97,5 га. Крім того винищувальні заходи боротьби проведені на площі 9,8 тис. га.

Діяльність лісового господарства, зокрема будівництво доріг та використання важкої техніки, може змінити здатність лісу підтримувати продуктивність ґрунту, посилити ерозію та порушити процеси кругообігу поживних речовин. У свою чергу принципи FSC-сертифікації містять вимоги здійснення розвитку інфраструктури, транспортування та лісівничих заходів таким чином, аби запобігати порушенням та пошкодженням рідкісних видів та видів, що перебувають під загрозою, їхніх оселищ, екосистем і ландшафтних цінностей. У 2020 році лісгосподарськими підприємствами Держлісагентства України було збудовано 47,3 км земляного полотна усіх типів лісових автомобільних доріг, що у 7 разів менше порівняно з 2016 роком (рис. 6).

В Україні недостатній рівень лісистості території, недостатня інтенсивність проведення лісорозведення та лісовідновлення, збільшення інтенсивності пожеж, недостатній обсяг сертифікації лісів, поширення хвороб і шкідників на територіях лісів України є стримуючими факторами розвитку інструменту екосистемних послуг лісів. Водночас, враховуючи пропозицію вчених [28] обліку лісів за екологічними компонентами, консолідація різних екосистемних послуг створить потужний потенціал різноманітних можливостей використання лісових ресурсів для забезпечення збалансованого лісгосподарського землекористування. В Україні, за оцінкою FAO 2020, щорічне зростання показника цілей сталого розвитку "Прогрес у напрямку сталого управління лісами" починаючи з 2015 року становило 0,07—0,06 % (у 2020 році відносно 2019 зростання на 0,06%) [1]. Збільшення показника лісистості до 20% і створення більше 2 млн га нових лісів, як це передбачено Законом України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" [29], дозволить збільшити потенціал екосистемних послуг лісів, як фінансового інструменту, у захисті ґрунтів та води, збереженні біорізноманіття, наданні соціальних послуг, накопиченні вуглецю, що в свою чергу буде джерелом додаткових фінансових можливостей для забезпечення збалансованого використання земель лісгосподарського призначення. В свою чергу ефективність запровадження інструментів суттєво залежить насамперед від організаційно-інституційного механізму, що покликаний розробляти, запроваджувати їх та належно контролювати [30].

ВИСНОВКИ

Наведені у дослідженні статистичні дані свідчать про необхідність подальшого розвит-

ку фінансового інструменту екосистемних послуг задля забезпечення збалансованого використання земель лісгосподарського призначення. Обґрунтовано, що суттєве зростання потенціалу екосистемних послуг може бути досягнуте за рахунок збільшення показника лісистості, максимізації обсягів сертифікації лісів, покращення охорони і захисту лісів від шкідників, хвороб та пожеж, що в підсумку забезпечить досягнення цілей та завдань, визначених Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Платежі за екосистемні послуги є гнучким фінансовим інструментом, націленим на інтеграцію економічної, екологічної та соціальної збалансованості, який за допомогою мотиваційних стимулів матиме вплив на поведінку суб'єктів господарювання в лісовому секторі України. Проте ефективність цього інструменту потребує підтримки з боку держави. Досвід країн з розвинутим лісовим сектором свідчить, що екосистемні послуги лісів є фундаментальним інструментом збалансованості лісгосподарського землекористування, тоді як в Україні функціональне використання цього ресурсу досить обмежене і на цій основі лісовий сектор недоотримує фінансові ресурси. За результатами дослідження закордонного досвіду функціонування інструменту екосистемних послуг запропоновано запозичити досвід Італії стосовно фінансової підтримки таких послуг в Україні, що забезпечить збільшення площ збалансовано керованих територій.

Потенціал екосистемних послуг є значним для ефективного захисту лісів шляхом обліку їх вигод і створення механізмів для оплати їх результатів. Результати дослідження можуть бути використані для підтримки обґрунтованого прийняття рішень при диверсифікації застосовуваних стратегій управління лісами.

Література:

1. ФАО. 2021. Глобальная оценка лесных ресурсов 2020 года — Основной отчет. Рим. URL: <https://doi.org/10.4060/ca9825ru>
2. Dibley A., Wilder M. Forest carbon rights: Lessons Learned from Australia and New Zealand. *Carbon & Climate Law Review: CCLR*. 2016. Vol. 10(3). Pp. 202—214. URL: <https://doi.org/10.21552/cclr/2016/3/6>
3. Fabbio G., Cantiani P., Ferretti F., Di Salvatore U., Bertini G., Becagli C., Chiavetta U., Marchi M., Salvati L. Sustainable Land Management, Adaptive Silviculture, and New Forest Challenges: Evidence from a Latitudinal

Gradient in Italy. Sustainability. 2018; 10(7):2520. URL: <https://doi.org/10.3390/su10072520>

4. System of environmental economic accounting. URL: <https://seea.un.org/>

5. Global Assessment of Environmental-Economic Accounting and Supporting Statistics 2020. URL: https://unstats.un.org/unsd/statcom/52nd-session/documents/BG-3f-2020_GA_report_%20draft_%20ver7_номар-E.pdf

6. Дребот О.І., Шершун М.Х., Шкуратов О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: монографія. — К.: Аграрна наука, 2014. 317 с.

7. Паляничко Н.І. Фінансово-економічне забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів України / За науковою ред. акад. НААН О.І. Фурдичка; Нац. акад. аграр. наук України, Ін-т агроекології і природокористування. Київ: ДІА, 2017. 240 с.

8. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: монографія. К.: ДІА, 2014. 432 с.

9. Jaung W., Putzel L., Bull G.Q., Kozak R., Elliott C. Forest Stewardship Council certification for forest ecosystem services: An analysis of stakeholder adaptability. Forest Policy Econ. 2016, 70, pp. 91—98. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2016.06.004>

10. Palus H., Krahulcova M., Parobek J. Assessment of Forest Certification as a Tool to Support Forest Ecosystem Services. Forests. 2021, 12, 300. URL: <https://doi.org/10.3390/f12030300>

11. Pohjanmies T., Trivino M., Le Tortorec E., Mazziotta A., Snall T., Monkkonen M. Impacts of forestry on boreal forests: An ecosystem services perspective. Ambio. 2017; 46 (7): 743—755. URL: [doi:10.1007/s13280-017-0919-5](https://doi.org/10.1007/s13280-017-0919-5)

12. Savilaakso S., Guariguata M.R. Challenges for developing Forest Stewardship Council certification for ecosystem services: How to enhance local adoption? Ecosyst. Serv. 2017. 28. Pp. 55—66. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.001>

13. Karkkainen L., Haakana H., Hirvela H., Lempinen R., Packalen T. Assessing the Impacts of Land-Use Zoning Decisions on the Supply of Forest Ecosystem Services. Forests. 2020; 11(9):931. URL: <https://doi.org/10.3390/f11090931>

14. Sarvasova Z., Balikova K., Dobsinska Z., Sterbova M., Salka J. Payments for Forest Ecosystem Services Across Europe — Main Approaches and Examples from Slovakia. Ekologia. 2019. Vol. 38 (2). Pp. 154—165. URL: <https://doi.org/10.2478/eko-2019-0012>

15. Johansson J., Ranius Th. Biomass outtake and bioenergy development in Sweden: the role of policy and economic presumptions. Scandinavian Journal of Forest Research. 2019. Vol. 34 (8). Pp. 771—778. URL: <https://doi.org/10.1080/02827581.2019.1691645>

16. Liang J. et al. Positive biodiversity-productivity relationship predominant in global forests. Science. 2016. Vol. 354 (6309), aaf8957. URL: <https://doi.org/10.1126/science.aaf8957>

17. Mombo F., Lusambo L., Speelman S., Buysse J., Munishi P., van Huylenbroeck G. Scope for introducing payments for ecosystem services as a strategy to reduce deforestation in the Kilombero wetlands catchment area. Forest Policy and Economics. 2014. Vol. 38. Pages 81—89. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2013.04.004>

18. Estrella R., Cattrysse D., Van Orshoven J. An Integer Programming Model to Determine Land Use Trajectories for Optimizing Regionally Integrated Ecosystem Services Delivery. Forests. 2016, 7, 33. URL: <https://doi.org/10.3390/f7020033>

19. Ecosystems and human well-being: health synthesis: a report of the Millennium Ecosystem Assessment / Core writing team: Carlos Corvalan, Simon Hales, Anthony McMichael; extended writing team: Colin Butler... [et al.]; review editors: Jose Sarukhan... [et al.]. URL: <http://www.bioquest.org/wp-content/blogs.dir/files/2009/06/ecosystems-and-health.pdf>

20. Common international classification of ecosystem services (CICES, Version 4.1). URL: https://cices.eu/content/uploads/sites/8/2012/09/CICES-V4_Final_26092012.pdf

21. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/home/en/>

22. Designing and implementing an integrated accounting system for ecosystems and their services to inform decision making in the EU. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1798247/6079569/Leaflet+2019+%E2%80%93+The+INCA+project/>

23. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj>

24. GRI Environmental Standards 2018. URL: <https://www.globalreporting.org>

25. МГЭИК, 2019 г.: Резюме для политиков. Содержится в публикации: Изменение климата и земля: Специальный доклад МГЭИК об изменении климата, опустынивании, деграда-

ції земель, устійчивом управленні земельними ресурсами, продовольственої безпеки і потоках парникових газів в наземних екосистемах [П.Р. Шукла, Д. Ски, Э. Кальво Буэндия, В. Массон-Дельморт, Х.—О. Пёртнер, Д.С. Робертс, П. Чжай, Р. Слейд, С. Коннорс, Р. ван Диемен, М. Ферра, И. Хоги, С. Луз, С. Неогі, М. Патхак, Я. Петцхольд, Дж. Португал Перейра, П. Вьяс, Э. Хантли, К. Киссик, М. Белкасеми, Дж. Мэйли, (ред.)]. URL: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/4/2020/06/SRCCL_SPM_ru.pdf

26. Forest Stewardship Council®: вебсайт. URL: https://ua.fsc.org/ua-ua/nasha-diyalnist/facts_and_figures

27. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь / [С.П. Іванюта, О.О. Коломієць, О.А. Малиновська, Л.М. Якушенко]; за ред. С.П. Іванюти. — К.: НІСД, 2020. — 110 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf

28. Фурдичко О.І., Яремко О.П. Нові аспекти лісівництва щодо лісогосподарського виробництва на прикладі економічного регіону "Поділля". Збалансоване природокористування. 2019. № 3. С. 5—15. URL: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.3.2019.185878>

29. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

30. Дребот О.І., Криштанович С.В., Криштанович М.Ф., Козьмук Н.І. Державне регулювання сталого розвитку гірських територій: зарубіжний досвід. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. — Харків, 2019. — № 28, т. 1. С. 480—487. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20629>

References:

1. FAO (2021), "Global Forest Resources Assessment 2020 — Main Report", available at: <https://doi.org/10.4060/ca9825ru> (Accessed 25 May 2021).

2. Dibley, A. and Wilder, M. (2016), "Forest carbon rights: Lessons Learned from Australia and New Zealand", *Carbon & Climate Law Review: CCLR*, Vol. 10 (3), pp. 202—214. doi.org/10.21552/cclr/2016/3/6.

3. Fabbio, G. Cantiani, P. Ferretti, F. Di Salvatore, U. Bertini, G. Becagli, C. Chiavetta, U. Marchi, M. and Salvati, L. (2018), "Sustainable Land Management, Adaptive Silviculture, and New Forest Challenges: Evidence from a Latitudinal Gradient in Italy", *Sustainability*, vol. 10(7):2520. doi.org/10.3390/su10072520.

4. System of environmental economic accounting (2021), available at: <https://seea.un.org/> (Accessed 25 May 2021).

5. United Nations Committee of Experts on Environmental-Economic Accounting (2021), "Global Assessment of Environmental-Economic Accounting and Supporting Statistics 2020", available at: https://unstats.un.org/unsd/statcom/52nd-session/documents/BG-3f-2020_GA_report_%20draft_%20ver7_nomap-E.pdf (Accessed 25 May 2021).

6. Drebot, O.I. Shershun, M.Kh. and Shkuratov, O.I. (2014), *Zbalansovanyj rozvytok lisovoho sektoru ekonomiky konteksti ievropejs'koi intehtatsii Ukrainy* [Balanced development of the forest sector of the economy in the context of European integration of Ukraine], Ahrarna Nauka, Kyiv, Ukraine.

7. Palianychko, N.I. (2017), *Finansovo-ekonomichne zabezpechennia zbalansovanoho vykorystannia zemel'nykh resursiv Ukrainy* [Financial and economic support of balanced use of land resources of Ukraine], *Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy, In-t ahroekolohii i pryrodokorystuvannia*, DIA, Kyiv, Ukraine.

8. Furdychko, O.I. (2014), *Eekolohichni osnovy zbalansovanoho rozvytku ahrosfery v konteksti ievropejs'koi intehtatsii Ukrainy* [Ecological bases of balanced development of the agrosphere in the context of European integration of Ukraine], DIA, Kyiv, Ukraine.

9. Jaung, W. Putzel, L. Bull, G.Q. Kozak, R. and Elliott, C. (2016), "Forest Stewardship Council certification for forest ecosystem services: An analysis of stakeholder adaptability", *Forest Policy Econ.*, vol. 70, pp. 91—98. doi.org/10.1016/j.forpol.2016.06.004.

10. Palus, H. Krahulcova, M. and Parobek, J. (2021), "Assessment of Forest Certification as a Tool to Support Forest Ecosystem Services", *Forests*, vol. 12, 300. doi.org/10.3390/f12030300.

11. Pohjanmies, T. Trivino, M. Le Tortorec, E. Mazziotta, A. Snall, T. and Monkkonen, M. (2017), "Impacts of forestry on boreal forests: An ecosystem services perspective", *Ambio*, vol. 46 (7), pp. 743—755. doi:10.1007/s13280-017-0919-5.

12. Savilaakso, S. and Guariguata, M.R. (2017), "Challenges for developing Forest Stewardship Council certification for ecosystem services: How to enhance local adoption?", *Ecosyst. Serv.*, vol. 28, pp. 55—66. doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.001.

13. Karkkainen, L. Haakana, H. Hirvela, H. Lempinen, R. and Packalen, T. (2020), "Assessing the Impacts of Land-Use Zoning Decisions on the

Supply of Forest Ecosystem Services", *Forests*, vol. 11 (9):931. doi.org/10.3390/f11090931.

14. Sarvasova, Z. Balikova, K. Dobsinska, Z. Sterbova, M. and Salka, J. (2019), "Payments for Forest Ecosystem Services Across Europe - Main Approaches and Examples from Slovakia", *Ekologia*, vol. 38 (2), Pp. 154—165. doi.org/10.2478/eko-2019-0012.

15. Johansson, J. and Ranius, Th. (2019), "Biomass outtake and bioenergy development in Sweden: the role of policy and economic presumptions", *Scandinavian Journal of Forest Research*, vol. 34 (8), pp. 771—778. https://doi.org/10.1080/02827581.2019.1691645

16. Liang, J. (2016), "Positive biodiversity-productivity relationship predominant in global forests", *Science*, Vol. 354(6309). doi.org/10.1126/science.aaf8957.

17. Mombo, F. Lusambo, L. Speelman, S. Buysse, J. Munishi, P. and van Huylbroeck, G. (2014), "Scope for introducing payments for ecosystem services as a strategy to reduce deforestation in the Kilombero wetlands catchment area", *Forest Policy and Economics*, vol. 38, pp. 81—89. doi.org/10.1016/j.forpol.2013.04.004.

18. Estrella, R. Catrysse, D. and Van Orshoven, J. (2016), "An Integer Programming Model to Determine Land Use Trajectories for Optimizing Regionally Integrated Ecosystem Services Delivery", *Forests*, vol. 7, 33. doi.org/10.3390/f7020033.

19. Corvalan, C. Hales, S. McMichael, A. and Butler, C. (2009), "Ecosystems and human well-being: health synthesis: a report of the Millennium Ecosystem Assessment", available at: <http://www.bioquest.org/wp-content/blogs.dir/files/2009/06/ecosystems-and-health.pdf> (Accessed 25 May 2021).

20. University of Nottingham (2012), "Common international classification of ecosystem services (CICES, Version 4.1)", available at: https://cices.eu/content/uploads/sites/8/2012/09/CICES-V4_Final_26092012.pdf (Accessed 25 May 2021).

21. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2021), available at: <http://www.fao.org/home/en/> (Accessed 25 May 2021).

22. European Commission (2019), "Designing and implementing an integrated accounting system for ecosystems and their services to inform decision making in the EU", available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1798247/6079569/Leaflet+2019+%E2%80%93+The+INCA+project/> (Accessed 25 May 2021).

23. European Parliament and of the Council (2014), "Directive 2014/95/EU of the European

Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups", available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj> (Accessed 25 May 2021).

24. GRI Environmental Standards (2018), available at: <https://www.globalreporting.org> (Accessed 25 May 2021).

25. Shukla, P.R. Sky, D. Kal'vo Buendia, E. Masson-Del'mott, V. Piortner, Kh.-O. Roberts, D. S. Chzhaj, P. Slejd, R. Konnors, S. van Dyemen, R. Ferra, M. Khohy, Y. Luz, S. Neohy, S. Patkhak, M. Pettskhoh'd, Ya. Portuhal Perejra, Dzh. V'ias, P. Khantly, E. Kyssyk, K. Belkasemy, M. and Mejly, Dzh. (2019), "Summary for Policymakers. Contained in: Climate Change and Land: IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems", available at: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/4/2020/06/SRCCL_SPM_ru.pdf (Accessed 25 May 2021).

26. Forest Stewardship Council® (2021), available at: https://ua.fsc.org/ua-ua/nasha-diyalnist/facts_and_figures (Accessed 25 May 2021).

27. Ivaniuta, S.P. Kolomiiets', O.O. Maly-novs'ka, O.A. and Yakushenko, L.M. (2020), *Zmina klimatu: naslidky ta zakhody adaptatsii: analit. dopovid'* [Climate change: consequences and adaptation measures: analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine.

28. Furdychko, O.I. and Yaremko, O.P. (2019), "New aspects of forestry in relation to forestry production on the example of the economic region "Podillya"", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 3, pp. 5—15. doi.org/10.33730/2310-4678.3-2019.185878.

29. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the Main Principles (Strategy) of the National Environmental Policy of Ukraine for the Period until the Year 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (Accessed 15 May 2021).

30. Drebot, O.I. Kryshchanovych, S.V. Kryshchanovych, M.F. and Koz'muk, N.I. (2019), "State regulation of sustainable development of mountain areas: foreign experience", *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 28, no. 1, pp. 480—487, available at: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/20629> (Accessed 25 May 2021).

Стаття надійшла до редакції 03.06.2021 р.

УДК 330:332.14:338.242

О. В. Самборський,

к. е. н., доцент, професор кафедри аудита,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ORCID ID: 0000-0003-0211-5488

П. В. Гласов,

аспірант, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ORCID ID: 0000-0003-1951-6755

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.57

СУЧАСНА КЛАСТЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Samborskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Kiev National Economic University named after Vadym Getman

P. Hlasov,

Postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MODERN CLUSTER POLICY OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

У глобальному економічному просторі Україна відчула посилення впливу глобальних проблем людства на розвиток національної економіки, тому підвищення стійкості та конкурентоспроможності власної економіки стало одним з пріоритетних завдань для нашої держави. Україна вимушена шукати різноманітні підходи до виробництва послуг, товарів з метою їх продажу за цінами, що відшкодовують затрати на виробництва та дають прибуток. Структурні зміни в економіці залежать від інституційних чинників, інвестування, інновацій, досліджень, розробок та технологічної підтримки. Покращення економіки в країні загалом залежить від ефективної кластерної політики держави. Розвиток сучасної кластерної політики дасть змогу побудувати високорозвинену конкурентоспроможну економіку. Тому кластерна політика є одним з першочергових пріоритетних завдань стратегічної політики влади.

Проведено аналіз сучасного стану впровадження кластеризації економіки в Україні. Визначено основні характеристики напрямів розвитку впровадження кластеризації економіки. Основні пріоритетні напрями кластеризації економіки будуть активно впливати на розвиток економіки України.

У ході дослідження використовувалися підходи до кластеризації економіки як до ефективного механізму розвитку економіки країни.

Визначено, що кластерна політика не знайшла свого місця у якості головного інструмента підвищення розвитку економіки України. Проблемами кластерної політики є відсутність у державі сучасної промислової стратегії, в якій чільне місце займала б кластеризація економіки, а також відсутність програми підтримки кластерів та належного фінансування цих програм. Розбудова в Україні кластерної політики вимагає від державної політики системи заходів, спрямованих на розвиток концепції кластерного розвитку. Кластерна політика знаходиться в стадії становлення, її розвиток є слабким, не зважаючи на зростаючу увагу з боку держави. Увага до процесу кластеризації економіки пов'язана з тим, що кластери стають ключовим компонентом національних і регіональних планів економічного розвитку. Зважаючи на наявну потребу щодо розробки дієвих положень стосовно побудови та розвитку кластерної політики, запропоновано послідовно поглиблювати кластеризацію економіки та створювати умови для поєднання кластерної політики з економічною політикою України. Завдяки цьому забезпечується можливість підтримки кластерів з боку держави, яка призведе до загального економічного зростання та розвитку міст-агломерацій, що утворюються під впливом кластеризації, розвитку мережі конкурентоспроможних постачальників і сервісних організацій, включаючи малі та середні підприємства, зростання інноваційного потенціалу регіону. Тому питання реалізації кластерної політики є актуальними та потребують подальших наукових досліджень.

In the global economic space, Ukraine has felt the growing impact of global problems of mankind on the development of the national economy, so increasing the stability and competitiveness of its own economy has become one of the priorities for our country. Ukraine is forced to look for different approaches to the production of services, goods in order to sell them at prices that recoup production costs and make a profit. Structural changes in the economy depend on institutional factors, investment, innovation, research, development and technological support. The improvement of the economy in the country as a whole depends on the effective cluster policy of the state. The development of modern

cluster policy will make it possible to build a highly developed competitive economy. Therefore, cluster policy is one of the top priorities of the government's strategic policy.

The analysis of the current state of implementation of economic clustering in Ukraine is carried out. The main characteristics of the directions of development of the implementation of clustering of the economy are determined. The main priority areas of economic clustering will actively influence the development of Ukraine's economy.

The study used approaches to clustering the economy as an effective mechanism for economic development.

It is determined that cluster policy has not found its place as the main tool for improving the development of Ukraine's economy. The problems of cluster policy are the lack of a modern industrial strategy in the state, in which the clustering of the economy would play a leading role, as well as the lack of a program to support clusters and adequate funding for these programs. The development of cluster policy in Ukraine requires from the state policy a system of measures aimed at developing the concept of cluster development. Cluster policy is in its infancy, its development is weak, despite the growing attention of the state. Attention to the process of economic clustering is due to the fact that clusters are becoming a key component of national and regional economic development plans. Given the existing need to develop effective provisions for the construction and development of cluster policy, it is proposed to consistently deepen the clustering of the economy and create conditions for combining cluster policy with the economic policy of Ukraine. This provides an opportunity to support clusters by the state, which will lead to overall economic growth and development of agglomerations formed under the influence of clustering, development of a network of competitive suppliers and service organizations, including small and medium enterprises, growth of innovation potential of the region. Therefore, the issues of cluster policy implementation are relevant and require further research.

Ключові слова: кластерна політика, кластер, кластеризація економіки, кластерні утворення, конкурентоздатність, інновації, інвестиції.

Key words: cluster policy, cluster, clustering of economy, cluster formations, competitiveness, innovation, investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах пошуку виходу з економічної кризи та формування нової моделі економічного розвитку країни розвиток сучасної кластерної теорії набуває великого значення. Концепції кластеризації національної економіки залежні від багатьох чинників економічного, політичного, соціального, законодавчого спрямування. Сучасні умови господарювання, в яких функціонують українські кластери, обумовлюють необхідність адаптуватися до наслідків пандемії, що спричинила падіння економіки в усьому світі. У сучасних економічних умовах підвищення стійкості та конкурентоспроможності власної економіки є одним з пріоритетних завдань для нашої держави. Україна вимушена шукати різноманітні підходи до виробництва послуг, товарів з метою їх продажу за цінами, що відшкодовують затрати на виробництва та дають прибуток. Формування та розвиток кластерів є закономірними процесами сучасної економіки, відносно новими та перспективними. Кластерна модель є дієвим інструментом забезпечення ефективного розвитку економіки України та розбудови інноваційної моделі у промисловості, що визначено цілями застосування кластерного підходу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням різнобічних аспектів кластерної політики України займалися такі вчені: Д.М. Ва-

сильківський, М.П. Войнаренко, В.М. Нижник, М.О. Кизим, М.О. Панкова, А.С. Ринейська, Г.М. Самійленко, Н.С. Станасюк, О.Ю. Ульянченко, О.А. Чупайленко.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасної кластерної політики України як головної складової комплексної системи державного управління країни, а саме проблем та перспектив її розвитку.

Для досягнення поставлених цілей дослідження визначено такі наукові завдання:

1. Провести аналіз сучасного стану впровадження кластерної політики України та її вплив на розвиток економіки України.

2. Визначити напрями удосконалення та перспективи розвитку кластерної політики України.

Під час виконання роботи застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження:

— аналізу та синтезу-аналіз сучасного стану впровадження кластерної політики та її вплив на економіку України, проблем та перспектив впровадження, напрямів розвитку та удосконалення.

— аналогій та порівняльного співставлення — для визначення характеристик щодо впровадження кластерного підходу та існування економіки без нього; для порівняльної характеристики процесів кластеризації в Україні та закордонних країнах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для держави важливо обумовити розвиток кластерних процесів, створивши умови малим та середнім підприємствам для об'єднання в кластер, який є платформою для співпраці між різними суб'єктами в конкретних територіях у напрямі дослідження і розвитку технологій та інновацій. Кластери виконують функції розподілу прийнятих економічних рішень; механізму проведення таких рішень у дію; проєктних ініціатив, що мобілізують приватно-державні зусилля на покращення безпосередньо структури економічного середовища. Для кластерної політики вони є динамічним інструментом для розробки та просування стратегічних напрямів галузевої спеціалізації, а кластерна політика виступає як система державних гарантій із підтримки кластерних ініціатив.

Кластери мають гнучку стратегію, що надає їм можливість оптимізувати витрати та підвищувати ефективність діяльності, своєчасно реагувати на стратегічні виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Кластерний підхід сприяє підвищенню рівня прозорості та керованості регіональних економічних процесів. У разі успішного функціонування та розвитку кластери стають центрами тяжіння інвестицій, кращих кадрових ресурсів і супутніх послуг [16, с. 159].

Сьогодні кластерні стратегії економічного розвитку широко використовуються у всьому світі. Формуючи кластерну політику, державні органи розвинених країн світу виступають за широку класифікацію кластерів з метою включення до них максимально більшої кількості фірм [15, с. 2].

Сучасні промислові кластери є якісно новим просторовим утворенням у національному господарстві, що сприяє розвитку партнерства між суб'єктами господарювання, владою та наукою. Досвід успішного функціонування промислових кластерів у розвинених країнах світу актуалізує необхідність їх створення в Україні [17, с. 117].

Таким чином, кластери є платформою для співпраці між різними суб'єктами в конкретних територіях в напрямі дослідження і розвитку технологій та інновацій.

Світова практика надає різні інструменти і форми реалізації кластерного підходу. Розвиток європейських кластерів відбувається в контексті європейської стратегії розумної спеціалізації, тож залучення європейської моделі кластеризації для інноваційно-виробничого розвитку української промисловості є ще од-

ним логічним кроком в євроінтеграційному напрямі [20, с. 107].

Закордонний досвід показує, що кластерний підхід визнається як дієва політика підвищення конкурентоспроможності регіональних і національних економік. Діяльність з реалізації кластерного підходу може бути позначена як кластеризація і являти собою комплекс організаційно-економічних заходів, державних і громадських інститутів щодо асоціації підприємств у кластери та встановлення між ними неформальних відносин і мережевої співпраці [21, с. 191].

Досвід Європейських країн свідчить про доцільність створення саме організацій управління кластерами, які забезпечують управління кластерами, чіткий розподіл ролей та визначають основні шляхи та можливості розвитку. У європейських країнах, особливо на регіональному рівні, підтримка кластерів часто пов'язана з регіональними інноваційними стратегіями або стратегіями інтелектуальної спеціалізації.

Багато з тих проблем, які вирішуються в ЄС є актуальними й в Україні, тому досвід формування та реалізації регіональної політики в ЄС є важливим при пошуку шляхів вирішення національних проблем регіонального розвитку [11, с. 198].

Відаючи належне утворювальному потенціалу кластерів, можна констатувати, що українська сьогоденність далека від того, що ми маємо можливість спостерігати в індустріально розвинених країнах. Хтось пояснює це нерозвиненим інституціональним підґрунтям (ми б сказали, його відсутністю). Інші дорікають колегам по цеху за неухвалене ставлення до проблеми. Є претензії й до бізнесу, який мав би проявляти найбільшу зацікавленість у зростанні своєї ефективності завдяки застосуванню прогресивних форм підкріплення корпоративних потенціалів [14, с. 74].

Тому наша держава повинна розуміти, що міжнародна конкурентоспроможність кластерів вважається ключовим елементом підтримки та подальшого розвитку конкурентоспроможності економіки країни в глобальному контексті. Значна роль надається не лише створенню кластерів, а саме розробці та створенні досконалих, конкурентоспроможних на міжнародному рівні кластерів, які матимуть вплив на національну економіку.

Держава повинна приділяти значну увагу питанням розробки кластерної політики. Для розробки ефективної сучасної кластерної політики потрібно провести глибоке досліджен-

ня економіки регіонів з метою виявлення галузей спеціалізації, перспективних для формування та розвитку кластерів, адже не всі галузі можуть стати базовими для формування кластерів. Перспективи реалізації кластерної політики залежать від стратегічно важливих національних та регіональних проєктів з участю кластерів, капітальних інвестицій за рахунок коштів бюджетів різних рівнів та створення умов для ефективного супроводження інвестиційних проєктів. Результатом вітчизняних стартапів можуть стати кластерні об'єднання. Тому кластерна політика допомагає стимулювати інновації та стартапи, підтримуючи розвиток кластерних ініціатив, щоб допомогти вийти на світові ринки, співпрацюючи з іншими стейкхолдерами.

Під час визначення концептуальних основ реалізації кластерної політики в умовах трансформаційної економіки доцільно розглянути визначення категорії "кластерна політика" в дослідженнях різних науковців. На думку Ю.О. Ульянченко, кластерна політика пропонує новий погляд на розвиток національної економіки, економіки регіону або міста, а також розкриває нові ролі компаній, уряду, регіональних органів управління та інших організацій, які прагнуть до підвищення конкурентоспроможності економіки країни або регіону як основи для подальшого підйому рівня життя населення [18].

М.О. Панкова пропонує розглядати кластерну політику як систему державних заходів і механізмів підтримки кластерів, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності регіонів, підприємств, що входять у кластер, а також забезпечують впровадження інновацій. Кластерна теорія є однією з сучасних економічних теорій регіонального економічного розвитку, яка вже використовується різними країнами і довела свою ефективність на практиці [13, с. 38–39].

О.А. Чупайленко та В.Ю. Бєро вважають, що Україна повинна зосередитись на інструментах підвищення стійкості та конкурентоспроможності національного бізнесу. Серед таких інструментів вагоме місце займає кластерна політика, успішне ведення якої позитивно вплине на створення, розвиток та підтримку кластерів. Економіка, що розвивається на основі кластерів, є конкурентоспроможною та інвестиційно привабливою і забезпечує високі рівень та якість життя населення [7, с. 10].

Під час формування економічної політики держави кластерна політика повинна враховувати досвід розповсюдження нових виробничих

мереж в регіонах України, розробити відповідне законодавче забезпечення кластерного процесу. Важливо налагодити взаємозв'язок між кластерами та інфраструктурними установами.

Основним результатом реалізації кластерної політики має бути підвищення конкурентоспроможності підприємств-учасників кластера та економіки країни в цілому.

Попри довгий період існування, кластерний рух в Україні є слабо організованим на національному рівні й зростає радше стихійно. Досить тривалий шлях свого розвитку пройшли мережеві відносини в економіці. З появою нових можливостей мереж, відбуваються етапи розвитку в економіці, які властиві різним періодам часу [10, с. 188].

Стан економіки країни є досить складним, невірноваженим і, не зважаючи на ряд виконаних реформаційних заходів державної політики, ця ситуація залишається в транзитивному стані [8, с. 11].

Причинами такої ситуації є насамперед стан політичної нестабільності в державі, що збільшує ризик будь-якої діяльності; невпевненість у довгострокових кредитах та високі банківські ставки; зниження державного фінансування інноваційного розвитку, недостатність власних коштів підприємств, послаблення взаємозв'язків науки та виробництва [9, с. 124].

Ця думка авторів є слушною, тому що концепція кластерної політики України залежить від стану справ в економіці нашої держави.

У кластерній політиці взаємопов'язані промислова, регіональна політики, політика підтримки малого бізнесу, по залученню іноземних і внутрішніх інвестицій, інноваційна, науково-технічна, освітня та інші політики. Реалізація кластерної політики має на увазі проведення заходів, спрямованих на усунення перешкод, що заважають встановленню взаємовигідних зв'язків між учасниками кластера. Органи влади грають провідну роль у процесах кластеризації, зокрема, у формуванні інфраструктури для потреб кластера, а також безпосередньо впливають на чинники конкурентоспроможності. Державна кластерна політика реалізується з метою удосконалення існуючих кластерів або у сфері розвитку кластерів, що знаходяться на початковій стадії. Існують інструменти, придатні для реалізації цілей кластерної політики, проте, в силу унікальності кластерів, складно виділити універсальні підходи [6, с. 27].

Динамізм суспільних процесів, у тому числі й економічних, примушує уряд та підприємців

Таблиця 1. SWOT-аналіз напрямів розвитку впровадження кластеризації економіки

Сильні сторони	Слабкі сторони
Використання конкурентних переваг регіону. Загальне економічне зростання та розвиток міст-агломерацій, що утворюються під впливом кластеризації. Прискорене нарощування інфраструктурного та кадрового потенціалу. Конкурентна вартість праці. Швидка адаптація до нових потреб ринку. Розвиток мережі конкурентоспроможних постачальників і сервісних організацій, включаючи малі та середні підприємства. Взаємодія бізнесу, влади, громадськості та науки	Відсутність нормативно-правового забезпечення функціонування кластерів. Недостатнє належне фінансового забезпечення кластерного розвитку. Відсутність досвіду кластеризації. Відсутність доступу до сучасних методів управління, у тому числі обліком витрат, та спеціальних знань. Відсутність ведення повного та детального обліку кластерів. Повільність наукових досліджень. Державні органи в сфері кластерної політики відсутні. Наявність диспропорцій регіонального розвитку. Відсутність підтримки виходу на висококонкурентні міжнародні ринки
Можливості	Загрози
Підвищення продуктивності праці. Збільшення обсягів виробництва. Надходження до місцевих бюджетів. Формування нових компаній і створення нових робочих місць. Зростання інноваційного потенціалу регіону. Формування конкурентних переваг, що сприяють залученню вітчизняних та іноземних інвестицій. Задоволення потреб територіальних громад. Впровадження найкращих доступних технологій використання новітнього обладнання. Підтримка створення кластерів з боку держави	Карантинні обмеження у зв'язку з епідемією COVID-19. Зниження внутрішнього попиту та суттєве послаблення зовнішнього попиту на товари українського експорту. Повільне відновлення економіки. Прискорення інфляції. Збільшення відтоку трудових кадрів (включно з робочими спеціальностями) за кордон. Недостатність державної підтримки

Джерело: розроблено авторами.

усіх рівнів постійно замислюватися над сучасними ринковими тенденціями та їх можливими наслідками для результатів ведення бізнесу, а також над змінами в управлінні, яких вимагає передбачення та реакція на зазначені тенденції [5, с. 33].

Протягом останніх років кластеризації приділяється багато уваги у регіональній економічній політиці України. Зокрема, створення та розвиток кластерів визнано одним з найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів. Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки зазначено, що забезпечення всебічного сприяння реіндустріалізації агломерацій та великих міст на основі інновацій (техніки та технологій) вищих технологічних устроїв, формування міських та регіональних економічних кластерів, що спрямовано на ефективне використання ресурсів території, її комплексний розвиток та становлення інноваційної економіки держави [2]. У Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014—2024 рр. визначено, що од-

ним зі способів реалізації програми є розроблення та виконання програм інтеграції суб'єктів малого і середнього підприємництва в національні та міжнародні інноваційні і технологічні кластери. У зазначеній програмі також підкреслено, що потребує визначення на законодавчому рівні таке поняття як кластеризація [4].

Прийняття Національної економічної стратегії на період до 2030 року стало значною підтримкою стратегічного курсу держави в економічній сфері, послідовна реалізація якої дасть змогу сформувати конкурентоспроможні умови для бізнесу та інвестицій; стимулювати розвиток інновацій й модернізацію секторів економіки для забезпечення їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку [3].

О.М. Паливода слушно зазначає, що саме кластерні мережі стають тим середовищем, в якому технології формування партнерських взаємозв'язків на основі довіри дістають можливість розвиватися та вдосконалюватися. Успішно діючі кластери — це, насамперед, осередки формування взаємовідносин, які будують-

ся на вмінні знаходити спільні інтереси та на основі їх спільної реалізації отримувати додаткові економічні вигоди [12, с. 108].

Для держави важливо обумовити розвиток кластерних процесів, створивши умови малим та середнім підприємствам для об'єднання в кластер. На основі SWOT-аналізу виявимо логічні зв'язки між внутрішніми (сильні та слабкі) сторони та зовнішніми (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для впровадження кластеризації.

Під час визначення сильних та слабких сторін впровадження кластеризації економіки можна зазначити, що макроекономічний прогноз для України не дуже втішний. За прогнозами аналітиків, економіка в реальному вираженні повернеться на докризовий рівень, а у 2022—2023 роках почне поступове зростання.

Утім, відновлення не буде однорідним. У галузевому розрізі посилюється роль торговельного сектору, який вже нині перевищує докризові показники, а суттєвого перевищення очкують від галузі інформаційних технологій і телекомунікацій. Водночас промисловість, транспорт та готельно-ресторанна галузь так і не зможуть повноцінно відновитися цього року.

Більшість кластерів в Україні працює саме у цих галузях. Основними ризиками для розвитку кластерів є карантинні обмеження у зв'язку з епідемією COVID-19, які призвели до повільного відновлення економіки, прискорення інфляції, зниження внутрішнього попиту та суттєвого послаблення зовнішнього попиту на товари українського експорту. Значним ризиком для кластеризації є недостатність державної підтримки. Кластеризація економіки слабо підтримується державою, хоча кількість кластерів в Україні зростає. Відсутність нормативно-правового забезпечення функціонування кластерів призвело до того, що на сьогодні кластеризація недостатньо закріплена у законодавстві України, поняття кластер відсутнє в законах України. Так, Господарський кодекс України передбачає різні організаційно-правові форми об'єднань підприємств, а саме: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємств тощо). Якщо порівнювати ці форми об'єднань підприємств з такою формою об'єднання як кластер, то можна зробити висновок, що кластер може бути окремою формою об'єднання підприємств. Тому доцільно доповнити Господарський кодекс України новою організаційно-правовою формою об'єднань підприємств —

кластери. Також потрібно розробити та ухвалити Концепцію кластерної економіки в Україні. Вона має визначити організаційно-технічні та методологічні аспекти діяльності кластерів в Україні та розробити узагальнений механізм реалізації заходів державної політики розвитку кластерів на місцевому рівні. Зокрема, забезпечення відповідної інфраструктури, розробка та запровадження інформаційних реєстрів і баз, стимулювання інвестицій.

Так, відсутність узагальненої статистичної інформації щодо вітчизняних кластерів, контролю якості функціонування діючих кластерів, ініціатора прийняття програми кластерного розвитку вказує на те, що державні органи у сфері кластерної політики майже відсутні. Немає державного органу, який би зміг координувати кластерну політику в державі. Доцільно передбачити створення Кластерної палати України, як професійної самоврядної організації, яка забезпечуватиме реалізацію значної частки функцій з регулювання професійної діяльності кластерів та сприятиме підвищенню ефективності використання фінансових та матеріальних ресурсів, активізації інвестиційних процесів. Також створення такої організації надасть можливість розвитку комунікаційно-координаційних зв'язків організаційного й інформаційного спрямування між учасниками кластера [7, с. 12].

ВИСНОВКИ

В умовах кластеризації економіки в Україні має бути розширений підхід до удосконалення кластерної політики держави. Від того, наскільки усвідомлюється необхідність формування нової промислової політики, заснованої на кластеризації економіки, залежить забезпечення ефективного розвитку економіки України та розбудови інноваційної моделі у промисловості, що визначено цілями застосування кластерного підходу.

У таких умовах створення сприятливого макроекономічного, інформаційного та нормативно-правового середовища для розвитку кластеризації економіки має пріоритетний напрям.

Ситуація з розв'язанням проблем кластерної політики потребує системного вирішення. Кластерна політика повинна отримати можливість впровадження додаткових інструментів підтримки кластерів, щоб мати на сьогодні найбільший вплив на економічне зростання в країні. Завдяки стимулюючим заходам кластерна політика зможе впливати на реалізацію стратегічно важливих національних та регіональних проєктів, активізувати інноваційну діяльність,

фінансування та інвестування кластерів. Тенденції до зростання потенціалу кластера та його конкурентоздатності під час зростання економіки та поліпшення настроїв бізнесу є перспективами реалізації кластерної політики України.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки" від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#>
3. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2021-%D0%BF#Text>
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014—2024 роки" від 28 серпня 2013 р. № 641-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80#Text>
5. Білик Р.С. Особливості розвитку інноваційного середовища в Україні в умовах глобальної конкуренції. Вісник Дніпропетровського університету. 2015. № 23. С. 27—35.
6. Васильківський Д.М., Войнаренко М.П., Нижник В.М. Кластерна політика як чинник підвищення ефективності функціонування соціально-економічних систем. Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 25—30.
7. Гласов П.В. Кластеризація економіки як ефективний механізм управлінського обліку витрат підприємств. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2018. № 14. С. 4—12.
8. Глізнуца М.Ю. Визначення складових та оцінка інноваційного потенціалу регіону. Технологічний аудит і резерви виробництва. 2016. № 3/5 (29). С. 11—14.
9. Григорук П.М., Хрущ Н.А. Інтегральне оцінювання рівня та динаміки інноваційного потенціалу регіону. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. № 3. С. 109—129.
10. Кіт Л.З. Еволюція мережевої економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 3 (2). С. 187—194.
11. Кизим М.О., Хаустова В.Є., Козирєва О.В. Еволюція регіональної політики в Європейському Союзі. Науковий вісник Полісся. 2017. № 4 (1). С. 189—200.
12. Паливода О.М., Карпенко О.О. Соціальні ефекти функціонування регіональних кластерів в економіці: механізми формування та підходи до розрахунку. Бізнес Інформ. 2017. № 3. С. 103—108.
13. Панкова М.О. Кластерна політика як інструмент стратегічного менеджменту. Вісник Дніпропетровського університету. 2012. № 6 (2). С. 38—43.
14. Парсяк В.Н., Жукова Е.Ю. Економіко-правові обриси кластера суднобудівних підприємств Миколаївщини. Причорномор. екон. студії. 2020. Вип. 52, Ч. 2. С. 73—80.
15. Потапенко Т.П. Роль та місце інновацій у процесах кластеризації. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. 2018. № 1. С. 67—76.
16. Ринейська Л.С. Кластери в сучасній світовій економіці. Ефективна економіка. 2016. № 5. С. 1—3.
17. Самійленко Г.М. Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективи практичного впровадження. Проблеми та перспективи економіки та управління. 2019. № 1. С. 155—165.
18. Станасюк Н.С. Формування промислових кластерів як перспективний напрям розвитку промислового потенціалу. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2016. № 851. С. 110—117.
19. Ульянченко О.Ю. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації / О. Ю. Ульянченко // Державне будівництво — 2010. — № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua>
20. Чупайленко О.А., Бєро В.Ю. Розширення функцій інноваційних кластерів в Україні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2013. № 5. С. 9—16.
21. Шевцова Г.З., Швець Н.В. Кластеризація хімічної промисловості: європейський досвід та уроки для України. Бюлетень економічної науки України. 2017. № 2 (33). С. 103—109.
22. Шпак Ю.В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України. Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2 (25). С. 187—191.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15> (Accessed 29 may 2021).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021—2027", available

at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-n#/>

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 29 may 2021).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Order "On approval of the Concept of the National program for the development of small and medium enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80#Text> (Accessed 29 may 2021).

5. Bilyk, R.S. (2015), "Features of the development of innovation environment in Ukraine in conditions of global competition", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*, vol. 23, pp. 27—35.

6. Vasylykivsky, D.M. Voynarenko, M.P. and Nyzhnyk, V.M. (2017), "Cluster policy as a factor in improving the efficiency of socio-economic systems", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1, pp. 25—30.

7. Glasov, P.V. (2018), "Clustering of the economy as an effective mechanism for management accounting of enterprise costs", *Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku*, vol. 14, pp. 4—12.

8. Gliznutsya, M.Y. (2016), "Identification of components and assessment of the innovation potential of the region", *Tekhnolohichnyj audyt i rezervy vyrobnytstva*, vol. 3, pp. 11—14.

9. Grigoruk, P.M. and Khrushchev, N.A. (2016), "Integral assessment of the level and dynamics of innovation potential of the region", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 3, pp. 109—129.

10. Kit, L.Z. (2014), "Evolution of network economy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 187—194.

11. Kizim, M.O. Khaustova, V.E. and Kozyreva, O.V. (2017), "Evolution of regional policy in the European", *Naukovyj visnyk Polissia*, vol. 4, pp. 189—200.

12. Palivoda, O.M. and Karpenko, O.O. (2017), "Social effects of functioning of regional clusters in economy: mechanisms of formation and approaches to calculation", *Biznes Inform*, vol. 3, pp. 103—108.

13. Pankova, M.O. (2012), "Cluster policy as a tool of strategic management", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*, vol. 6, pp. 38—43.

14. Parsyak, V.N. and Zhukova, E.Y. (2020), "Economic and legal outlines of the cluster of shipbuilding enterprises of Mykolayiv region", *Prychornomor. ekon. studii*, vol. 52, pp. 73—80.

15. Potapenko, T.P. (2018), "The role and place of innovation in clustering processes", *Visnyk*

Skhidnoievropejs'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu, vol. 1, pp. 67—76.

16. Rineyska, L.S. (2016), "Clusters in the modern world economy", *Effective Economics*, vol. 5, pp. 1—3.

17. Samylenko, G.M. (2019), "Cluster structures of regions of Ukraine: theoretical aspects, problems and prospects of practical implementation", *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1, pp. 155—165.

18. Stanasyuk, N.S. (2016), "Formation of industrial clusters as a promising area of industrial potential", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*, vol. 851, pp. 1—45.

19. Ulyanchenko, O. Y. (2010), "Methodological principles of cluster policy formation in the conditions of globalization", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 2, available at: <http://www.kbua-pa.kharkov.ua>. (Accessed 30 may 2021).

20. Chupaylenko, O.A. and Bero V.Y. (2013), "Expansion of functions of innovation clusters in Ukraine", *Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku*, vol. 5, pp. 9—16.

21. Shevtsova, G.Z. and Shvets, N.V. (2017), Clustering of the chemical industry: European experience and lessons for Ukraine", *Biuletent' ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 103—109.

22. Shpak, Y.V. (2020), "Cluster approach in the management of territorial development of Ukraine", *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannya*, vol. 2, pp. 187—191.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 339.7:336.02(477) (043.5)

Г. Т. Михальчинець,
старший викладач кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет
ORCID ID: 0000-0003-1109-5896

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.65

МОДЕЛЮВАННЯ СЕКТОРАЛЬНОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Н. Mykhalchynets,
Senior Lecturer of the Department of economics and finance, Mukachevo State University

MODELING OF THE SECTORIAL PERFORMANCE OF THE FINANCIAL MARKET

Метою статті є характеристика особливостей моделювання секторальної результативності фінансового ринку за змістом динамічного програмування із використанням задач оптимального розподілу інвестицій. Відповідно до цього завданнями дослідження є: 1) виділення комбінаторики відтворення покрокового процесу змін результативності обертання фінансових активів; 2) виділення базового змісту класичних моделей динамічного програмування; 3) формуванні базису відтворення моделі секторальної результативності із використанням задач оптимального розподілу інвестицій. За результатами дослідження констатовано, що значення секторальної результативності фінансового ринку залежить від періоду у часі або від декількох періодів у часі. Її вимірювання має бути реалізоване у динамічних, програмованих моделях, що відтворюють покроковий процес зміни за секторною структурою та за властивими їм секторальними множинами. Однак враховуючи, що результативність, як цільова функція, часові та інші обмеження за нею, або ж і перше, і друге одночасно, характеризуються нелінійними залежностями, базисом відтворення таких моделей мають бути множинні секторальні диференціальні рівняння. Водночас нами виділено наступний базовий зміст класичних моделей динамічного програмування: 1) кожний крок імітації зміни об'єкту здійснюється з врахуванням усіх наслідків у майбутньому; 2) імітування багатокрокового процесу пов'язане зі змінною управління, яку слід добирати окремо до кожного кроку, крім останнього; 3) змінна управління — це штучна змінна, за допомогою якої задаються параметри налаштувань зміни об'єкту. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у формуванні розширених описів змін секторальної ефективності та поведінки агентів фінансового ринку щодо секторальних множин у будь-який довільний змінний момент часу.

The importance of the sectorial performance of the financial market depends on a period in time or on several periods in time. Therefore, its measurement should be implemented in specific dynamic programmable models, in dynamics reproduce a step-by-step process of change by sector structure and with their respective sectorial sets. However, given that performance, such as the target function, time, and other limitations thereof, or both, are characterized by nonlinear relationships, the basis of replication of such models should be multiple sectorial differential equations (or dynamic programming equations). The purpose of the study is to characterize the features of modeling the sectorial performance of the financial market in terms of the content of dynamic programming using the tasks of optimal investment allocation. According to the study purpose, the objectives of the study are: 1) to highlight the combinatory reproducing the step-by-step process of changes in the rotation performance of financial assets; 2) to highlight the basic content of classical dynamic programming models; 3) establishing a model replication framework using optimal investment allocation objectives. The study found that the importance of sectorial performance in the financial market depends on a period or on several periods in time. Its measurement should be implemented in dynamic, programmable models that reproduce a step-by-step process of change by sector structure and with their sectorial sets. However, given that performance, such as the target function, time, and other limitations thereof, or both, are characterized by nonlinear relationships, the basis of replication of such models should be multiple sectorial differential equations. In doing so, we have identified the

following basic content of classical dynamic programming models: 1) each step of simulation of a change in an object is performed with all the consequences in the future 2) simulation of a multistep process involves a management variable, which should be selected separately for each step except the last one; 3) a control variable is an artificial variable that sets the settings for changing an object. The prospects for further research in this area lie in the development of extended descriptions of changes in sectorial efficiency and behavior of market agents across sectorial sets at any arbitrary time variable.

Ключові слова: модель, динамічне програмування, задача оптимального розподілу інвестицій, рівняння стану, рівняння розподілу.

Key words: model, dynamic programming, optimal investment allocation problem, state equations, distribution equations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Значення секторальної результативності фінансового ринку залежить від періоду / кількох періодів у часі. Її вимірювання має бути реалізоване у конкретних динамічних, програмованих моделях, що відтворюють покроковий процес зміни за секторною структурою та за властивими їм секторальними множинами. Однак враховуючи, що результативність, як цільова функція, часові та інші обмеження за нею, або ж і перше, і друге одночасно, характеризуються нелінійними залежностями, базисом відтворення цих моделей мають бути множинні секторальні диференціальні рівняння або рівняння динамічного програмування.

У зв'язку з тим, що така модель має імітувати (відтворювати) секторальну результативність операцій з різними фінансовими активами, всі множинні секторальні диференціальні рівняння, у похідних з початковими умовами, мають забезпечувати їх розподіл. Мова йде про розподіл до моменту, віддаленого від чергового, однак переобчисленого на такий проміжок часу, якому властиве досягнення значень функції Беллмана (максимального та мінімального) [3, с. 50].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій ґрунтується на працях Зайдона З., Вейя В., Хонглейя Х. Гамільтона [9], Картера, М.В., Прайса, С.С., Рабаді Г. [5], Кравчишина В., Медковського М., Мельника Р. [3]. Цінність окреслених праць у тому, що у них не просто започатковано, а й наочно представлене розв'язання проблеми з моделювання секторальної результативності фінансового ринку. Водночас у більшості моделювання реалізується коштом

побудови рівнянь динамічного програмування зі змінними щодо кількості гравців та кількості варіантів ефективних вкладень. Відтак саме на окреслені праці спирається автор. За цією конструкцією результативність, як цільова функція, часові та інші обмеження за нею знаходяться у нелінійних залежностях. Відтак пошук ефективності має реалізуватися за змістом динамічного програмування із використанням задач оптимального розподілу інвестицій, що ґрунтуються на функціях Беллмана та методах прямого й зворотного прогону даних рівнянь. Саме вирішенню завдань адаптації задач оптимального розподілу інвестицій до потреб моделювання секторальної результативності фінансового ринку присвячена стаття. Відтак базисом дослідження стали класичні наукові праці Модільяні Ф., Міллера М. [8] та Марковіць Х. [7].

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є характеристика особливостей моделювання секторальної результативності фінансового ринку за змістом динамічного програмування (із використанням задач оптимального розподілу інвестицій). Відповідно до цього, завданнями дослідження є: 1) виділення комбінаторики відтворення покрокового процесу змін результативності обертання фінансових активів; 2) виділення базового змісту класичних моделей динамічного програмування; 3) формуванні базису відтворення моделі секторальної результативності із використанням задач оптимального розподілу інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Виділення комбінаторики відтворення покрокового процесу змін результативності обер-

Таблиця 1. Особливості набуття моделлю секторальної результативності рис імітаційності для "програвання" схем реагування фінансового ринку на нову інформацію

Риси	Особливості у формуванні параметрів	Особливості імітаційності
Множинності імітації	Формування за кожним сектором у розрізі секторних множин результативності фінансового ринку	Полягає в створенні таблиці диференціальних параметрів, яка максимально характеризує всі секторні множини
Індивідуальності імітації	Передбачають наслідування покрокового процесу зміни результативності у часі	Вся послідовність змін відбивається в окремому диференціальному рівнянні. Це дозволяє прискорювати програвання процесу змін або заміняти його
Адаптивності імітації	Передбачають спроможність пристосування до мінливості, наслідування змін результативності	Передбачають відтворення їх пристосувань до значень параметрів стану e^k та дії змінної управління u^k
Детермінованості імітації	Передбачають оперування конкретними числовими виразами крокового процесу змін та їх обмежень у рівняннях стану	Рівняння відтворюють умови зміни результативності за кожним кроком обертання активів за безліччю припустимих управлінь (D_k)
Варіаційності імітації	Передбачають введення її показників для кожного кроку та сумарних. При цьому забезпечується побудова ескізів: 1) з накладенням на об'єкти ескізу різних варіантів, щодо умов змін на майбутнє; з накладення обмежень у вигляді системи рівнянь, що визначають залежності між параметрами.	Показники рівнянь відтворюють умови можливих змін $f_k(e^{k-1}, u^k)$ за варіантності еволюції кожної секторної множини з поточного в деякий кінцевий стану (F)
Прогностичності імітації		Введення умов максимуму показника результативності секторної множини від k -го кроку до кінця процесу $F * k(e^{k-1})$ та умов, що оптимальні для керування зміною показника на k -му кроці $u^k * (e^{k-1})$
Еволюційності (історичності) імітації	Кожне рівняння стану розвивається по своїй послідовності подій (ітерацій)	Кожне рівняння стану розвивається по своїй послідовності подій (ітерацій), що залежить не від модельного часу, а від досягнення результативності, що дорівнює полярній функції Беллмана

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 50; 2; 1, с. 88—96].

тання фінансових активів, доцільно здійснювати за напрямками:

1) валютного ринку, за секторними множинами диференціальних рівнянь формування курсових різниць у похідних з початковими умовами розподілу до функції Беллмана;

2) депозитного ринку за секторними множинами диференціальними рівняннями формування грошових протоків від відсотків за засобами нагромадження або від акумулювання, використання залучених засобів нагромадження у похідних;

3) кредитного ринку за секторними множинами диференціальними рівняннями формування грошових протоків від циркуляції кредитних ресурсів;

4) ринку цінних паперів за секторними множинами диференціальними рівняннями формування номінальних грошових протоків та

притоків від відсотків до функції Беллмана;

5) ринку похідних фінансових інструментів за секторними множинами диференціальними рівняннями купівлі/продажу активів за фіксованою ціною або перекриття ризиків зміни курсу активу до функції Беллмана.

Відповідно до змісту відтворення покрокового процесу змін результативності обертання фінансових активів виділено наступний базовий зміст класичних моделей динамічного програмування: 1) кожний крок імітації зміни секторальної результативності має здійснюватися з врахуванням усіх наслідків у майбутньому [3, с. 50; 6; 7]; 2) імітування багатокрокового процесу пов'язане зі змінною управління (яку слід добирати окремо до кожного кроку, крім останнього) [1, с. 88—96; 2]; 3) змінна управління має бути представлена як штучна похідна, за допомогою якої задаються параметри зміни об'єкту [2; 1]. За окресленим базовим міс- том моделей динамічного

програмування можна сформулювати задачу моделювання — як процес з отримання максимально точної імітації зміни всієї сукупності прийнятних управлінь, які трансформують результативність фінансового ринку за всіма його секторами та максимізують цей показник. Це досягається шляхом розв'язання окресленої задачі через параметризацію результативності фінансового ринку за її секторальними множинами, за напрямками множинності, індивідуальності, адаптивності, детермінованості, варіаційності, прогностичності, еволюційності. Параметризація призводить до набуття моделлю досліджуваного об'єкта рис імітації (табл. 1), які дозволяють "програвати" різні схеми реагування на нову інформацію.

Фактично вирішення окреслених завдань потребує відтворення n -крокового процесу змін результативності за секторними множи-

нами фінансового ринку. Це доцільне шляхом розбиття їх на покрокові субзадачі, які можливі за еволюції сегменту з поточного в деякий кінцевий стану.

Під час формування базису відтворення моделі, слід враховувати: саме рівняння стану; ітерації рівняння стану до функції Беллмана (за досягнення якого має забезпечуватися принцип відсутності післядії). Процес моделювання запускається та корегується за змістом: 1) функції оптимального управління її стану у рівняннях стану (які є основними); 2) функції оптимального управління її стану у рівняннях розподілу (які є допоміжними). Зокрема, за змістом функції оптимального управління її станом, у рівняннях стану реалізується відтворення змін секто-

Таблиця 2. Особливості відтворення секторальної результативності фінансового ринку

Базовий сектор	Умови відтворення n -крокового процесу змін результативності у рівняннях стану до функції Беллмана	Обмеження процесу змін
Валютний ринок	Похідні з умовами розподілу (зокрема, за доступними активами, варіантами здійснення операцій)	функція управління станом функція Беллмана
	Багатомірна матриця, за якою здійснюється формування результативних рівнянь, їх функцій з вхідними елементами. Функції є сумами курсових різниць на кожному кроці.	
	Послідовне розв'язування крокових завдань пошуку функції курсових різниць для будь-якого n .	
	Управління курсовими різницями u_k на k -му кроці	
Депозитний та кредитний ринок	Похідні з умовами розподілу (за кількістю грошових притоків, варіантів акумулювання та використання залучених засобів або циркуляції кредитних ресурсів).	функція управління станом функція Беллмана
	Багатомірна матриця, за якою здійснюється формування результативних функцій грошових потоків за вхідними елементами. Функції представляються як суми курсових різниць на кожному часовому кроці.	
	Послідовне розв'язування крокових завдань пошуку функції грошового притоку для будь-якого n .	
	Управління грошовими притоками u_k на k -му кроці.	
Ринок цінних паперів та похідних фінансових інструментів.	Похідні з умовами розподілу (за кількістю доступних номінальних грошових притоків, притоків від відсотків, притоку від купівлі-продажу активів або перекриття ризиків);	функція управління станом функція Беллмана
	Багатомірна матриця, за якою здійснюється формування результативних функцій грошових потоків за вхідними елементами пулу цінних паперів/похідних фінансових інструментів. Функції мають вигляд суми номінальних грошових притоків, притоків від відсотків, купівлі /продажу активів, перекриття ризиків зміни курсу активу	
	Послідовне розв'язування крокових завдань пошуку функції грошових притоків та притоків від відсотків для n .	
	Вибір управління грошовими притоками та притоками від відсотків u_k на k -му кроці.	

Джерело: сформовано на основі [5].

Таблиця 3. Особливості відтворення процесу розподілу потоків коштів за імітаціями відтворення змін секторальної результативності фінансового ринку

Базовий сектор	Умови відтворення n -крокового процесу змін результативності у рівняннях стану до функції Беллмана	Обмеження процесу змін	
		функції управління розподілом	функція Беллмана
валютного ринку; депозитного ринку; кредитного ринку; ринку цінних паперів; ринку похідних фінансових інструментів.	Похідні з умовами розподілу (за обсягом доступних вільних грошових коштів a_0 , що вивільнені та ефективність активів, що наявна). При цьому: 1) період перерозподілу розбивається на етапи k по роках, що нумеруються починаючи з першого; 2) кількість коштів, що виділяються для вкладення у кожний актив позначається через x_k і u_k ; 3) визначається загальна кількість коштів на кожному етапі (через рівняння перерозподілу)	Притоки коштів $f_n(y)$, на всіх етапах операції	Максимальне та мінімальне значення $g_n(y)$
	Багатомірна матриця, за якою здійснюється формування результативних функцій, визнає розмір коштів до повернення. Дія функції рівняння ґрунтується на імітації процесів вкладення коштів в актив на початку року та імітації притоків коштів у кіпці кожного року $f_n(y)$. У сумі ці притоки визначатимуть обсяг повернення $g_n(y)$ та кількість вільних коштів a_1 .		
	Послідовне розв'язування крокових завдань перерозподілу обсягу повернення $g_n(y)$ або кількості вільних коштів a_0		

Джерело: сформовано на основі [5].

Таблиця 4. Початковий алгоритмічний вигляд рівнянь стану та рівнянь розподілу у відтворенні секторальної результативності фінансового ринку

Рівняння	Початковий алгоритмічний вигляд до ітерацій	Роль у формуванні моделі
рівняння стану*	$\varepsilon^k = T_k(\varepsilon^{k-1}, u^k), k = 1, \dots, n$	повторне застосування за напрямками перетворень зі стану ε^{k-1} в стан ε^k за принципом оптимальності
рівняння розподілу*	$a^k = T_k(x_{k-1} + y_{k-1} - a_{k-1} - kx_k + ky_{k-1}, u^k), k = 1, \dots, n$ <i>n1, ...n – актив приносить $gn(u)$ на кроці x_k, n-й на кроці y_k, \dots</i> Загальний $gn(u)$ на k-ом кроці $kx_k + ky_k$.	

Примітка: ε^{k-1} та ε^k — початковий та кінцевий стан за множинами; u^k — дія управління на k-му кроці; $k = 1, \dots, n$ — крок з управління розподілом; a^k — обсяг доступних вільних грошових коштів.

Джерело: [5].

ральної результативності фінансового ринку. Особливості відтворення наведені у таблиці 2.

Зокрема, для початку моделювання умови розподілу похідних, для кожної секторної множини, задаються за сукупністю доступних активів (x_i) та результатами від їх обертання на ринку (f_1). Такі дані записуються у матриці, що має вигляд прямокутної таблиці чисел, за якими визначаються похідні рівнянь. За похідними:

1) імітується виконання умов відтворення крокового процесу обертання активу у секторальній множині; 2) визначається результативність певного сектору фінансового ринку на k-му кроці, яка під дією управління u^k переходить зі стану ε^{k-1} у стан ε^k . Такі перетворення прагнуть до пошуку оптимальності у межах рівнянь станів.

За змістом функції оптимального управління станом у рівняннях розподілу реалізується ілюстрування процесів можливого перерозподілу потоків коштів. Перерозподіл можливий за кожною секторальною множиною фінансового ринку. Однак це можливо, якщо

відома початкова кількість вільних коштів ε_0 , які мають розподілитися за секторною множиною (протягом n років) та між наявними у ній активами (залежно від змін їх ефективності). Особливості відтворення процесу розподілу потоків коштів, за імітаціями змін секторальної результативності фінансового ринку, наведено нами у таблиці 3.

Умови відтворення n-крокового процесу змін результативності (у рівняннях стану до функції Беллмана), за секторними множинами фінансового ринку, є такими:

1) результативність відбиватиме базове рівняння стану;

2) розподіл потоків коштів (за статикою результативності) відбиватиме рівняння розподілу.

Початковий алгоритмічний вигляд рівнянь стану та рівнянь розподілу (табл. 4), забезпечує формування лише статичних моделей. Вони не є детермінованими, оскільки їх значення отримуються в конкретний момент часу, крім того, ці значення не визначаються значеннями величин попередніх моментів часу.

Таблиця 5. Трансформований алгоритмічний вигляд для ітерацій рівнянь стану та рівнянь розподілу, що прагне до оптимального управління

Рівняння	Трансформований алгоритмічний вигляд для ітерацій	Роль у формуванні моделі
рівняння стану*	$F_{k+1} = \sum_{i=k+1}^n (\varepsilon^{i-1}, u^i) = F_{k+1}(\varepsilon^k, u^{k+1}, \dots, u^n)$, прагне до $\Gamma_{k+1}^*(\varepsilon^k)^{***}$	Реалізація здатності забезпечити оптимальне управління $F_{k+1}^*(\varepsilon^k) = \max_{u^{k+1}} F_{k+1}(\varepsilon^k, u^{k+1})$
рівняння розподілу/перерозподілу**	$F_{ak+1} = \sum_{i=k+1}^n (da^{i-1}, u^i) = F_{ak+1}(a^k, u^{k+1}, \dots, u^n)$, прагне до $\Gamma_k^*(a^k)^{***}$	Реалізація здатності забезпечити оптимальне управління $F_k^*(a^k) = \max_{u^k} y_k + F_{k+1}(a_{k+1})^i$

Примітка: u^{k+1}, \dots, u^n — первинні ітерації з управління результативністю або $u^{k+1} = (u^{k+1}, \dots, u^n)$ наступні ітерації з управління результативністю; ε^k — кінцевий стан; $k+1, \dots, n$ — ітерація; $\Gamma_{k+1}^*(\varepsilon^k)$ — показники ефективності управління результативністю секторальної множини фінансового ринку; $F_{k+1}^*(\varepsilon^k)$ — умовний максимум.

** u^{k+1}, \dots, u^n — n первинні ітерації з управління розподілом/перерозподілом коштів або u^{k+1} наступні ітерації з управління розподілом коштів; a^k — кінцева кількість вільних коштів; $k+1, \dots, n$ — ітерація (ітераційний крок); $F_{ak+1} = F_{ak+1}(da^k, u^{k+1}, \dots, u^n)$ — показники загального обсягу вільних коштів секторальної множини фінансового ринку; $F_k^*(a^k)$ — умовний максимум по притоках коштів $fn(u)$, на всіх етапах операції; — частка кількості коштів, що вивільнені за активом.

*** прагнення до оптимального управління у моделях, що формовані $u^{k+1} = (u(k+1), \dots, u^n)$ на кроках $k+1, \dots, n$.

Джерело: [5].

Таблиця 6. Алгоритм ланцюга запуску змін рівнянь стану та рівнянь перерозподілу у секторних множинах

Рівняння стану*	Ланцюг запуску змін	Результат
	$F_n^* = (\varepsilon^{n-1})$ $= \max_{uk} [f_n(\varepsilon^{n-1}, u^n)]$	створення ескізів зміни результативності
розподілу/перерозподілу**	$F_n^* = (a^{n-1})$ $= \max_{uk} [f_n(a^{n-1}, u^n)]$	створення ескізів перерозподілу коштів, вкладених в секторну множину. Ескіз особливо докладний, якщо відомі функції поквартального доходу і поквартального залишку вільних коштів

Примітка: * u^k — початкова змінна управління для рівняння стану результативності; u^n — змінна управління для інших ітерацій перетворення рівняння стану результативності; ε^{n-1} — рівняння стану за передньою ітерацією.

** u^k — початкова змінна управління для рівняння перерозподілу коштів секторних множин; u^n — змінна управління на ітерації; a^{n-1} — рівняння перерозподілу за передньою ітерацією.

Джерело: [5].

Виходячи з класичних рівнянь стану та розподілу коштів, за всіма секторними множинами, має здійснюватися багаторазове повторення математичних операцій із визначення ε^k та a^k . Це доцільне за напрямками їх перерозподілу або перетворень зі початкового стану ε_{k-1} у стан ε_k . Під час ітерацій важливо наблизитися до принципу оптимальності.

За перетворень рівнянь розподілу слід враховувати, що, a^k , крім обсягу доступних вільних грошових коштів, позначатиме кошти, які виділяються усіма активами на k -му етапі, відтак вони визначаються також залишком коштів, одержуваних на попередньому $k-1$ -му етапі.

Відтак оптимальне управління розподілом на кожному етапі буде орієнтуватися на вагові коефіцієнти доступних вільних грошових коштів за активами. Це важливе для реалізації здатності забезпечити оптимальне управління у моделях, що формовані.

Трансформований алгоритмічний вигляд для ітерацій рівнянь стану та рівнянь розподілу, що прагнуть до оптимального управління (табл. 5) забезпечує формування динамічних моделей, які відтворюють зміни модельованих об'єктів, які можуть відбутися з плином часу.

Трансформували алгоритмічний вигляд рівнянь, для ітерацій, отримаємо такі відтворення n -крокового процесу змін, які прагнуть до їх умовного максимуму.

Відтак базовим елементом (відтворення результативності фінансового ринку та розподілу вільних коштів, за секторні множини) є комбінаторні задачі вибору їх оптимального управління на k -му кроці, якщо відомі оптимальне управління u^{k+1*}, \dots, u^{n*} на наступних кроках $k+1, \dots, n$, максимальні значення показника результативності $F_{k+1}^*(\varepsilon^k)$ та $F_k^*(a_k)$ умовний максимум припливів коштів $f_n(u)$ від операцій на цих кроках. Разом з тим величини $F_{k+1}^*(\varepsilon^k)$ та $F_k^*(a_k)$ визначаються виключно ε^k та a^k для кроків $k+1, \dots, n$. Відтак аналітично процес формування

знань про [5]: 1) мінімальну та максимальну секторальні результативності визначає те, як стан ε^k залежить від управління u_k , за рівнянням стану або як $F_{k+1}^*(\varepsilon^k)$ залежить від u_k ; 2) мінімальний та максимальний обсяги повернення коштів, визначає те, як стан a^k залежить від управління u_k за рівнянням стану та як $F_k^*(a_k)$ залежить від u_k . Кожне таке значення є шуканим виразом функціонального рівнянням (або рівнянням Беллмана).

Відповідно до змісту та базових алгоритмів відтворення секторальної результативності фінансового ринку, констатовано, що вибірка даних в моделі починається з формування первинного рівняння стану. Це здійснюється за секторними множинами без перетворень зі стану ε_{k-1} в стан ε_k та за даними рівнянь з розподілу вільних коштів. Однак, саме імітації змін результативності та перерозподілу вільних коштів, у секторних множинах, запускають множинні ітераційні перетворення отриманих сукупностей значень: зі станів ε_{k-1} у стан ε_k , до досягнення умовного максимуму результативності; з розподілу a_{k-1} в розподіл a_k , до досягнення умовного максимуму за обсягом повернення коштів.

Загальна функціональність множинних моделей забезпечується через дію змінних управління результативністю та розподілом/перерозподілом u_k . Ці змінні, за сукупністю значень u^{k+1*}, \dots, u^{n*} , відбивають спосіб дій зі швидкого досягнення загального максимуму кожної окремої секторної множини від початкового ітераційного кроку k до кінцевого $k+1, \dots, n$.

Відтак дія кожної змінної, у множинних моделях, буде використана у якості елементу динамічної трансляції змін результативності та перерозподілу вільних коштів у секторних множинах. Це доцільне за схемою, відповідно до якої будується ланцюг запуску змін.

Ланцюг запуску змін керується за уніфікованим алгоритм, що однаково обчислюється у

Таблиця 7. Алгоритмічний зміст процедур переобчислень змінної управління u^k та передуючих їй значень зі стану ε_{k-1} в стан ε_k

Сервісна процедура	Виключення значень результативності до функції Беллмана	Алгоритм формування рекурентного співвідношення	Умовні позначення, що є частиною рекурентного співвідношення
прямої прогонки рівнянь стану	максимум береться за припустимим крокам від k до $k+1, \dots, n$	$f_0(x_0) = 0$ $f_j(x_j) = \max \{R_j(k_j) + f_{j-1}(x_{j-1})\}, j = 1, 2, 3,$ позаяк $c_j(k_j) = x_j - x_{j-1}$, отже, $x_{j-1} - x_j - c_j(k_j) \geq 0$ Звідки $c_j(k_j) \leq x_j$	$f1(x1)$ - максимальна результативність, отримана на етапі 1, при заданому значенні $x1$; $f2(x2)$ - максимальна результативність, отримана на етапах 1 і 2, при заданому значенні $x2$; $f2(x3)$ - максимальна результативність, отримана на етапах 1, 2, 3, при заданому значенні $x3$; $c_j(k_j)$ - останній ітераційний крок, що визначає максимум результативності;
зворотної прогонки рівнянь стану	максимум береться за кроками від k до $k+1, \dots, n$, виграти і умовні оптимальні управління $c_j(k_j) \leq y_j$	$f_3(y_3) = 0$ $f_j(y_j) = \max \{R_j(k_j) + f_{j+1}(y_j - c_j(k_j))\}, j = 1, 2, 3,$ де k_j , т.е. $c_j(k_j) \leq y_j$	$y1$ - обсяг вкладень/відтоків розподілених на етапах 1, 2, 3; $y2$ - обсяг вкладень/відтоків розподілених на етапах 2, 3; $y3$ - обсяг вкладень/відтоків розподілених на етапі 3; $f3(y3)$ - максимальна результативність на етапі 3, при заданому значенні; $f2(y2)$ - максимальна результативність на етапах 2, 3, при заданому значенні $y2$; $f1(y1)$ - максимальна результативність на етапах 1, 2, 3 при заданому значенні $y1$;

Джерело: сформовано автором на основі [5].

процесі всіх ітераційних перетворень рівнянь стану результативності та рівнянь перерозподілу коштів у моменти часу моделювання. Алгоритм ланцюга запуску змін рівнянь стану та рівнянь перерозподілу коштів у секторних множинах наведено у таблиці 6.

За логікою запуск ланцюга переобчислень змінної управління u^k здійснюватиметься на k -му ітераційному кроці, за яким досягається умовний максимум, який залежний від стану ε^k та обсягу a^k на початку k -го кроку. Оскільки серед всіх можливих в майбутньому станів для чергового кроку ітерації відбирається найбільшій події, $u^{k*} = u^{k*}(\varepsilon^{k-1})$ або $u^{k*} = u^{k*}(a^{k-1})$ — розглянуті як умовне оптимальне керування на k -му кроці, для якого змінна управління за алгоритмом прийме вигляд $k=n: F^*n+1=0$, що передбачає відсутність наступної ітерації ($n+1$).

Для полегшення переобчислень змінної управління u^{k*} та передуючих їй ітераційних перетворень рівняння стану зі стану ε_{k-1} в стан ε_k , та перерозподілу a_{k-1} в стан a_k , мають бути введені сервісні елементи ланцюга запуску змін. У якості таких сервісних елементів моделювання мають бути обрані про-

цедури динамічного програмування, які дозволяють виключити невідомі. Для цього ідеальними є процедури прямої та зворотної прогонки функцій рівнянь. Ці процедури здатні максимально знизити трудомісткість обчислень, коштом послідовного виключення невідомих за їх рекурентним співвідношенням.

Впровадження окреслених сервісних процедур доцільне за напрямками перетворень зі стану ε_{k-1} в стан ε_k . Це призведе до реалізації 2-х стадій перетворень: попередньої; остаточної.

Відповідно та таких особливостей, алгоритмічний зміст процедур переобчислень змінної управління u^{k*} та передуючих їй значень стану зі стану ε_{k-1} в стан ε_k , у межах алгоритмів, наведено у таблиці 7.

Зокрема, процедури сервісних переобчислень застосовуються у межах кожної з моделей динамічного програмування. Вони відтворюють зміни станів та перерозподілу з високою точністю. А саме: 1) у межах умовної оптимізації — ідентифікують умовні оптимальні виграти у результативності та від перерозподілу

вільних коштів, орієнтуючись на умовні оптимальні змінні керування для кожного кроку; 2) у межах безумовної оптимізації — ідентифікують оптимальні розв'язання вихідної задачі та \max (min) результативності та перерозподілу вільних коштів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Значення секторальної результативності фінансового ринку залежить від періоду у часі або від декількох періодів у часі. Її вимірювання має бути реалізоване у динамічних, програмованих моделях, що відтворюють по-кроковий процес змін за секторною структурою та за властивими їй секторальними множинами. Однак враховуючи, що результативність, як цільова функція, часові та інші обмеження за нею, або ж і перше, і друге одночасно, характеризуються нелінійними залежностями, базисом відтворення таких моделей мають бути множинні секторальні диференціальні рівняння. Нами виділено наступний базовий зміст класичних моделей динамічного програмування: 1) кожний крок імітації зміни об'єкту здійснюється з врахуванням усіх наслідків у майбутньому; 2) імітування багатокрокового процесу пов'язане зі змінною управління, яку слід добирати окремо до кожного кроку, крім останнього; 3) змінна управління — це штучна величина, за допомогою якою задаються параметри налаштувань зміни об'єкту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі подлягають у формуванні розширених описів змін секторальної ефективності та поведінки агентів фінансового ринку (щодо секторальних множин) у будь-який довільний змінний момент часу.

Література:

1. Дослідження операцій в транспортних системах: навч. посіб./ Андрейцев А.Ю., Вяла Ю.Е., Гейлик А.В., Клецка Т.С., Кліндухова В.М., Крюков М.М., Ляшко О.В., Чабак Л.М. — К.: ДУІТ, 2020. — 136 с.
2. Зленко Ю. Математична складова задач динамічного програмування / Ю. Зленко // Наукові записки молодих учених, 2018. — № 1. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1389>
3. Кравчишин В. Модифікація методу динамічного програмування при визначенні активного складу вітрової електричної станції /

В. Кравчишин, М. Медиковський, Р. Мельник // JCPEE., 2016. — Вип. 6 (2). — С. 83—90.

4. Осадча К.П. Аналіз методів розробки алгоритмів розв'язання математичних задач засобами мови Python / К.П. Осадча, О.В. Хромишев // Системи обробки інформації, 2016. — Вип. 2 (139). — С. 114—117.

5. Carter M.W., Price C.C., Rabadi G. Operations research: a practical approach, Boca Raton: CRC Press, 2019, 471 p.

6. Hamdy A. Taha. Operations Research: An Introduction 10th Edition, Boston: Pearson, 2017.

7. Markowitz H. MeanVariance analysis in portfolio choice and capital markets. — Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1990. — 387 p.

8. Modigliani F., Miller M. The cost of capital, corporation finance, and theory of investment. American Economic Review. — 1958. — № 6. — P. 261—297.

9. Zaidon Z., Wei W., Honglei X. Hamilton — Jacobi-Bellman equations on time scales. — Mathematical and Computer Modelling, 2009. — pp. 2019—2028.

References:

1. Andrejtsev, A.Yu. Viala, Yu.E. Hejlyk, A.V. Klets'ka, T.S. Klindukhova, V.M. Kriukov, M.M. Liashko, O.V. and Chabak, L.M. (2020), Doslidzhennia operatsij v transportnykh systemakh, DUIT, Kyiv, Ukraine.

2. Zlenko, Yu. (2018), Naukovi zapysky molodykh uchenykh, vol. 1, available at: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1389> (Accessed 15 May 2021).

3. Kravchyshyn, V. (2016), JCPEE, vol. 6 (2), pp. 83—90.

4. Osadcha, K.P. (2016), Systemy obrobky informatsii, vol. 2 (139), pp. 114—117.

5. Carter, M.W. Price, C.C. and Rabadi, G. (2019), Operations research: a practical approach, CRC Press, Boca Raton, USA.

6. Hamdy, A. T. (2017), Operations Research: An Introduction, 10th Edition, Pearson, Boston, USA.

7. Markowitz, H. (1990), MeanVariance analysis in portfolio choice and capital markets, Blackwell, Cambridge, Massachusetts, USA.

8. Modigliani, F. and Miller, M. (1958), "The cost of capital, corporation finance, and theory of investment", American Economic Review, vol. 6, pp. 261—297.

9. Zaidon, Z. Wei, W. and Honglei, X. (2009), Hamilton- Jacobi-Bellman equations on time scales, Mathematical and Computer Modelling, pp. 2019—2028.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2021 р.

УДК 657.421.3

П. О. Довгань,
аспірант 3-го року навчання, кафедра обліку та оподаткування в галузях економіки,
факультет обліку та аудиту, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID. 0000-0001-9527-5469

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.73

ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ТА ПІДХОДИ ДО ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

P. Dovhan,
Postgraduate student of 3 years of study, Department of Accounting and Taxation
in the fields of economics, Faculty of Accounting and Auditing, Vinnytsia National Agrarian University

FUNDAMENTALS OF CLASSIFICATION OF NON-CURRENT ASSETS AND APPROACHES TO THEIR IMPROVEMENT

В умовах сучасного функціонування економіки, у зв'язку з процесами економічної інтеграції в Україні проблеми обліку необоротних активів набувають актуальності. Проте слід вказати на факт відсутності чіткого визначення категорії "необоротний актив". Для задоволення інформаційних потреб науково-дослідних господарств щодо обліку необоротних активів визначено категорію "необоротний актив" як "нематеріальні, нематеріальні та фінансові ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, призначені для реалізації чи використання протягом терміну, що більший ніж 12 місяців чи операційний цикл за умови їх використання у виробничому процесі більше одного разу". У економічній літературі виділяють матеріальні, нематеріальні та фінансові (монетарні та немонетарні) необоротні активи. Визначено, що основні засоби є найбільш поширеним видом необоротних матеріальних активів. У статті наведені критерії віднесення об'єктів до складу основних засобів. Досліджено порядок здійснення капітальних інвестицій, наведена їх класифікація. Визначено, що обсяг капітальних інвестицій за останнє десятиліття має позитивну динаміку. У 2020 році обсяг капітальних інвестицій склав 508217 тис. грн, що втричі перевищує показник у 2010 р.

У статті розглянуто основні моменти віднесення об'єктів до складу нематеріальних об'єктів для цілей обліку. Визначено, що НДГ "Агрономічне" Вінницького національного аграрного університету" та Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція — це державні установи, що займаються науковою роботою в галузі селекції та технології вирощування сільськогосподарських культур та виробництва біоенергетичної продукції. Тому для задоволення потреб менеджменту інформацією щодо обліку нематеріальних необоротних активів ми пропонуємо визначати вартість гудвілу. Ці господарства мають дбати про власну ділову репутацію. Піднімати рівень наукової значущості наукових розробок та виводити Україну на міжнародну арену із конкурентоспроможною продукцією.

In the current functioning of the economy, in connection with the processes of economic integration in Ukraine, the problem of accounting for non-current assets becomes relevant. However, it should be noted that there is no clear definition of the category "non-current assets". To meet the information needs of research farms on the accounting of non-current assets, the category of "non-current asset" is defined as intangible, intangible and financial resources controlled by the enterprise as a result of past events, intended for sale or use for more than 12 months or operating cycle provided that they are used in the production process more than once. In the economic literature there are tangible, intangible and financial (monetary and non-monetary) non-current assets. It is determined that fixed assets are the most common type of non-current tangible assets. The article presents the criteria for classifying objects as fixed assets. The order of capital investments is investigated, their classification is given. It is determined that the volume of capital investments over the last decade has a positive trend. In 2020, the volume of capital investments amounted to 508,217,000 hryvnias, which is three times more than in 2010.

The article considers the main points of classifying objects as intangible objects for accounting purposes. It has been determined that NDG "Agronomichne" of Vinnytsia National Agrarian University and Uladovo-Liulyntsi Research and Selection Station of NAAS of Ukraine are state institutions engaged in scientific work in the field of selection and technology of cultivation of crops and production of bioenergy products.

Therefore, to meet the information management needs of accounting for intangible non-current assets, we propose to determine the value of goodwill. These farms must take care of their own business reputation. Raise the level of scientific significance of scientific developments and bring Ukraine to the international arena with competitive products.

Ключові слова: необоротні активи, класифікація необоротних активів, бухгалтерський облік активів, основні засоби, капітальні інвестиції, гудвіл.

Key words: non-current assets, classification of non-current assets, asset accounting, fixed assets, capital investments, goodwill.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасного функціонування економіки України, у зв'язку з процесами економічної інтеграції в Україні проблеми обліку необоротних активів набуває актуальності. Необоротні активи відіграють важливе значення у діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності. Вони беруть активну участь у виробничому процесі підприємств. Під час формування основних макроекономічних показників використовуються різні рівні аналітики та показники щодо наявності та руху необоротних активів [13]. Але виникає потреба уточнення категорії "необоротні активи" як об'єкти бухгалтерського обліку у науково-дослідних господарствах, а також підходи до їх класифікації. Тож питання є актуальними, а тому потребує подальшого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що ефективність формування і використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах, його вплив на фінансові результати господарської діяльності та ефективність виробництва сільськогосподарської продукції описали Гончарук І.В., Браніцький Ю.Ю., Томашук І.В. [2]. Основам класифікації та обліку необоротних активів приділяли увагу і присвятили свої праці такі науковці: Гавриловський О.С. [1], Гудзь Н.В. [3], Майорова Т.В., Крук В.В., Шевчук Я.В. [6], Семйон В.С. [13; 14], Сук А.К., Сук П.А. [15], Хорунжак Н.М., Рогожкіна В.В. [16]. У роботах даних авторів започатковано розв'язання проблеми, їх напрацювання стали основою для написання цієї статті.

МЕТА СТАТТІ

Дослідити визначення поняття "необоротні активи" як об'єкти бухгалтерського обліку у науково-дослідних господарствах, уточнити склад та класифікацію необоротних активів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Науково-дослідні господарства відіграють важливу роль у розширенні кола наукових знань, відпрацювання теоретичних розробок на практиці та формування потенціалу для розвитку окремих галузей економіки України.

На Вінниччині функціонує ряд провідних науково-дослідних господарств, серед них НДГ "Агрономічне" Вінницького національного аграрного університету та Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна станція, що входить до структури Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків. Ці установи створені з метою організаційно-господарського забезпечення умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень в галузі рослинництва, здійснення науково-дослідних робіт, проведення досліджень, випробувань і доопрацювання наукових розробок, їх апробації, проведення виробничої перевірки і впровадження їх у виробництво та іншої господарської діяльності [2]. Для задоволення інформаційних потреб цих господарських структур щодо обліку необоротних активів як бухгалтерського так і управлінського визначимо категорію "актив" та "необоротний актив".

Згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", активи — ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, ви-

користання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

У Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" вказано, що необоротні активи — всі активи, що не є оборотними. У свою чергу оборотні активи — гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи використання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Гудзь Н. В. наводить таке визначення необоротних активів — "це матеріальні, нематеріальні та фінансові ресурси, призначені для реалізації чи використання протягом терміну, що більший ніж 12 місяців чи операційний цикл" [3]. Автор наводить ряд критеріїв щодо визнання необоротних активів, вказуючи, що ці критерії використовуються для визнання будь-яких інших активів:

— існує імовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з використанням об'єкта: у виробництві товарів чи наданні послуг, призначених для реалізації підприємством; для обміну на інші активи; для погашення заборгованості; для поділу між власниками;

— його вартість може бути достовірно визначена [3].

На нашу думку, основним критерієм визначення складової "необоротний" є саме строк корисного використання активу, що впливає із визначення категорії "основні засоби", наведеного у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби". Отже, основні засоби — матеріальні активи, які підприємство/установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік). Згідно із нормами цього ж положення, строк корисного використання (експлуатації) — очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством/установою або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством/установою обсяг продукції (робіт, послуг) [7].

Також варто зазначити, що критерієм для віднесення активу до складу необоротних є те, що вказані активи неодноразово беруть участь у процесі виробництва.

Отже, в економічній літературі [3] виділяють матеріальні, нематеріальні та фінансові (монетарні та немонетарні) необоротні активи.

Матеріальні необоротні активи — це активи, які мають матеріальну форму, наприклад, основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції в матеріальні активи, довгострокові біологічні активи.

Нематеріальні активи — це немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, сутність яких полягає у володінні правами на об'єкти інтелектуальної власності, а також інші інтелектуальні права, визнані в порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності особи, можуть бути ідентифіковані (ототожнені) й утримуються підприємством з метою використання протягом періоду, який більший за рік (або один операційний цикл, якщо він більший за рік) для виробництва, торгівлі та в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам.

Фінансові необоротні активи — це довгострокові фінансові інвестиції, відстрочені податкові активи, довгострокова дебіторська заборгованість. До монетарних активів відносять кошти та їх еквіваленти, інші активи, які мають бути отримані у фіксованій або визначеній сумі грошей — дебіторська заборгованість. Інші активи є немонетарними [3].

Отже, на нашу думку, досліджувану категорію можна визначити як "необоротні активи — це нематеріальні, нематеріальні та фінансові ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, призначені для реалізації чи використання протягом терміну, що більший ніж 12 місяців чи операційний цикл за умови їх використання у виробничому процесі більше одного разу".

Основні засоби є найбільш поширеним видом необоротних активів. Це пояснює значну увагу науковців до цієї категорії. Досліджуються окремо проблеми обліку операцій надходження та вибуття основних засобів, амортизаційна політика, оцінка та переоцінка, комп'ютеризація обліку та облік основних засобів у різних галузях економіки, в тому числі у бюджетних установах [13].

Оскільки науково-дослідні підприємства є бюджетними організаціями, то облік на даних господарствах здійснюється згідно чинного законодавства з використанням національних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі та Плану рахунків у державному секторі. Нормами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в держав-

ному секторі 121 "Основні засоби" визначено, що основні засоби — матеріальні активи, які утримуються для використання їх у виробництві/діяльності або при постачанні товарів, виконанні робіт і наданні послуг для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб суб'єкта державного сектору або здавання в оренду іншим особам і використовуються, за очікуванням, більше одного року [9].

Одиницею обліку основних засобів є об'єкт основних засобів, а саме:

1) закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього;

2) конструктивно відокремлений предмет, призначений для виконання певних самостійних функцій;

3) відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої функції, а комплекс — певну роботу тільки в складі комплексу, а не самостійно;

4) інший актив, що відповідає визначенню основних засобів, або частина такого активу, що контролюється суб'єктом державного сектору.

Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

Об'єкт основних засобів визнається активом, коли існує ймовірність отримання суб'єктом державного сектору майбутніх економічних вигід, пов'язаних з його використанням, та/або він має потенціал корисності для суспільства; і вартість об'єкта основних засобів може бути визначена.

Основні засоби класифікуються за такими групами:

1. Основні засоби, до яких включаються:

- земельні ділянки;
- капітальні витрати на поліпшення земель;
- будинки, споруди та передавальні пристрої;

— машини та обладнання;

— транспортні засоби;

— інструменти, прилади, інвентар;

— тварини, багаторічні насадження та плодонісні рослини;

— інші основні засоби [9].

2. Інші необоротні матеріальні активи включають:

- музейні фонди;

- бібліотечні фонди;
- малоцінні необоротні матеріальні активи;
- білизну, постільні речі, одяг та взуття;
- природні ресурси;
- інвентарну тару;
- необоротні матеріальні активи спеціального призначення;
- інші необоротні матеріальні активи.

Законом України від 16.01.2020 р. № 466-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві" з 23 травня 2020 року змінено вартісний критерій визначення основних засобів з 6 до 20 тис. гривень. Цей критерій застосовується до основних засобів, що вводяться в експлуатацію після 22 травня 2020 року. Основні засоби введені в експлуатацію до 23 травня 2020 року продовжують амортизуватися у обліку як основні засоби, навіть якщо їх залишкова балансова вартість не перевищує 20 тис. гривень [11].

Об'єкт основних засобів оцінюється за первісною вартістю, якою є:

1) вартість придбання у разі придбання за плату;

2) собівартість виробництва у разі самостійного виготовлення (створення);

3) справедлива вартість у разі отримання без оплати від фізичних та юридичних осіб (крім суб'єктів державного сектору);

4) первісна (переоцінена) вартість основних засобів у разі отримання без оплати від суб'єктів державного сектору;

5) залишкова вартість переданого об'єкта основних засобів у разі отримання у результаті обміну на інший актив;

6) умовна вартість у разі відсутності активного ринку [9].

Варто зазначити, що первісна вартість об'єкта основних засобів у разі придбання за плату складається з таких витрат: суми, що сплачують постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків); реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються суб'єктові державного сектору); витрати зі страхування ризиків доставки основних засобів; витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження основних засобів; інші витрати, безпо-

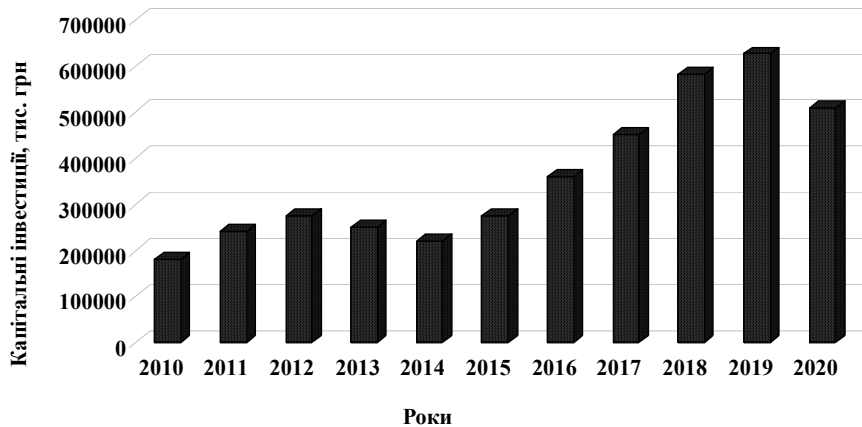

Рис. 1. Динаміка обсягу капітальних інвестицій за 2010–2020 роки, тис. грн

Джерело: сформовано автором на основі [5].

середньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання із запланованою метою. Фінансові витрати не включаються до первісної вартості основних засобів, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок запозичень (за винятком фінансових витрат, які включаються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі) [9].

Порядку здійснення обліку капітальних інвестицій приділили свою увагу Майорова Т.В., Крук В.В., Шевчук Я.В. У своїй праці, проаналізувавши сутнісну характеристику капітальних інвестицій та визначивши їх основні види та форми, науковці запропонувати авторське визначення поняття капітальні інвестиції — це вкладення інвестиційних ресурсів у створення, придбання або модернізацію матеріальних та нематеріальних активів суб'єктів господарювання [6].

Згідно з НП(С)БО 7 "Основні засоби", капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи — витрати на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість), виготовлення, придбання об'єктів матеріальних необоротних активів (у тому числі необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу), що здійснюються підприємством.

За даними Держстату України, визначено, що обсяг капітальних інвестицій за останнє десятиліття має позитивну динаміку. У 2020 році обсяг капітальних інвестицій склав 508217 тис. грн, що втричі перевищує показник на початку досліджуваного періоду (рис. 1).

Основну частину капітальних інвестицій складають інвестиції саме у матеріальні необоротні активи, а саме у машини обладнання інвентар. Обсяг капітальних інвестицій у вказані об'єкти у 2020 році склав 16636,6 тис. грн (рис. 2).

Водночас процес залучення капітальних інвестицій в економіку України суттєво загальмований впливом політичної та економічної криз останніх років. Унаслідок цього активізувались інфляційні процеси, знизився інвестиційний потенціал державного бюджету, погіршився фінансовий стан підприємств, зріс вплив банківських депозитів, збільшилась кількість збиткових фінансово-кредитних установ, скоротились обсяги банківського кредитування підприємств, знизилась інвестиційна

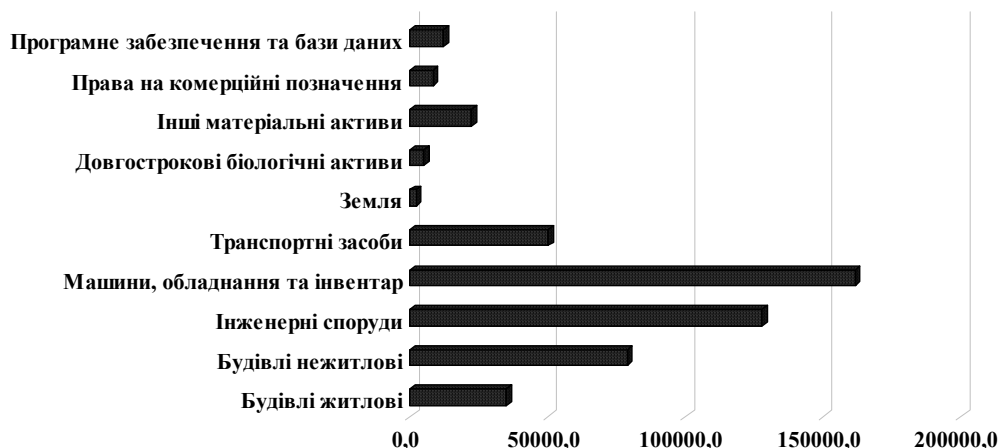

Рис. 2. Капітальні інвестиції за видами активів у 2020 році, тис. грн

Джерело: сформовано автором на основі [5].

активність іноземних інвесторів. Чималою мірою вповільнення інвестиційного процесу в Україні зумовлене корупцією органів державної влади, потужним податковим тягарем та недосконалою законодавчою базою, насамперед у сфері захисту прав інвесторів [6].

У "Звіті про капітальні інвестиції, вибуття й амортизацію активів" за формою № 2-інвестиції (річна), що затверджена наказом Держстату 21.07.2017 № 195 передбачено розподіл капітальних інвестицій за видами активів та розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування. Результати класифікації капітальних інвестицій згруповано у таблиці 1.

Діяльність науково-дослідних господарства проводиться із залученням нематеріальних активів. Згідно із нормами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 "Нематеріальні активи" нематеріальний актив визнається активом, якщо його можна ідентифікувати (може бути виділений чи відокремлений від інших активів) та існує ймовірність отримання суб'єктом державного сектору майбутніх економічних вигід, пов'язаних з його використанням, та/або якщо він має потенціал корисності і його вартість може бути достовірно визначена [10].

Для цілей бухгалтерського обліку нематеріальні активи включають:

1) авторське та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);

2) права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

3) права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові найменування тощо);

Таблиця 1. Класифікація капітальних інвестицій

Класифікаційна ознака	Характеристика	
Капітальні інвестиції за видами активів	Матеріальні активи	Будівлі житлові З них житлові будівлі, що будуються з метою подальшого продажу (передачі) Будівлі нежитлові Інженерні споруди Машини, обладнання та інвентар З них електричне й електронне устаткування Транспортні засоби Земля Довгострокові біологічні активи рослинництва Довгострокові біологічні активи тваринництва Інші матеріальні активи Обладнання, що забезпечує функціонування будівель та інженерних споруд
	Нематеріальні активи	Права користування природними ресурсами та майном З них права користування земельною ділянкою Права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо Програмне забезпечення та бази даних Витрати на розвідання корисних копалин Оплата послуг юристів, оцінювачів, агентів з нерухомості тощо, які пов'язані з передачею прав власності на невикористані активи Розважальні програми й оригінали літературних і художніх творів
Капітальні інвестиції за джерелами фінансування		Кошти державного бюджету Кошти місцевих бюджетів (міста, району, області тощо) Власні кошти підприємств і організацій з них амортизаційні відрахування Кредити банків та інші позики з них кредити іноземних банків Кошти інвестиційних компаній, фондів тощо Кошти іноземних інвесторів Кошти населення на будівництво житла Інші джерела фінансування

Джерело: сформовано автором на основі [4].

4) права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

5) права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, розробки, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

6) інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [10].

Нематеріальний актив, який виникає в результаті розробок (чи на етапі розробок внутрішнього проекту), визнається активом за умов, якщо суб'єкт державного сектору має: намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, у якому він придатний для реалізації або використання; можливість отримання майбутніх економічних вигід або потенціалу корисності від реалізації

або використання нематеріального активу; інформація для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробкою нематеріального активу.

Об'єкт нематеріальних активів оцінюється за первісною вартістю, якою є: вартість придбання у разі придбання за плату; собівартість виробництва у разі самостійного виготовлення (створення); справедлива вартість у разі отримання без оплати від фізичних та юридичних осіб (крім суб'єктів державного сектору); первісна (переоцінена) вартість нематеріальних активів у разі отримання без оплати від суб'єктів державного сектору; залишкова вартість переданого нематеріального активу у разі отримання в результаті обміну на інший актив [10].

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з ціни (вартості) придбання (крім отриманих торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, у якому він придатний для використання за призначенням.

Фінансові витрати не включаються до первісної вартості нематеріальних активів, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок запозичень (за винятком фінансових витрат, які включаються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у державному секторі) [10].

Згідно пп. 138.3.4 Податкового Кодексу України нематеріальні активи теж розділено на шість груп:

група 1 — права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище) (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа);

група 2 — права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо) (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа);

група 3 — права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа);

група 4 — права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років);

група 5 — авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки);

група 6 — інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) (строк дії права користування — відповідно до правовстановлюючого документа).

Якщо відповідно до правовстановлюючого документа строк дії права користування нематеріального активу не встановлено, такий строк корисного використання визначається платником податку самостійно, але не може становити менше двох та більше 10 років.

Останнім часом в Україні набула популярності практика щодо укладання угод з придбання та злиття підприємств. Водночас відображення цих процесів в обліку пов'язане з виникненням такого об'єкта обліку, як гудвіл. Особливістю гудвілу є те, що він набуває ознак активу з можливістю його достовірної оцінки лише в разі придбання підприємства як цілісного майнового комплексу. Проте він створюється всередині підприємства впродовж багатьох років на основі знань, зв'язків, сучасних інформаційних, виробничих і збутових технологій та інших чинників його майбутніх конкурентних переваг [12].

Є такі визначення гудвілу:

1. Гудвіл — активи, капітал фірми, який не піддається матеріальному вимірюванню (репутація, технічна компетенція, зв'язки, вплив).

2. Гудвіл — це передусім громадська думка про назву, стиль, товарний знак, логотип, проекти, товари і будь-які інші предмети, що знаходяться у власності або під контролем компанії, а також взаємовідносини з клієнтами і замовниками [12].

Л.К. Сук класифікує нематеріальні активи на:

- торгові марки;
- заголовки та назви видань;
- комп'ютерне програмне забезпечення;
- ліцензії та привілеї;
- авторські права, патенти та інші права на промислову власність, права на обслуговування та експлуатацію;
- рецепти, формули, моделі, проекти та прототипи;
- нематеріальні активи на етапі розробки [15]. Об'єднані всі перелічені активи уособлюються в понятті "гудвіл".

На думку Ридзевської О.В., Сало А.В., створений гудвіл стає домінуючим чинником, який покладено в основу ринкової ціни компанії і, подібно до людського капіталу, не може бути визначений калькуляцією об'єктивних вартісних показників [12]. Л. Сук і П. Сук у своїх дослідженнях, поряд з поняттям гудвілу виділяють його обернену форму — негативний гудвіл. Він виникає, коли покупець при купівлі підприємства платить за нього ціну меншу, ніж сукупна вартість його активів згідно з балансом. Це буває у випадках, коли купується підприємство розташоване у віддаленій місцевості або на території з погано розвинутою інфраструктурою, або за умови вкладення покупцем в придбане підприємство власного капіталу [12; 15].

На нашу думку, науково-дослідні господарства мають дбати про власну ділову репутацію. Піднімати рівень наукової значущості наукових розробок та виводити Україну на міжнародну арену із конкурентноспоможною продукцією.

ВИСНОВКИ

Для задоволення потреб менеджменту інформацією для аналізу та внутрішнього контролю операцій із необоротними активами, визначення їх оптимального обсягу та порядку їхнього використання нами уточнено, які саме активи входять до складу необоротних, наведено їх класифікацію.

Література:

1. Гавриловський О.С., Сташенко Ю.В. Поняття "необоротні активи" в обліковій практиці. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. № 19. С. 498—502. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/96.pdf>
2. Гончарук І.В., Браніцький Ю.Ю., Томашук І.В. Основні аспекти ефективного форму-

вання і використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах (на прикладі Уладово-Дюлинецької ДСС ІБК І ЦБ НААН України). Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 10. С. 54—68.

3. Гудзь Н.В., Денчук П.Н., Романів Р.В. Бухгалтерський облік. 2-е вид., перероб. і доп.: навч. посіб. Київ: "Центр учбової літератури", 2016. 424 с. URL: <https://cul.com.ua/preview/buhgu.pdf>

4. "Звіт про капітальні інвестиції, вибуття й амортизацію активів" за формою № 2-інвестиції (річна): наказ Держстату від 21 лип. 2017. № 195.

5. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010—2020 роки. Офіційний сайт Держстату України. 2020. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm

6. Майорова Т.В., Крук В.В., Шевчук Я.В. Капітальні інвестиції: сутність та проблеми реалізації в кризових умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 21. С. 12—16. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2015/4.pdf

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ М-ва фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": наказ М-ва фінансів України від 27 квіт. 2000 р. № 92. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100009262-pbo-7-osnovni-zasobi>

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 "Основні засоби": наказ М-ва фінансів України від 12 жовт. 2010 р. № 1202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10#Text>

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 "Нематеріальні активи": наказ М-ва фінансів України від 12 жовт. 2010 р. № 1202.

11. Нова вартість ОЗ для податкової амортизації у 20 тис. грн: як застосовувати? Вебсайт: Дебет-Кредит. 2020. URL: <https://news.dtkr.ua/taxation/profits-tax/63047>

12. Ридзевська О.В., Сало А.В. Поняття гудвілу та характеристика його складових. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: економічні науки. 2012. № 22 (II). С. 349—352. URL: [http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/57.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/57.pdf)

13. Семейон В.С. Актуальні питання обліку необоротних активів в різних літературних

джерелах. Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. 2007. № 4 (42). С. 159—166. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/96093>

14. Семйон В.С. Поняття необоротних активів, їх класифікація та склад Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. 2009. № 3 (49). С. 162—166.

15. Сук Л.К., Сук П.Л. Облік нематеріальних активів. Бухгалтерія в сільському господарстві. Серпень 2011. № 15—16. С. 45.

16. Хорунжак Н.М., Рогожкіна В.В. Поняття сутності необоротних активів і проблеми її ідентифікації. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. № 19. С. 554—560. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/107.pdf>

References:

1. Havrylovs'kyj, O.S. and Stashenko, Yu.V. (2017), "The concept of "non-current assets" in accounting practice", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 19, pp. 498—502, available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/96.pdf> (Accessed 15 May 2021).

2. Honcharuk, I.V. Branits'kyj, Yu.Yu. and Tomashuk, I.V. (2017), "The main aspects of effective formation and use of resource potential in agricultural enterprises (on the example of Vladovo-Dyulynetska DSS IBK and Central Bank of NAAS of Ukraine)", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 10, pp. 54—68.

3. Hudz', N.V. Denchuk, P.N. and Romaniv, R.V. (2016), *Bukhhalters'kyj oblik [Accounting]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, available at: <https://cul.com.ua/preview/buhgu.pdf> (Accessed 15 May 2021).

4. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Statement of capital investments, disposal and depreciation of assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0195832-17#Text> (Accessed 15 May 2021).

5. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Capital investments by types of assets for 2010—2020", available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm (Accessed 15 May 2021).

6. Majorova, T.V. Kruk, V.V. and Shevchuk, Ya.V. (2015), "Capital investments: essence and problems of realization in crisis conditions", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 12—16, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2015/4.pdf (Accessed 15 May 2021).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "National Accounting Regulation (Standard) 1 "General requirements for financial reporting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 15 May 2021).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "National Accounting Regulation (Standard) 7 "Fixed Assets", available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100009262-pbo-7-osnovni-zasobi> (Accessed 15 May 2021).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "National Regulation (Standard) of Accounting in the Public Sector 121 "Fixed Assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10#Text> (Accessed 15 May 2021).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "National Regulation (Standard) of Public Sector Accounting 122 "Intangible Assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1018-10#Text> (Accessed 15 May 2021).

11. Debet-Kredyt (2020), "The new cost of equipment for tax depreciation of 20 thousand UAH: how to apply?", available at: <https://news.dtki.ua/taxation/profits-tax/63047> (Accessed 15 May 2021).

12. Rydzys'ka, O.V. and Salo, A.B. (2012), "The concept of goodwill and the characteristics of its components", *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu: ekonomichni nauky*, vol. 22 (II), pp. 349—352, available at: [http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/57.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/57.pdf) (Accessed 15 May 2021).

13. Semjon, V.S. (2007), "Current issues of accounting for non-current assets in various literature sources", *Visnyk Zhytomys'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, vol. 4 (42), pp. 159—166, available at: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/96093> (Accessed 15 May 2021).

14. Semjon, V.S. (2009), "The concept of non-current assets, their classification and composition", *Visnyk Zhytomys'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, vol. 3 (49), pp. 162—166.

15. Suk, L.K. and Suk, P.L. (2011), "Accounting for intangible assets", *Bukhhalteriia v sil's'komu hospodarstvi*, vol. 15—16, pp. 45.

16. Khorunzhak, N. M. and Rohozhkina, V. V. (2017), "The conceptual essence of non-current assets and the problem of its identification", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 19, pp. 554—560, available at: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/107.pdf> (Accessed 15 May 2021).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2021 р.

УДК 332.02

Ю. А. Лошакова,

аспірант, Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-108-1433

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.11.82

НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ ОЦІНКИ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Y. Loshakova,

Postgraduate student, National university of life and environmental science of Ukraine, Kyiv

SCIENTIFIC FOUNDATION OF INDICATORS OF SUSTAINABLE LAND USE ASSESSMENT AT THE REGIONAL LEVEL

Стале землекористування є важливою основою для майбутнього сталого розвитку. Стале використання та управління землями широко розглядається як передумова для багатьох екологічних цілей, як-от: захист водних ресурсів, ґрунтів, біорізноманіття та екосистемних послуг, а також для соціальних цілей, серед яких і виробництво продуктів харчування, і забезпечення засобами до існування, і доступ до природних ресурсів.

У статті здійснено аналіз структури земельного фонду Полтавської області, запропоновано перелік базових індикаторів сталого землекористування, аргументована їхня доцільність та теоретико-методологічні засади оцінки сталого землекористування.

Проаналізовано понятійний апарат та набір показників, як інструменти оцінки сталого землекористування в процесі управління земельними ресурсами на регіональному рівні.

Удосконалено теоретичні положення сталого землекористування на основі інтеграції економічних, екологічних та соціальних пріоритетів розвитку.

Запропоновано удосконалити механізм оцінки сталості землекористувань на основі базових індикаторів сталості. Аргументовано важливість комплексного дослідження об'єктивних природних властивостей та суб'єктивних соціально-економічних особливостей використання земель.

Over the last decade "indicator thinking" has become more widespread. The need to have a tool to assess the processes taking place, give them a retrospective analysis and try to predict their future require the formation of appropriate indicators and quantitative indicators. These trends are evident in the concept of sustainable development, which has led to different definitions, understandings and tools. This concept is based on the development of sustainable measures: living within certain limits of the Earth's ability to sustain life; understanding the relationship between the economy, society and the environment; supporting the equitable allocation of resources and preserving opportunities for this generation and all future ones. Since humanity is a part of nature, its needs and interests can be considered as not contrary to the interests and needs of nature.

Sustainable land use is an important basis for future sustainable development. Sustainable land use and management is widely seen as a prerequisite for many environmental purposes, such as the protection of water, soil, biodiversity and ecosystem services, as well as for social purposes, including food production, livelihoods and access to natural resources.

The article reflects a research initiative focused on data processing to improve the system of indicators for measuring the sustainable land use assessment at the regional level.

The article analyzes the structure of the land fund of Poltava region, offers a list of basic indicators of sustainable land use, argues their feasibility and theoretical and methodological principles of sustainable land use. The conceptual apparatus and a set of indicators as tools for assessing sustainable land use in the process of land management at the regional level are analyzed.

The theoretical provisions of sustainable land use have been improved on the basis of integration of economic, ecological and social development priorities. It is proposed to improve the mechanism for assessing the sustainability of land use based on basic indicators of sustainability. The importance of a comprehensive study of objective natural properties and subjective socio-economic features of land use is argued.

Ключові слова: сталий розвиток, стале землекористування, просторовий розвиток, біорізноманіття, екологічна ефективність, оцінка.

Key words: sustainable development, sustainable land use, spatial development, biodiversity, ecological efficiency, assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Земля зазнає тиску по всьому світу, площі пасовищ розширюються за рахунок лісових зон, урбанізація та забудова територій посягають на родючі землі, деградація ґрунтів, втрата родючості та наземного біорізноманіття продовжуються [1]. Одним із складових елементів ресурсного потенціалу регіону є земля. Вона є об'єктом виробництва, базою для органічного поєднання інших природних ресурсів. З усіх земель пріоритетність в охороні та використанні мають землі сільськогосподарського призначення, які найбільше піддаються антропогенному впливу.

Збереження основних функцій землі, як природного ресурсу та базису виробництва є головними цілями сталого землекористування. Стале землекористування має великий потенціал та пристосованість до місцевого контексту та допомагає інтегрувати управління землею, водними ресурсами, біорізноманіттям та навколишнім середовищем для задоволення зростаючих потреб. Стале землекористування було визначено як поєднання технологій, політики та заходів, спрямованих на інтеграцію соціально-економічних принципів з екологічними проблемами з метою підтримання та підвищення продуктивності праці, зниження рівня виробничого ризику та посилення здатності ґрунту захищатись від процесів деградації, запобігати погіршенню якості ґрунту та води, бути економічно вигідним, соціально прийнятним та забезпечувати доступ громади до переваг від покращеного управління землями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Обґрунтуванню ролі і місця земельних ресурсів у системі соціально-економічного розвитку присвячена значна кількість наукових праць провідних вітчизняних учених, а саме: С. Бобильов, П. Борщевський, В. Будзак, В. Голян, А. Крисак, М., Комаров, Д. Крисанов, М. Максимцов, А. Новаковський, А. Третяк, А. Шашула, О. Дорош, Б. Аврамчук та вчених інших

країн. Проблема сталого розвитку в Україні принципово нова. Насамперед це стосується використання земельних ресурсів. Дискусії щодо наукового обґрунтування сталого розвитку, раціонального використання земельних ресурсів набувають все більшої ваги. Вагомий внесок у розробку концептуальних і теоретико-методологічних основ сталого землекористування внесли провідні вітчизняні вчені: В. Докучаєв, А. Даниленко, Б. Данилишин, Д. Добряк, А. Новаковський, А. Третяк, Ю. Туниця, М. Хвесик, В.П. Цемко, М.К. Шикла, так і зарубіжні дослідники.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних засад оцінки стану земельних ресурсів Полтавської області та їх оцінка за базовими індикаторами сталого землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом останніх десятиліть в екосистемах спостерігалися швидкі та значні зміни, і ці зміни відбулися для задоволення зростаючого попиту на продовольство та природні ресурси. Цей сценарій вплинув на різні ступені деградації земель у всьому світі і загрожує стійкому управлінню землями на місцевому, регіональному та глобальному рівнях [2]. Щоб сприяти процвітанню, захищаючи планету, Організація Об'єднаних Націй висунула 17 цілей сталого розвитку як частину заклику до глобальних дій [3; 4]. Сім цілей сталого розвитку стосуються сталого розвитку власне земель.

Пошук балансу між управлінням регіональними змінами землекористування та економічним розвитком — водночас забезпечуючи регіональну стійкість — нині є ключовим питанням для політиків та наукового співтовариства.

Фокус досліджень щодо сталого землекористування обертається навколо моделей, які побудовані для проектування нашого розуміння стійких земельних систем, місцевого аналізу землекористування та аналізу сценаріїв майбутнього землеустрою. Однак під час ре-

гіональних досліджень сталого землекористування часто порушуються дві проблеми. Перше питання полягає в тому, що регіональний сталий розвиток повинен представляти сукупність цінностей, визначених членами громади, однак ролі жителів та місцевого самоврядування в основному ігноруються. Тоді як регіональні політики часто не мають доступу до теоретичних або раціональних результатів оцінки впливу того, як політика землекористування впливає на місцевий розвиток; таким чином, заходи із землеустрою недостатньо скориговані.

Основним напрямком діяльності сільськогосподарства є виробництво продовольства, тому посилення сільськогосподарського розвитку на стійкому рівні буде вирішальним для вирішення цих викликів. У минулому зростання попиту на продукти харчування було задоволено розширенням угідь. На сьогодні доступність нових земель обмежена. Більше того, неконтрольоване зростання виробництва сільськогосподарства протягом останніх кількох десятиліть як у промислових, так і в країнах, що розвиваються, підштовхнуло сільське виробництво на межу стійкості. Це означає, що традиційні шляхи збільшення виробництва стоять перед новим викликом: як знайти баланс між розвитком сільськогосподарства та збереженням природних ресурсів.

У Законі України "Про землеустрій" надано визначення сталому землекористуванню, як тривале використання земельною ділянкою без зміни цільового призначення погіршення її якісних характеристик та яке забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Міжнародні вчені дають більш широке поняття. Стале землекористування — це систематична оцінка земельного потенціалу, альтернативи використання земель, економічних та соціальних умов з метою вибору та прийняття найкращих варіантів використання земель. Мета оцінки полягає у виборі та здійсненні на практиці тих землекористувань, які найкращим чином задовольняють потреби людей, зберігаючи ресурси для майбутнього [5].

Для забезпечення сталого землекористування необхідно застосувати базові заходи, а саме: зменшити розораність земель, дотримуватися науково-обґрунтованих посівів сільськогосподарських угідь та сівозмін, забезпечувати екологізацію угідь, збільшувати внесення органічних добрив тощо [6].

На національному рівні застосування показників сталого розвитку ґрунтується на методиках запропонованих міжнародними орга-

нізаціями. Всередині країни, національна політика прямо або побічно пов'язана з проблемою сталості в сільському господарстві та має значний вплив на економічну, екологічну та соціальну складову стійкості як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях. Це дає можливість зробити висновки щодо ефективності розвитку та спрогнозувати майбутній стан території.

Індикатори сталого розвитку виведені з первинних даних соціально-економічної статистики, які використовуються для інтерпретації сучасного стану та моніторингу динаміки змін. Вказані індикатори дають як кількісну характеристику цілей сталого розвитку, так і якісну, що визначають головні аспекти сталого розвитку. Індикатори також забезпечують інформаційну підтримку процесів планування, прийняття рішень та допомагають реалізувати цілі програм на різних рівнях. Окрім вищезазначених функцій, індикатори сталого розвитку виступають інформацією для суспільства про реалізацію стратегій в довгостроковій перспективі, про стан соціальних, екологічних та економічних процесів [7].

Основна концепція сталого розвитку — інтеграція економічного, соціального та екологічного вимірів в процесі прийняття рішень та політики на всіх рівнях. Ця інтеграція передбачає залучення практично всіх традиційних секторів економічної та урядової діяльності, таких як економічне планування, сільське господарство, охорона здоров'я, енергетика, природні ресурси, промисловість, освіта, навколишнє середовище тощо.

Припущення про те, що інтеграція відображається в показниках сталого розвитку, які містять соціально-інституційні, екологічні та економічні показники, та які слід враховувати у механізмах інституційної діяльності та інтеграції в національних стратегіях сталого розвитку. Це є фундаментальним підходом до сталого розвитку, який слід використовувати при розробці, тестування та використання показників. Показники відображають певні пріоритети розвитку, але лише деякі показники здатні створювати взаємозв'язки між явищами. Вибір показника не є головним завданням. Основні показники повинні бути пов'язані з цілями політики та бути результатом зацікавлених сторін на раціональне прийняття рішень та компроміс. Немає сумнівів, що показники повинні бути пов'язані з пріоритетами регіонів, але вони також повинні бути пов'язані з питаннями що доведеться вирішувати в майбутньому.

Таким чином, хоча наше дослідження і обмежує перелік показників, воно все ж виявляє по-

Таблиця 1. Агроекологічні індикатори сталого розвитку сільського господарства

№	Індикатор	Одиниця виміру
1	Площа земель сільськогосподарського призначення	га
2	Частка земель сільськогосподарського призначення у загальній площі земель	%
3	Динаміка зміни частки земель сільськогосподарського призначення у загальній площі земель	%
4	Розподіл земель сільськогосподарського призначення по угіддях	%
5	Площа використовуваної ріллі	га
6	Внесення добрив	кг/га
7	Використання пестицидів	кг/га
8	Площа меліоративних земель	га

Джерело: сформовано автором за [7].

Таблиця 2. Соціально-економічні індикатори сталого розвитку сільського господарства

№	Індикатор	Одиниця виміру
1	Частка сільського господарства у валовому національному продукті	%
2	Обсяг сільськогосподарського та агропромислового виробництва на працівника	дол. США/людина
3	Рівень механізації сільського господарства	шт.
4	Рівень зайнятості у сільському господарстві	%
5	Рівень енергоспоживання у сільському господарстві	%
6	Врожайність зернових культур	кг/га
7	Частка площі під органічним землекористуванням	%

Джерело: сформовано автором за [7].

треби нових у всіх аспектах сталого розвитку. Показники кількості громадського транспорту, доступ до таких послуг як охорона здоров'я, добробут, показник екологічного сліду необхідно розробити, щоб на основі них розробити політичні рішення у відповідних сферах, а існуючі показники повинні слугувати орієнтирами для регулярного моніторингу прогресу регіонів.

Щоб оцінити рівень розвитку сільськогосподарських територій та сільського господарства загалом необхідна оцінка не тільки сільськогосподарських показників, а і показники, які поліпшують рівень життя населення. Очевидним є необхідність запровадити систему індикаторів для оцінки сталого розвитку землекористування в такій агропромисловій країні, як Україна.

Таблиця 3. Динаміка структури земельного фонду Полтавської області

Основні види земель та угідь	2016 рік		2018 рік		2020 рік	
	Усього, тис. га	%, до загальної площі території	Усього, тис. га	%, до загальної площі території	Усього, тис. га	%, до загальної площі території
Загальна територія	2875,1	100	2875,1	100	2875,1	100
У тому числі:						
1. Сільськогосподарські угіддя	2166,9	75,4	2165,8	75,3	2165,4	75,3
З них:						
рілля	1772,2	61,64	1773,4	61,7	1774,7	61,7
перелоги	2,9	0,1	2,5	0,1	2,5	0,1
багаторічні насадження	29,0	1,0	28,9	1,6	28,7	1,0
сіножаті і пасовища	362,9	12,6	361,01	12,6	359,5	12,5
2. Ліси і інші лісовкриті площі	284,5	9,9	285,7	9,9	286,03	9,95
з них вкриті лісовою рослинністю	256,2	8,9	256,6	8,6	255,4	8,9
3. Забудовані землі	119,1	4,2	119,2	4,1	119,4	4,2
4. Відкриті заболочені землі	85,4	3,0	85,3	3,0	85,1	3,0
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначними рослинним покривом (піски, яри, землі зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	12,7	0,4	12,7	0,4	12,9	0,45
6. Інші землі	57,9	2,0	57,87	2,0	57,82	2,01
Усього земель (суша)	2726,6	94,8	2726,6	94,8	2726,6	94,8
Території, що покриті поверхневими водами	148,5	5,2	148,5	5,2	148,4	5,2

Джерело: останні дані Головного управління Держгеокадастру у Полтавській області за [8].

Таблиця 4. Характеристика ґрунтів Полтавської області за вмістом гумусу

Рік	Площа ґрунтів, %						Середньозважений показник, %
	дуже низький <1,1	низький 1,1-2,0	середній 2,1-3,0	підвищений 3,1-4,0	високий 4,1-5,0	дуже високий >5,0	
2013	0,0%	2,0%	40,7%	46,2%	10,9%	0,2%	3,26%
2014	0,0%	2,1%	49,2%	37,5%	10,5%	0,7%	-
2015	0,0%	1,3%	58,7%	37,0%	3,2%	0,1%	3,0%
2016	0,0%	2,4%	46,7%	39,0%	11,2%	0,7%	3,18%
2017	0,0%	0,27%	21,44%	56,39%	20,59%	1,31%	3,55%

Джерело: результати агрохімічної паспортизації Полтавської філії ДУ "Держґрунтохорона" за [8].

Щоб вчасно долати наслідки техногенних ситуацій, передбачати екологічні, соціальні або економічні проблеми, нераціональне використання ресурсів або велике антропогенне навантаження пропонується застосовувати показники сталого розвитку, які виділені в групи.

Перша група показників сталого розвитку характеризує кількісні показники сільськогосподарських угідь. Вони покликані зберігати родючість земель, зменшувати розмір використаної площі, забезпечувати стабільність сільського господарства та продовольчої безпеки держави.

У статті здійснено аналіз структури земельного фонду Полтавської області, що впродовж досліджуваного періоду показує негативну тенденцію по більшості агроекологічних показників, у той час як соціально-економічні індикатори демонструють позитивний тренд розвитку сільського господарства в регіоні.

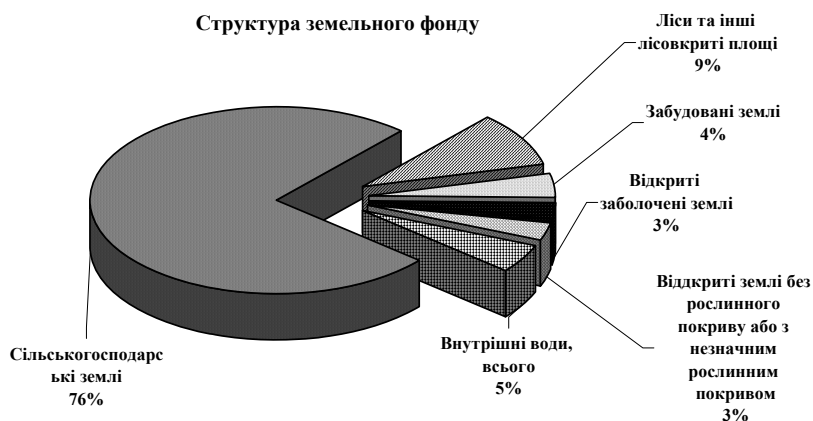
З усіх земель пріоритетність в охороні та використанні мають землі сільськогосподарського призначення, які, на жаль, найбільше піддаються антропогенному впливу. У таблиці 3 надана інформація стосовно динаміки структури земельного фонду області.

За даними Державного агентства земельних ресурсів за 2020 рік, площа Полтавської області складає 2875,1 тис. га, з яких земель сільсько-

господарського призначення — 2244,4 тис. га або 78,1%, з них сільськогосподарських угідь — 2166,4 тис. га, у тому числі ріллі — 1774,2 тис. га, сіножатей та пасовищ — 359,5 тис. га, багаторічних насаджень — 28,7 тис. га (табл. 1). Протягом 2000—2017 років, площа сільськогосподарських угідь в Полтавській області скоротилась на 20 тис. га. Таке скорочення відбулось за рахунок збільшення площ лісів та забудованих земель.

За даними Головного управління Держгеокадастру, в Полтавському регіоні переважають землі сільськогосподарського призначення, що складають близько 62% в цілому по області. Це свідчить про значний агроресурсний потенціал області. Незначний відсоток земель припадає на багаторічні насадження — це близько 1%, сіножаті та пасовища займають близько 12 % усіх земель області.

Якщо аналізувати агроекологічні показники земель Полтавського регіону, то варто наголосити, що близько 65% території області займають чорноземи — найродючіший тип ґрунтів. При визначенні родючості ґрунту ключовими показниками є поживні речовини та біогенні речовини а саме: азот, фосфор, калій та вміст гумусу ґрунту. Саме гумус є джерелом азоту та інших пріоритетних елементів необхідних для рослин та мікроорганізмів, що є важ-

Рис. 1. Структура земельного фонду Полтавської області

Джерело: розробка автора.

Таблиця 5. Показник забруднення земель сільськогосподарського призначення (середній по Полтавській області)

Важкі метали	Кількість проб		Вміст ЗКП, мг/кг			ГДК* мг/кг
	проаналізовано	забруднено вище ГДК	середній	мінімальний	максимальний	
1	2	3	4	5	6	7
Кадмій	23	-	0,17	0,23	0,23	0,7
Свинець	23	-	1,29	1,36	1,43	6,0
Ртуть	23	-	0,02	0,02	0,02	2,1
Мідь	23	-	0,30	0,32	0,34	3,0
Цинк	23	-	0,66	0,69	0,73	23,0

Джерело: результати агрохімічної паспортизації Полтавської філії ДУ "Держгрунтохорона" за [8].

Таблиця 6. Агроекологічні індикатори сталого розвитку сільського господарства Полтавського регіону

№	Індикатор	Одиниця виміру
1	Площа земель сільськогосподарського призначення	2244,4 га
2	Частка земель сільськогосподарського призначення у загальній площі земель	78,1 %
3	Динаміка зміни частки земель сільськогосподарського призначення у загальній площі земель	-0,1 %
4	Розподіл земель сільськогосподарського призначення по угіддях	%
	рілля	61,7 %
	перелоги	0,1 %
	багаторічні насадження	1,0 %
	сіножаті та посадища	12,5 %
5	Площа використовуваної ріллі	1774,7 га
6	Внесення добрив	н.д.
7	Використання пестицидів	н.д.
8	Площа меліоративних земель	н.д.

Джерело: сформовано автором [8].

ливим фактором продуктивності земель та родючості ґрунту. За результатами агрохімічної паспортизації (станом на 01.01.2018 р.) Полтавська філія ДУ "Держгрунтохорона" інформує: площа ґрунтів області з низьким вмістом гумусу становить 0,27%, із середнім — 24,44%, підвищеним — 56,39%, за високим рівнем 20,59% і дуже високим — 1,31%.

Таблиця 7. Соціально-економічні індикатори сталого розвитку сільського господарства Полтавського регіону

№	Індикатор	Одиниця виміру
1	Частка сільського господарства у валовому національному продукті	14,3%
2	Обсяг сільськогосподарського та агропромислового виробництва на працівника	н.д.
3	Рівень механізації сільського господарства	н.д.
4	Рівень зайнятості у сільському господарстві	15,2 %
5	Рівень енергоспоживання у сільському господарстві	18,1 %
6	Врожайність зернових культур	48,9 ц/га
7	Частка площі під органічним землекористуванням	н.д.

Джерело: сформовано автором за (Department of Ecology and Natural Resources, 2018).

Якщо порівнювати з іншими регіонами України, Полтавський регіон має один із найвищих показників вмісту гумусу в ґрунтах. За вмістом основних поживних елементів як-от: азот, площа з низьким вмістом, що легко гідролізується становить 19,67%, з низьким 74,30%, середнім — 4,93%, а з підвищеним — 1,10%; за дуже низьким вмістом рухомих сполук фосфору — 0,9% площі, за низьким 11,83%, середнім 25,45%, підвищеним 33,41%, високим — 14,97% і дуже високим 13,44% площі. По калію показники такі: дуже низький вміст — 0,02%, з низьким 5,76%, середнім 36,59%, підвищеним 29,59%, за високим 16,12% і дуже високим 12,25%. Саме забезпеченість ґрунту цими основними поживними елементами впливає на ріст та розвиток вирощування сільськогосподарських культур.

Проаналізувавши дані по регіону таблиця агроекологічних індикаторів сталого розвитку сільського господарства матиме вигляд (дивитися табл. 6).

Полтавський регіон належить до групи регіонів з високим рівнем розвитку сільського господарства. Область має потужний багатопрофільний агропромисловий комплекс, який активно адаптується до нових ринкових умов господарювання.

Сталий розвиток є складаним, динамічним та багаторівневим процесом в якому збалансовані економічні, екологічні та соціальні орієнтири, що потребують узгодження інтересів та пошуку компромісних рішень. Концепція сталого розвитку в сільському господарстві покликана на пошук перспективи подальших досліджень, у визначенні особливостей споживчих та суспільних благ, які будуть відповідати орієнтирам сталого розвитку сільського господарства [9].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане, важко переоцінити значення землі в життєдіяльності людей. Земельні ресурси виступають не тільки

чинником виробництва, а і забезпечують просторові та територіальні передумови використання ресурсу в економічному та соціальному розвитку. З огляду на це, питання сталого землекористування має стати пріоритетним напрямом як економічної так і соціальної та екологічної політик.

Результати оцінки якісного стану ґрунтового покриву свідчать про те, що на сьогодні територія Полтавщини входить до складу умовно чистих областей України. Попри значні площі зайняті чорноземами та високий вміст гумусу в ґрунтах, у Полтавській області мають місце деградаційні процеси, що негативно позначаються на стані ґрунтів, зокрема, призводять до втрати гумусу та винесення поживних речовин із ґрунту.

Для оцінки стану землекористування на регіональному рівні необхідні певні критерії оцінки як кількісних, так і якісних характеристик відповідно до цілей сталого розвитку. Індикатори дають можливість зробити висновки стосовно стійкості розвитку сільського господарства, вчасно виявляти проблеми та спрогнозувати майбутній стан, а також стати джерелом для прийняття ефективних рішень.

Література:

1. ISRIC Report 2008. Global Assessment of Land Degradation. Soil and landform properties for LADA partner countries. Available at: <https://www.isric.org/documents/document-type/isric-report-200806-glada-report-200803-global-assessment-land-degradation>
2. FAO Report 2010. Biodiversity and sustainable diets. p. 27. Available at: <http://www.fao.org/3/mb858e/mb858e.pdf>
3. UNEP 2014 Annual Report. Available at: <https://www.unep.org/resources/annual-report/unep-2014-annual-report>
4. UN Climate Change Annual Report 2017. Available at: <https://unfccc.int/resource/annual-report>
5. Лошакова Ю.А., Бутенко Є.В. Стале землекористування та його оцінка: світові тенденції. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, (3). 2019. С. 37—48.
6. Юрченко І. Аналіз землекористування в сільському господарстві Полтавської області. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2015. 1 (10). С. 297—303.
7. Попович А.А. Оцінка сталості сільськогосподарського землекористування в Україні. Агросвіт. 2016. 10. С. 43—52.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Полтавській

області у 2017 році. Полтавська обласна державна адміністрація. Департамент екології та природних ресурсів. С. 173. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2017/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0_2017.pdf

9. Михайленко О.Г. Сталый розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. Вісник Дніпропетровського університету. 2015. 7. С. 48—57.

References:

1. ISRIC Report (2008), Global Assessment of Land Degradation. Soil and landform properties for LADA partner countries. Available at: <https://www.isric.org/documents/document-type/isric-report-200806-glada-report-200803-global-assessment-land-degradation>
 2. FAO Report (2010), Biodiversity and sustainable diets. p. 27. Available at: <http://www.fao.org/3/mb858e/mb858e.pdf>
 3. UNEP (2014), Annual Report. Available at: <https://www.unep.org/resources/annual-report/unep-2014-annual-report>
 4. UN Climate Change Annual Report 2017. Available at: <https://unfccc.int/resource/annual-report>
 5. Loshakova, Y. Butenko, E. (2019), Stale zemlekorystuvannya ta yoho otsinka: svitovi tendentsiyi [Sustainable land use and its assessment: global trends], Land management, cadastre and land monitoring, (3), pp. 37—48.
 6. Yurchenko, I. (2015), Analiz zemlekorystuvannya v sil's'komu hospodarstvi Poltav's'koyi oblasti [Analysis of land use in agriculture of Poltava region], Scientific works of Poltava State Agrarian Academy 1 (10), pp. 297—303
 7. Popovych, A. (2016), Otsinka stalosti sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya v Ukraini [Assessment of sustainability of agricultural land use in Ukraine], Agrosvit, 10, pp. 43—52.
 8. Regional report on the state of the environment in Poltava region in 2017. Poltava Regional State Administration. Department of Ecology and Natural Resources. pp. 173. Available at: https://mepr.gov.ua/files/docs/Reg.report/2017/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0_2017.pdf
 9. Mikhailekno, O. (2015), Stalyy rozvytok sil's'koho hospodarstva: teoretychni aspekty [Sustainable development of agriculture: theoretical aspects], Bulletin of Dnipropetrovsk University 7 pp. 48—57.
- Стаття надійшла до редакції 03.06.2021 р.*